
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG

REDAKTØRAR:

VIDAR HASLUM, OLE-JØRGEN JOHANNESSEN,
GUDLAUG NEDRELID OG AUD-KIRSTI PEDERSEN

ÅRGANG 31 – 2014

NORSK NAMNELAG, BERGEN

namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG
REDAKTØRAR:
VIDAR HASLUM, OLE-JØRGEN JOHANNESSEN,
GUDLAUG NEDRELID OG AUD-KIRSTI PEDERSEN

ÅRGANG 31 – 2014

NORSK NAMNELAG, BERGEN

Redaksjon:
Vidar Haslum, Universitetet i Agder,
Ole-Jørgen Johannessen, Universitetet i Bergen,
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder
Aud-Kirsti Pedersen, Kartverket.

Manuskript og bøker til melding:
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder,
Serviceboks 422, 4604 Kristiansand.
gudlaug.nedreid@uia.no

Abonnement gjennom Norsk namnelag,
UIB, LLE, Postboks 7805, N-5020 Bergen.
Årsabonnement for 2014 kr. 200,-
Bankkonto 6501.41.08704
Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.
«Namn og Nemne» vert utgjeve av Norsk namnelag.
Utgjeve i 2014.

Artiklane i Namn og Nemne kan etter ei bindingstid
på to år leggjast ut på heimesida til Norsk namnelag.
Eventuell reservasjon må meldast til redaksjonen.

Trykt med støtte frå Noregs forskingsråd.

© Den enkelte forfattaren
ISSN 0800-4684

Førtrykk: Sats Montasje Design AS, Bergen
Grafisk produksjon: John Grieg AS, Bergen

Innhald

Eldar Heide: <i>Høgr</i> in Norwegian names of mountains and other natural features	7
Benedicta Windt-Val: Navn og navnebruk i Sigrid Undsets <i>Olav Audunssøn</i>	52
Katharina Leibring: <i>Nova-Li</i> och <i>Odesnö</i> – om det nya förslaget till personnamnslag och om nya personnamn i Sverige	80
Torodd Kinn: <i>Synneva</i> i sør, <i>Synneve</i> i nord? Vokalutgang i kvinnenamn i Nordre Bergenhus i skriftlege kjelder frå perioden 1750–1801	93
Gulbrand Alhaug: <i>Espolin</i> – eit spesielt norsk mellomnamn med opphav i eit islandsk gardsnamn	106
Eivind Smith og Leiv Olsen: Hardeknut	117
Steffan Fridell: Hå	128
Bokmeldingar	131
Tilsend litteratur	151
Medarbeidarar i årgang 31	152

Forkortingar

AB	= Aslak Bolts Jordebok. Utg. ved J. G. Jørgensen. Oslo 1997
ANF	= Arkiv för nordisk filologi
APhS	= Acta philologica Scandinavica
BK	= Björgynjar kálfskinn. Udg. P. A. Munch. Christiania MDCCCXLIII
da.	= dansk
BMO	= Bokmålsordboka. B. Wangensteen (red.). Oslo 2005
bm.	= bokmål
DGP	= Danmarks gamle Personnavne. I (1–2)–II (1–2). København 1936–1964
DN	= Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	= Danmarks Stednavne. I–. København 1922–
fi.	= finsk
frank.	= frankisk
fær.	= færøysk
gda.	= gammaldansk
geng.	= gammalengelsk
germ.	= germansk
gfr.	= gammalfransk
gfri.	= gammalfrisisk
ghty.	= gammalhøgtysk
gind.	= gammalindisk
gir.	= gammalirsk
glty.	= gammallågtysk
gno.	= gammalnorsk
gnord.	= gammalnordisk
got.	= gotisk
gprov.	= gammalprovençalsk
gr.	= gresk
gsv.	= gammalsvensk
gæl.	= gælisk
HT	= Historisk Tidsskrift (norsk)
ie.	= indoeuropeisk
isl.	= islandsk
KLNM	= Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. Oslo 1956–78
lat.	= latin
lett.	= lettisk
mly.	= mellomlågtysk
MM	= Maal og Minne
mdl.	= mellomnederlandsk
NE	= O. Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NEL	= O. Veka: Norsk etternamnsleksikon. Oslo 2000
NG	= O. Rygh m.fl.: Norske Gaardnavne. 1–19. Kristiania/Oslo 1897–1936.
nl.	= nederlandsk
NLR	= Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–39
NLT	= Norsk Lingvistisk Tidsskrift
NN	= Namn og Nemne
nn.	= nynorsk

no.	= norsk
NO	= Norsk ordbok. 1–. Oslo 1966–.
NO Aasen	= I. Aasen: Norsk Ordbog med dansk forklaring. Christiania 1873
NoB	= Namn og bygd
NPL	= K. Kruken og O. Stemshaug: Norsk personnamnleksikon. 3. utg. ved K. Kruken. Oslo 2013
NRJ	= Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udg. ... ved H. J. Huitfeldt-Kaas og O. A. Johnsen. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NRO	= Norsk Riksmålsordbok. I–VI. Oslo 1937– 1995
NS	= O. T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	= J. Sandnes og O. Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
NYN	= Nynorskordboka. M. Hovdenak m. fl. (red.). Oslo 2006
OE	= Olav Engelbrektssøns jordebog. ... Udg. ... ved Chr. Brinchmann og J. Agerholt. Oslo 1926
RB	= Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. ... udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
seinlat.	= seinlatin
st.	= stamme, stomm
SvLm	= Svenska landsmål och svenskt folkliv
TR	= Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2.1–104. Utg. ... A-M. Hamre. Oslo 1983
ØK	= Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta.

Forklaring av nokre symbol:

/l/	= tonem 1 (i nontonemiske målføre: hovudtrykk)
/ll/	= tonem 2
/,/	= bitrykk

Høgr in Norwegian names of mountains and other natural features

By Eldar Heide

*The cult site type horg (høgr m., pl. hōrgar) belongs to the unsolved problems of Old Scandinavian religion, because the information conveyed by Old Norse and other Old Germanic texts points in many different directions. Horg is mentioned as a cultic building, an altar, an idol, a sacred grove, an enclosure of hazel branches at the assembly site, a mountain, a cultic site constructed from piled-up stones, etc. In later dialects, horg refers to a heap of stones, or rocky ground, or impenetrable forest, or a mountain with steep sides and a flat top, etc. Most scholars believe that horg originally referred to ‘rocky ground’ or ‘heap of stones’. As the problem seems unsolvable based on the textual / lexical information alone, the present study attempts a new approach. It examines Norwegian place names containing horg, especially names of natural features, which have hitherto received little attention, and analyses their locations in the landscape. It turns out that places with horg names are strongly connected to landscape barriers and borders. Through individual, typologically datable names, this naming pattern can be dated to the Early Iron Age or even earlier. This counts against the established etymology – ‘rocky ground’ / ‘heap of stones’ – which seems to form part of a circular argument and has, in fact, constituted a filter through which the material has been viewed. Instead, the alternative etymological connection with Latin *carcer* ‘an enclosed place, prison, barrier or starting-place in the race-course’ suggested by Noreen should be preferred. If we accept ‘enclosure, barrier’ as the essential meaning, most forms of horg can, as will be shown here, fit into one model of understanding.*

1. INTRODUCTION

1.1. *Høgr* in the sources

I will generally use the Old (West) Norse form *høgr* when referring to the Old Scandinavian linguistic period, and the Modern Norwegian form *horg* as a generic, analytical term. Quotations in languages other than English will be translated by me without comment, and quotations in Old Norse will be normalized, also without comment.

Here follows a brief overview of the source material discussed in previous research (more in § 8). In the Old Norse sources, a *høgr* is in some cases a man-made, cultic stone construction, in other cases some kind of (at least partly) wooden cultic construction, possibly a building, and apparently tall (*hátimbraðr*, *Vøgluspá* 7 and *Grimnismál* 16. Cf. Fritzner 1883-96 II: 191, Vikstrand 2001: 207-25, Olsen 1915: 285-300, Olsen 1966: 103-115, 225-28, Rostvik 1967: 82-86, Sundqvist 2009). The best known example of *høgr* as a stone construction is found in *Hyndluljóð* 10, where Freyja says about the hero Óttarr:

Høgr hann mér gerði	‘He made me a <i>høgr</i>
hlaðinn steinum;	piled up with stones
nú er grjót þat	now those stones have
at gleri orðit; -	turned into glass;
rauð hann í nýju	he reddened the <i>høgr</i> anew
nauta blóði;	with blood of oxen;
æ trúði Óttarr	Óttarr always put faith
á ásynjur.	in goddesses.’

This *høgr* is usually understood as a heap of stones (a *røys* in Norwegian). In two stanzas of the 13th century Icelandic *Bergbúa þáttur*, *høgr* is understood as a term for a mountain (*Bergbúa þáttur* 1991: 444-46, stanzas 4 and 6, cf. Finnur Jónsson 1913-16: 312). The meaning ‘a mountain or cliff with steep sides and a flat top’ is common in some south-western Norwegian dialects recorded in modern times (Rostvik 1967: 89-91). In the Old Norse translation of part of the Old Testament, *Stjórn*, *høgr* a couple of times translates a Latin word for ‘high’ or ‘a height’ (*excelsis*, *excelsorum*; Rostvik 1967: 85, cf. 88). In Swedish dialects, *horg* / *harg* with the meaning ‘rocky ground’ or ‘heap of stones / cairn’ is common, and the meaning ‘heap of stones functioning as navigation mark’ is known from Gotland (ibid: 74-82, 89-91, 37). Old Swedish *hargher* is found in farm names, some of which are compounds with gods’ names: *Þorshargher* and *Odhinshargher* (in Uppland, Vikstrand 2001: 208; more examples in Olrik and Ellekilde 1926: 499). In Old High German, *harug* glosses several Latin designations for cultic places: a temple (*delubrum*, *fanum*), (sacred) groves, forests (*lucus*, *nemus*), and altars (*ara*).

The word is also used to refer to Rome's temple hill, Capitolium. In *Lex Ripuarica* (*Ribvaria*, *Ribuaria*) from around 800 AD, the word, in the form **harag* (or **harah*. Latinized form *haraho*, ablative of Latinized **harahus*), seems to be used to refer to an enclosure of hazel branches on the assembly site inside of which oaths were sworn (Meier 1950: 41-53, Schmidt-Wiegand 1967: 35.¹ Similar to Old Norse *véþond* n.pl. 'enclosure of hazel branches and a rope inside which the judges would sit at the assembly', see Fritzner 1883-96 III: 882). Old English *hearh* is used in meanings corresponding to the Old High German ones exterior to the *Lex Ripuarica*, and also in the meaning of 'idol' (Vikstrand 2001: 216, Olsen 1966: 75-77).

Horg also has quite a number of meanings that are hardly ever taken into account in discussions of the term. In the Old Danish chronicle of Øm Abbey, *horg* seems to refer to some kind of paddock: two horses have been handed out from a *horg* (*harughe*) near the abbey (*Exordium monasterii quod dicitur cara insula* 1922: 259². Pointed out by Skautrup 1944: 74, to my knowledge not mentioned by others). In Swedish dialects, *harg* / *horg* is common in the meanings of 'cluster of flowers', 'thicket of bush or young forest', and 'rugged, difficultly traversable or accessible terrain' (*olände* and the like) marked by uneven ground and / or concentrations of (large) rocks and / or standing or fallen trees, and / or thickets of undergrowth. In some cases, a *horg* is 'an end moraine' in Swedish dialects (Rostvik 1967: 32, 76), or 'a rocky hill' (ibid: 77), or 'a pile of ore' (ibid: 677). The meaning 'rocks fallen from a cliff' and the like is found in a few dialects in Sweden and Norway (Rostvik 1967: 76-77, *Norsk Ordbok* 1966- V: 597). In Hjelmeland, Rogaland, south-western Norway, the meaning 'man-made heap of stones on hill forts' is recorded (ibid). In south-western Norway, *horga* is found as an adjective with the meaning 'precipitous' (Rostvik 1967: 90). In both Swedish and Norwegian, the meaning 'a crowd of people' or 'a flock of livestock' (= *hurv* m.) is common (Rostvik 1967: 74-91. Some scholars count this *horg* as a different word [Torp 1919: 221], but most consider it the same [Rostvik 1967: 75, note 1]). In Norwegian dialects, *horg* used in the meaning 'chaos, nonsense' is quite common (ibid: 89), maybe deriving from the meaning of 'crowd of people or animals' (Torp 1919: 221). In Icelandic, *hörgur* means (in addition to 'cult site', which is probably a revival of the best known Old Norse meaning) 'a little mound', as in *það eru ekki uppi nema hæstu hörgar* 'the snow is covering everything except the highest *hörgar*'. The feminine plural *hörgur* (singular **hörga*) means '(withered), infertile stretches', and 'a lack of something'. The masculine derivation *hörgull* is found in the above-mentioned meaning of 'a lack' in addition to 'outermost border' and 'bumps on a snow-free but frozen road', and also as an adjective meaning 'poor in something' (Sigfús Blöndal 1920: 386). Variants of the same derivation are found in Western Sweden, in meanings common with *horg* / *harg*: a *horgel* is 'a crowd', 'cluster of trees or other plants', and a *hargel* is 'rocky ground, piles of rocks' (Rostvik 1967: 80-81).

In Finland Swedish, a variant of this derivation, *hargla*, is found in the meaning ‘outstretched bank (shoal)’ (Vendell 1904-06: 328). In English dialect, a *hurrock* (possibly borrowed from Old Scandinavian, Lloyd and Lühr 2009: 855) is ‘a piled-up heap of loose stones or rubbish; a collection of anything in a loose state’ (Wright 1923 III: 289, cf. de Vries 1962: 281).³

1.2. Previous research on *horg*

Some scholars are very cautious in their discussions of *horg*. Turville-Petre (1964: 239-40, cf. Simek 2006: 200) merely mentions the meanings that can be discerned from the texts and makes no statement about what the main or original form of *horg* was. But most scholars (e.g. Olsen 1915: 293, Olrik and Ellekilde 1926: 495-99, 487, 495, de Vries 1956 I: 377 ff., Olsen 1966: 110, Steinsland 2005: 284) say that it originally referred to a heap of stones, reasoning in the following way: “Now the word *hōrgr* in Old Scandinavian denotes a ‘heap of stones, small temple’ and if one accepts the etymological connection with Old Irish *carn* ‘heap of stones’, then this meaning must originally be attributed to the word in Germanic as well” (here de Vries’ formulation, 1956 I: 377). Taking this meaning of *horg* as a starting point, some scholars suggest how the *horg* developed from a heap of stones into a cultic building: idols were placed in a cultic heap of stones, then a roof was placed over them for protection from the weather, and this further developed into a building (e.g. Olrik and Ellekilde 1926: 495, de Vries 1956 I: 377 ff., Olsen 1966: 110). In archaeology, especially in Sweden, it is quite common to identify any heap of stones used as a cult site during the Iron Age as a *horg* (Modern Swedish *harg*. E.g. Fabech 2006, Bäck et al. 2012).

As we can see, etymology has been an important tool in attempts to understand what a *horg* really was (see Lloyd and Lühr 2009: 855-57, Rostvik 1967: 145-55, Vikstrand 2001: 207-8, Falk and Torp 1903-06: 298-99, de Vries 1962: 281, Hellquist 1948: 337, Pokorny 1959: 531-32). Most scholars understand *horg* as a noun derived from an adjective (Proto-Germanic) **harugaz* ‘rocky’ – whose adjective-forming *-ug-* is believed to be preserved in Old High German *harug* etc. – derived from a word corresponding to Swedish dialect *har* ‘rocky ground’, from Indo-European **kar-* ‘hard’ (e.g. Vikstrand 2001: 207-8). In this understanding of *horg*, the word is usually linked to Old Irish *carn* ‘heap of stones’. The same essential idea underlies a less commonly favoured connection with Sanskrit *śárkarā* ‘gravel, grit, pebbles’ and Greek *krokē, krokālē* (κρόκη, κροκάλη) ‘pebbles on a beach’ (Lloyd and Lühr 2009: 856). An alternative suggestion is that *horg* is related to Latin *carcer* ‘an enclosed place, prison, barrier or starting-place in the race-course’ (Noreen 1894: 87, Zupitza 1896: 207, Meringer 1927: 188, Meier 1950: 47, Schmidt-Wiegand 1967: 35, cf. Lewis and Short 1879: 290, Walde and Hofmann 1938-56 I: 166), probably belonging to an Indo-European root meaning ‘enclosure’ (compare Greek *kirkos*

[κίρκος] ‘a ring’. Vaan 2008: 92). There have been no formal objections to this etymology, but it has been rejected for semantic reasons: ‘the essential meaning [of *horg*] is not enclosure, but heap of stones’ (Walde and Hofmann 1938-56 I: 166).

To the first etymology, rocky ground, Rostvik objects that *har* is an unlikely starting point because it is known only from the north-eastern part of the Swedish-speaking area, compared to *horg* which is known all across the Germanic-speaking area, and that the German material does not really support the *-ug-* derivation theory. When place names are included in the Old German material, *-ug-* is less common than *-eg-*, *-ag-* or no vowel (*harg*, *harc*), and this variation corresponds to a development known to be uniquely German: in the dialects in question, a vowel of varying quality commonly developed in the consonant cluster *rg* (thus **harag* alongside with *harug* in the examples in § 1.1), but less commonly in Bavarian, where forms with no vowels are found (*harg*, *harc*). Rostvik therefore, with Karsten (1906: 191), understands *horg* as an old *u*-stem, from Proto-Germanic **harguz* (**harg-u-z*, where the *-u-* is a stem suffix), derived in a different way from *har*. He does, however, admit that *horgr* is declined as an *a*-stem in Old Norse (like e.g. *armr*, Proto-Germanic **arm-a-z*), but points out an Old Swedish place name in which *hargher* seems to be declined as a *u*-stem (with *i*-mutation *-hergh-*) and that quite a number of nouns declined as *a*-stems in Old Norse originally were *u*-stems (Rostvik 1967: 151-52). Lloyd and Lühr ascertain, seemingly independently from Rostvik, that the *-u-* in Old High German *harug* does not demonstrate an *-ug-* derivation but is a German dialectal anaptyctic vowel. Thus, *horg* should be reconstructed as Proto-Germanic **harguz* (**/xaryuz/*; Lloyd and Lühr 2009 IV: 855, with reference to Braune and Reiffenstein 2004 § 69b). They also raise some objections to the other etymologies: Old Irish *carn* seems to belong to a different root from **harguz* (see also Meier 1950: 46), and the link to Greek *krokē*, *krokālē* presupposes metathesis in the Greek words, which would be unexpected. Even so, they do not digress from ‘heap of stones’ as the etymological meaning of *horg* and give Sanskrit *śárkarā* as a basis for this. Within Germanic, they mention Old Saxon **hara* / Middle Low German *hāre* ‘hill, hillock’ as the closest relatives (Lloyd and Lühr 2009 IV: 856).

In the field of onomastics, there has been some scepticism as to whether *horg* has a religious meaning in place names, corresponding to the sceptical attitude to sacral place names in general during the post-war period (see Vikstrand 2001: 31-33). In 1964, Sandnes argued that the five *horg* farm names in western Norway and Trøndelag (central Norway) do not reflect cult (and by ‘cult’ he seems to mean ‘anything religious’) because they appear to have their names not from cult sites referred to as *horgs* but from nearby cliffs or mountains, which bear *horg* names or could have been referred to as *horgs* in the sense of mountains. In 1967, Rostvik attempted to make a similar case for all Scandinavian *horg* place names: they all are derived from nearby mountains, cliffs, boulders, or rocky ground, and thus *horg* names only

have a profane meaning. Typically for his time, he argued that ‘the cultic *horg*’ is entirely literary; it developed when translators of Latin religious texts used a word meaning ‘a height’ – namely *horg* – to represent Latin words for cultic buildings and cult sites because they often were located on heights. This meaning of *horg* never entered everyday language, Rostvik argues (ibid: 88-89, 96). A study by Nordland in 1969 provided an exception to this trend. He argued that a high number of *horg* mountains in Hordaland county (Norw. *fylke*), Western Norway, are associated with (summer) farm names starting with (in two areas) *Helga-*, which often means ‘holy’ or ‘inviolable’, or with laudatory names starting with *Sol-* ‘sun’, *Smør-* ‘butter’ or *Gull-* ‘gold’, and with other names reflecting beliefs in supernatural beings (Nordland 1969: 82-91, 96-97. The article contains some highly speculative claims, but the observations mentioned here do seem correct.)

Vikstrand (2001: 215) rejects Rostvik’s explanation of *horg* names because it is not specific enough. A mountain, hill, cliff, boulder or rocky ground can be found near virtually any settlement in the area where the naming element is found. Therefore, the presence of such formations near a *horg* farm does not demonstrate anything. What we have to ask is whether more striking examples of such formations are connected to *horg* farms than to neighbouring farms. The opposite is often the case, Vikstrand observes. He argues (like Hellberg 1986: 48 and Brink 1990: 483) that in some cases in his area of study, Uppland, central Sweden, there is good reason to believe that a *horg* place name has a pre-Christian sacral meaning. He sees the *horg* meaning ‘heap of stones’ as a variant of the meaning ‘rocky ground’ and believes that these meanings are the most original ones (Vikstrand 2001: 207-8, 215) and points out a few archaeologically known cult sites with formations similar to this that can plausibly be linked to *horg* names. He does, however, admit the difficulty of establishing this link and criticizes the uncritical identification of heaps of stones as *horgs* in archaeology. Our knowledge of what *horgs* were is still too limited to be sure about such identifications, Vikstrand points out (ibid: 210-24).

2. DISCUSSION OF ETYMOLOGY

It seems that etymology has played too great a role in our understanding of *horg*, and that it has formed part of a circular argument: The etymological derivation from an original meaning ‘heap of stones’ accounts for about half of our basis for understanding *horg* in that way (see the de Vries quotation at the beginning of § 1.2). But this etymology has been preferred only because *horg* has been taken to refer to a ‘heap of stones’ – an understanding which is in turn founded on the said etymological derivation. No formal objections have been raised to the *carcer* etymology.

The other half of the basis for interpreting *horg* this way consists of information from sources, but that information has been procured through selective reading that specifically targets the heap-of-stones etymology (not because of dishonest

scholarship, but because the established understanding has formed a filter through which the material has been viewed – as in many other cases, see. e.g. the research on the Eddic poem *Fjölsvinnsmál*, Heide 1997: 11-51). The sources do contain some basis for the heap-of-stones understanding: *høgrgr* refers to some kind of piled up stone construction in *Hyndluljóð* 10, while ‘rocky ground’ or ‘heap of stones (or ore) / cairn (functioning as a navigation mark)’ are common meanings of *harg / horg* in Swedish dialects; the meanings ‘rocks fallen from a cliff’ and ‘man-made heap of stones on hill forts’ are found in some Norwegian dialects, and the meaning ‘pagan altar’ of *horg* is known from Old High German and Old English (§ 1.1). Such altars possibly were constructed from rocks. I may add that a *grjóthøgr* ‘*høgrgr* of rocks’ refers to a pile of stones in an Old Testament translation (*Stjórn*, see § 8) and that a cluster of large heaps of stones in Hardanger, Western Norway, bore the name *Horg(j)ane* (m. pl. def.) until the 20th century (Meidell 1921: 38, Heide manuscript 2013).

What is needed, however, is that all the available material be taken into consideration, not only that which fits one theory. The probable Old Germanic meanings are (cf. § 8): ‘cultic stone construction of some kind (a heap or altar?)’, ‘(at least partly) wooden cultic building’, ‘mountain’, ‘height’, ‘Capitolium’, ‘temple’, ‘(sacred) grove, forest’, ‘altar’, ‘idol’, and ‘enclosure of hazel branches at the assembly’. When the material is considered independently of any preconceived ideas, it is far from obvious that the meaning ‘heap of stones’ or similar has prominence over the others. It is true that attempts have been made to deduce many of the other meanings from the heap-of-stones meaning (e.g. Olsen 1915: 293-94, Olsen 1966: 110, Rostvik 1967: 93-96), but such attempts form part of the theory, not independent data. In the Old Germanic textual corpus, there is no example of *horg* indisputably meaning ‘a heap of stones’ (cf. § 8).

A related problem is this theory’s virtual equation of the meanings ‘heap of stones’ and ‘mountain, cliff’ (e.g. Olsen 1915: 293-94, Vikstrand 2001: 208). These are two very different things, although it is possible to imagine many ways in which one of these meanings may have evolved from the other (e.g. Olsen 1966: 110).

In the modern Scandinavian material, much has been ignored in the research on *horg*. I agree that there is a close relation between the meanings ‘heap of stones (and the like)’ and ‘rocky ground’, and the latter meaning certainly is very common in Swedish dialects. On closer examination, however, this meaning seems to be only one aspect of a larger complex of ‘concentrations of rocks, undergrowth and standing or fallen trees’ (extending into ‘cluster of flowers’, ‘cluster of fruit trees’, and the like), in which the impeded traversability or accessibility (*olände*) caused by these obstacles seems to be the essence. This is clearly why *horg* in Swedish dialects can also have the general, abstract meaning ‘trouble, difficulty’ (Rostvik 1967: 78, 80). In the explanatory examples in the material collected by Rostvik,

there are many sentences akin to ‘The forest was so dense that I just barely got out of the *harg*’ and ‘There was such a *horge* [= dense, young forest] that I could not get through’ (ibid: 77, 80, cf. 74-81 and 30, 39). To be sure, the poor passability of a *horg* is often caused by rocks, but equally often by thicket, undergrowth and fallen tree trunks (ibid: 74-81). The Icelandic *hörgull* meaning ‘bumps on a snow-free but frozen road’ also appears essentially to be about poor passability; the dictionary’s example phrase is ‘Riding conditions were terrible, *hörgull* and hard-frozen ground’ (Sigfús Blöndal 1920: 386).

As we can see, when the many ignored aspects of the complex are taken into account, a bigger picture emerges in which the ‘rocky ground’ and ‘heap-of-stones’ meanings are only parts. Therefore, the relevant material as a whole constitutes an uncertain basis for the theory that the original meaning of *horg* was ‘heap of stones’. As far as I can see, this leaves us with Sanskrit *śárkarā* ‘gravel, pebbles’ as the only unproblematic basis for this understanding. But this is also problematic if it is isolated. I conclude that when all of the material is taken into consideration, the theory that the original meaning of *horg* was ‘heap of stones’ has a weak foundation.

The connection to Latin *carcer* ‘an enclosed place, prison, barrier or starting-place in the race-course’ may fit the material better. The Old High German meaning ‘enclosure of hazel branches on the assembly site inside of which oaths were sworn’ fits very well into this (as Meier 1950: 41-53 and Schmidt-Wiegand 1967: 35 point out). So does the probable meaning ‘paddock’ in the chronicle of Øm Abbey. In south-eastern Norway, a stone ring seems to be the background of a *horg* name from the early Iron Age: The name of the farm *Horgen* < **Hörgvin* ‘*horg* meadow’ by the river Vormå south of lake Mjøsa reflects a *horg* (Olsen 1915: 290), but no rocky ground, boulder or cliff is found in the area; the surroundings all consist of marine clay. However, a stone ring is known to have existed (unearthed and removed in the 1920s) between the farmhouses and the river (pers. comm. from the farm’s owner, Jan Erik Horgen, Aug. 2013). Given the lack of alternatives, there is reason to believe that this stone ring was the *horg* behind the farm name and it may be seen as equivalent to the enclosure of hazel branches on the assembly. In Uppland, Sweden, one of Vikstrand’s most plausible candidates for a *horg* – the cultic complex at Odensala Vicarage (Vikstrand 2001: 217-22, cf. Brink 2001: 104-05) – is another stone enclosure: two more or less concentric walls (some 50 m in diameter) with many gaps in them, so low that they would have no defence value, encircling a grave mound and with sacrificial remains found throughout the area (Olausson 1995: 58-61, 191, 220). The ‘barrier’ (poor passability) element of the Modern Swedish *horg* complex may connect to these examples through the barrier element of *carcer* and enclosures in general. This will be discussed in more detail in § 5 and 8.

These examples are not sufficient reason for replacing the heap-of-stones etymo-

logy with the *carcer* one. But I hope to have demonstrated that the basis for the latter etymology is no weaker than that of the former. In what follows, I attempt to find new and independent data that can tip the balance. I will search for such data in the relation of Norwegian *horg* place names to the landscapes in which they are found.

3. DISCUSSION OF PREVIOUS RESEARCH ON *HORG* PLACE NAMES

Sandnes and Rostvik demonstrate a somewhat narrow understanding of religion when they assume that if a place takes its name from a cliff or hill, this implies that that name has no relation to cult or religion. Sacrality or cult does not require man-made constructions. As is well known, mountains and other landscape features often play a religious role as objects of cult or as places associated with the deceased or other supernatural beings (see e.g. Vikstrand 2001: 20 ff.). The ‘neighbour’ of Old Scandinavian religion, Sami religion, shows countless examples of this (Manker 1957). From Old Scandinavian religion itself, a famous example is the Icelandic Helgafell, ‘holy or inviolable mountain’ near present-day Stykkishólmur in western Iceland (other Helgafells are mentioned below), which, according to *Eyrbyggja saga* 1935 (: 9-10, 19) and *Landnámabók* 1968 (: 125), was believed in pre-Christian times to be sacred and a place where people from the area would go after death. Prominent landscape features have often given names to nearby farms, but that same prominence has in many cases also made people understand them as holy or connected with supernatural beings. Actually, several of Sandnes’ own examples can illustrate this. According to him, the farm Horgheim in Romsdalen (from **Horgheimr*, sometimes spelled *Horgjem* takes its name from the mountain Romsdalshornet. There is probably something to this, although it seems to be a bit more complicated (§ 6.1. and 8.). But that does not count against sacrality, because Romsdalshornet does play a role in popular beliefs (many of which have roots in pre-Christian beliefs) and pre-Christian religion. It is one of the most prominent (Figure 3) and fabled mountains in the country, it features in local legends of trolls (Faye 1833: 124, Bø and Hodne 1974: 57) and the south Sami counted it among their *saajve* mountains (Randulf 1903 [1723]: 43), which were residences of a fairy-like people and places where one hoped to go after death (Skanke 1945 [1728-31]: 193), just as the aforementioned Helgafell in Iceland. The cliff Roaldsteinen in Snåsa, North Trøndelag, is analogous on a more modest scale: it is probably the origin of the name *Horgjem* of the farm next to it, it is a landmark and it is associated with a troll in local lore (the *jøtul* Roald; Skar 1906: 83-84).

It seems that attempts to determine whether *horg* in pre-Christian place names had a religious meaning have also been impeded by two unfortunate and interconnected characteristics of the source material:

- i. Farm names are normally chronologically closer to pre-Christian times in terms of their attestation. Because of this, research on (pre-Christian) sacral place

names has focused on farm names, whereas natural names (nature-names) have largely been left out.

- ii. It is difficult to know whether *horg* in a farm name refers to a man-made cult site on the farm or to a natural *horg* – cliff or other – close to it. We cannot exclude the latter possibility even when we know about man-made cult sites at a given farm and only inconspicuous candidates for a natural *horg*. Likewise, the former possibility cannot be excluded even if a farm is located next to a very prominent natural formation that could be a *horg*.

4. THE APPROACH OF THE PRESENT STUDY

My starting point is that if we want to ascertain what people in pre-Christian times understood by the word *horg*, we need to examine something that has come down to us with the term *horg* attached to it. I will analyse Norwegian *horg* place names in relation to the landscapes in which they are found. The fact that most of these names are natural names will reduce the problems described above. I will ask the following questions:

- a) Is it possible to determine from the landscape in which *horg* names are found whether they have a sacral meaning or not?
- b) Does the location within the landscape give us any information about an essential or early meaning of *horg*? ‘Cliff / mountain’? ‘Heap of stones’ / ‘rocky ground’? ‘Enclosure’ / ‘barrier’?

Attempting to obtain information from the landscape about possibly sacral place names is by no means a new approach (see e.g. Olsen 1915: 54-55, Calissendorff 1964). Still, it is somewhat unusual, the classical approach to such studies being the toponymic rather than the topographic environment (e.g. Olsen 1915). For example, in order to determine whether a farm name *Lund* ‘grove’ has a sacral or profane meaning, it is considered in relation to the names of the surrounding farms. If many of them have a sacral meaning, it is considered probable that the *Lund* name does, too (e.g. Vasshus 2011). I approve of this approach, but I believe there is a large and untapped potential in the landscape approach, not least in Norway, where the landscape is easier to read than in most places, because the formations of the landscape are so large. For this reason I will, however, exclude from the initial discussion the names from the agricultural areas of south-eastern Norway, which are flat (in comparison to the rest of the country), until the concluding discussion. In the remaining material, it seems that the original bearers of virtually all the *horg* names are natural formations.

Regarding the natural *horg* names in Norway, I will try to determine whether the probable namebearers stand out in the landscape and whether there are man-made indicators that they had a special status. If Sandnes and Rostvik are right in thinking that these places had no religious significance, we should expect them to be anonymous, insignificant. If the opposite is the case, however, it is hard not

to attribute to these names the religious significance that we should expect from the medieval information about *hørgr* / *hargher* / *harug* / **harag* / *hearh*. The same applies if some of the places turn out to be hill forts (cf. § 6.4.) or to have other unusual, non-prosaic constructions, especially if the way in which they stand out fits into a pattern. Oral traditions connected to a place with a *horg* name are also indicative of that place having had a special status, even if the tradition is not recorded until modern times or is Christian in content, because the landscape and communication routes have basically been the same until modern road construction. The chances are high that a landscape feature that attracted attention in recent times also did so in ancient times. In some cases, this is confirmed by archaeological monuments.

I use the term ‘religious’ in a wide sense, including beliefs in fairies (*underjordiske*, *huldrefolk*), trolls, etc., because such beliefs were an integral part of pre-Christian religion, although in Christian times they became separated from what was understood as religion proper (more about this in Heide 2014b).

To get information about the characteristics of the Norwegian places in question, I have used maps available at norgeskart.no and the navigable virtual landscape Virtual Globe at <http://www.norgei3d.no/>. Information about Icelandic place names and their topography comes from the *aðalkort* map series 1:250 000 edited by the National Land Survey of Iceland and <http://ja.is/kort/>, and for Swedish names <http://kso.lantmateriet.se/kartsok/kos/index.html> and Google maps (<https://maps.google.no/maps?hl=no&tab=wl>). Information about archaeological monuments in Norway comes from the online database <https://askeladden.ra.no/> unless otherwise stated. I have also used online photographs found through Google searches to obtain information about places.

As mentioned, problem i. above constitutes an argument in favour of the present approach. But it is also an argument against it: natural *horg* names, like other natural names, are usually not attested until post-medieval or even modern times. Accordingly, it is somewhat bold to understand such names as pre-Christian. However, although virtually no assumed pre-Christian sacral place name is attested prior to the conversion, there is nevertheless general agreement that many of them are, in fact, pre-Christian, potentially reaching far back into prehistoric times, because various factors associated with the names indicate or demonstrate this. In the case of *horg*, ancientness is probable when a *horg* name appears in an area where the appellative *horg* is unknown in the post-medieval dialect (most recordings of dialects are 19th and 20th century). This is the case with many of the names discussed below. And if a place that stands out in the landscape or features pre-Christian non-prosaic constructions has been given a *horg* name, this is easier to explain from a pre-Christian world-view than from a Christian one – or from a pre-Christian naming tradition that continued into Christian times, which will also be informa-

tive. However, this reasoning can never be completely certain and this means that conclusions may only be based upon broad patterns within the source material, patterns that will be clear even if a few names should prove to be post-medieval after all. As the examination of the names will show, such broad patterns definitely are present in the Norwegian *horg* name material. In the case of *Hor(g)berget*, probably from **Hǫrgr*, in Tjeldsundet (name a. below), written sources indirectly show that the name existed around the year 1300 or earlier (note 5). Some of the datable farm names can also give indications of the dating of naming patterns (§ 7). The name *Horgane* in Hardanger, Western Norway (name d. below) seems to be at least high medieval for two reasons: Firstly, it is preserved with the Old Norwegian masculine form (definite plural *-ane*), whereas *horg* has become a feminine in all other names that I know of where grammatical gender is visible (*-ene* when in definite plural), as well as in the appellative *horg*. (This development started already in high medieval times; the feminine form *hǫrg* seems to be attested once in Old Norse; *Landnámabók* 1968: 140). Secondly, the name *Horgane* refers to a heap of stones (*røys*, cairn), and this meaning of *horg* is unknown in Hordaland other than in this name.

Nordland's study of *horg* mountains suggests that Sandnes and Rostvik are wrong about the non-religious nature of *horg* names. But his conclusions do not necessarily say much about pre-Christian times as such because they are based upon a deviant area. In Hordaland (according to the overview in Rostvik 1967: 52-66), there are more than 70 *horg* names, virtually all of them mountain names, whereas in the rest of Norway there are only about 30 *horg* names, of which less than one third are mountain names. Apparently, a special, secondary development has occurred in Hordaland, in which *horg* has become applicable to all sorts of mountains and hills (similar to how for example the naming element *horn* for mountains has become especially popular in Sunnmøre, further up the west coast). We cannot know when this development took place, but it may have been completed as late as in modern times. Accordingly, we should exclude the Hordaland names to begin with when attempting to identify medieval or pre-Christian *horg* names and the landscape features to which they were applied. It seems, though, that the Hordaland names can shed further light on patterns detected in the extra-Hordaland material, as we will see in the discussion below.

In the discussion subsequent to the examination of the *horg* names (§ 8), I will try to take into account as many as possible (ideally all) of the known meanings of *horg*, in combination with the place names, to increase the chance of finding the right answer and to rule out as many conceivable solutions as possible (cf. the insistence on this principle in Heide 2006a, 2006b, 2009, 2010, 2012, and 2014a). This does not imply a claim that all *horgs* were conceived of in the same way throughout the entire pagan period and across the whole Germanic area. Obviously, this was

not the case; Germanic religion is known to have varied much in time and space. But when the meaning/s of a word or word root develop/s in different directions, creating new semantic branches, the new meanings do not come about by mutation, they develop successively from earlier meanings. (See for example the discussion of Icelandic *hörg-* ‘lack’ and ‘poor’ in § 7.) This potentially makes it possible to link the different derivations of the meanings of a word or word root.

5. THE MATERIAL FOR THE PRESENT STUDY

The list of names discussed below have been made by searching for ‘horg-’, ‘horgj-’, and ‘horj-’ in the Norwegian Mapping Authority’s online database (<http://norges-kart.no/>, during the spring and summer of 2013).⁴ From the resulting list, I have excluded the seven *Horgen* farm names from the flat farming areas of south-Eastern Norway (and derivations from them) and all names from Hordaland except *Horgane* (d.), for which arguments can be given that it is ancient, as stated above. I have also excluded the mountain *Horgaknuten* in Vindafjord, Rogaland, because it is located just south of the Hordaland border and seems to be a branch of a cluster of *horg* names in Etna just north of the border. A few derived names have also been excluded when a primary name is known; see name p. and r. below. The purpose of the exclusions is to establish a name corpus with the highest chances of giving us access to a very early meaning of *horg*. In the later stages of the discussion, many of these excluded names will, however, be drawn in.

I have included the name *Hårberget* (from Myrvang 1986) on the Tjeldsundet strait, Northern Norway, because its location is strikingly analogous to that of *Horga* in Bygland and because it is located next to the farm *Sandtorg*. This implies that *Hårberget* can with high probability be reconstructed as **Horgberget*, originally probably **Høgr* (with *berget* ‘the mountain’ added when the meaning of *horg* was forgotten, for which there would be countless parallels), and *Sandtorg* as **Sand-Høgr* ‘the sandy farm next to **Høgr*’.⁵ – I have also included the grave cairn (cluster) *Horgane*, mentioned by Meidell 1921 (presented and discussed in Heide manuscript 2013). This name is unique in referring to a cult site itself.

Here is the resulting list of 18 names, starting from the north.

Non-farm simplex names:

- a. *Hor(g)berget (Hårberget) / *Høgr*, a mountain in Tjeldsundet, Nordland / Troms, Northern Norway. Figure 2.
- b. *Horga*⁶ ‘the *horg*’, a low mountain in Romsdalen, north-western Norway. Figure 3.
- c. *Horga*, a mountain in Seimsdalen, Årdal, Sogn, Western Norway.
- d. *Horgane*, a grave cairn or cluster of grave cairns between Ljones and Tørvikbygd in Hardanger, Hordaland, Western Norway.
- e. *Horge*, an island northeast of Stavanger, south-western Norway. Figure 7.

- f. *Horga*, a mountain in Bygland, Setesdal, Southern Norway. Figure 1.
- g. *Horga* = *Horgeknipen* = *Horveraks-Horga*, a hill on the border between Bygland, and Evje and Hornnes, Setesdal, Southern Norway.⁷ Figure 1.
- h. *Horga*, a hill in Iveland, interior Eastern Agder, southernmost Norway.
- i. *Horga* (*Hørja*), a river in Sigdal, Buskerud, Eastern Norway.⁸
- j. *Horga* (*Hørja*), a slope in the hilly woodlands of Hurdal, Akershus, Eastern Norway.

Non-farm compound names:

- k. *Horgtinden*, a mountain on Vestvågøya island, Lofoten, Northern Norway. Figure 8.
- l. *Horgevika*, a bay in Lake Nisser, Nissedal, Telemark, Eastern Norway. (Summer) Farm names:⁹
- m. *Horg*, a farm in Melhus, South Trøndelag (< *Hørgr*).
- n. *Horgjem* (*Horjem*), a farm in Snåsa, North Trøndelag (< **Horgheimr*), mentioned in § 3.
- o. *Horgheim* (*Horgjem*), a farm in Romsdalen, north-western Norway (< **Horgheimr*), mentioned in § 3. Figure 3.
- p. *Horge*, a farm in Lærdal, Western Norway (probably < **Hørgr*, dative *Hørgi*). The name *Horgehornet* of the mountain next to the farm probably is derived from this name. Figure 4.
- q. *Horgen*, a farm in Heidal, Eastern Norway (< **Hørgvin*). Figure 5.
- r. *Horga* (*Horgen*), a summer farm in Sel, Oppland, Eastern Norway. Figure 6. The names of the nearby mountain *Horgenøsa*, shieling *Horgesætrin* and the slope *Horgelia* are derived from this name.

In addition, I draw in a couple of the Swedish names mentioned by Rostvik when these are relevant, although I have not studied the Swedish names systematically.

6. DISCUSSION OF THE NORWEGIAN *HORG* NAMES

Most of the names are discussed under more than one heading below.

6.1. *Horg* names and mountains / hills hindering passage

The bearer of the name f., *Horga* in Bygland, Setesdal (Figure 1), is a mountain of a shape similar to Helgafell in Snæfellsness, Iceland, and it has an extremely dominating location. Rising steeply 275 m above the major waterway, Byglandsfjorden, it fills up a headland in the lake, in pre-modern times forcing virtually all traffic up and down the valley to take a detour around it. The farm next to the mountain on the southern side bears the name *Frøyrak* (*Froyrak* 1434, a *Frøyrake* 1453, Larsen 1905: 206), in which the first element is understood as the stem of the god name *Freyr* or shortened from the genitive *Freyju* of the goddess name *Freyja* (ibid: 206-07). This farm features in legends about supernatural beings (Skar 1961-63

[1903-16] I: 338-39, 415, II: 17) and there are graves and other archaeological monuments near the farm.

Mount Hor(g)berget (name a.) on Tjeldsundet (Figure 2, footnote 5) provides a very similar case. Rising steeply 399 m above the sea, Hor(g)berget forces a detour onto one of the two inshore passages available at this section of the Norwegian coast. (The passage leading up to Hor[g]berget from the south-east is not much sailed; it is narrow and shallow and the prevailing south-westerly and westerly winds are gusty there.) Its prominence is enhanced by its location approximately halfway between the Vestfjorden – Ofoten basin to the south and the Vågsfjorden basin to the north, which has given it the status of border marker between administrative communes (Norw. *kommune*, sg.) and counties. Similar to Horga in Bygland, but more pronouncedly, Hor(g)berget is special in the sense that it stands by itself, not connected to nearby mountains, thus earning it its Sami name *Hoalbmavárri* ‘the islet mountain’. There are many archaeological monuments around the mountain.

An analogous case in Bolstadfjorden in Hordaland hints that landscape formations of this kind did have some religious significance. Bolstadfjorden, which was one of very few passageways to the district of Voss prior to the introduction of dynamite that could blast through rocks and mountains, takes a detour round a 264 m high mountain with a vertical face on one side, and this mountain is called *Trollkona* ‘the troll woman’ (Figure 9). In addition, a river flowing into a bay facing this mountain is called *Tysso*, derived from Old Norwegian *þu(r)s* ‘a troll’ (in later tradition also ‘elf, fairy’).

Several of the (summer) farm names and compound mountain names have a similar location in the landscape. The bearer of name o., *Horgheim* (*Horgym* 16th century, *Horgem* 17th century, Rygh 1908: 234), is situated next to the narrowest point of the lower Romsdalen, where the valley turns around the peak Romsdals-

Figure 1. Lake Byglandsfjorden (half of it) with Horga (mountain filling promontory) and Horga / Horgeknipen (hill, near outlet). Contour interval 100 m.

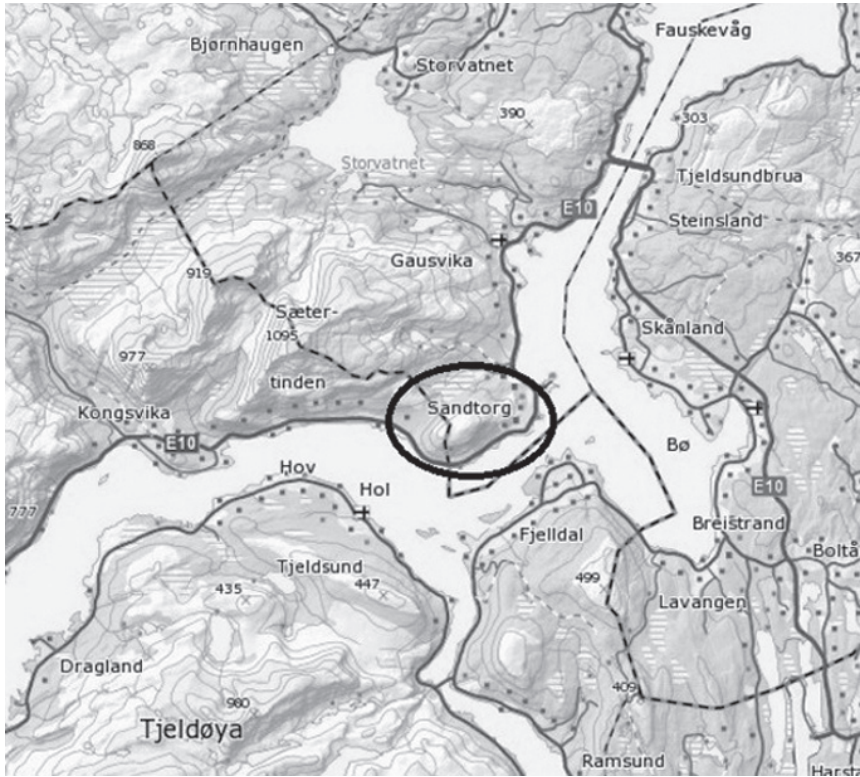

Figure 2. Hor(g)berget near *Sand-Horg, Northern Norway. Contour interval 100 m.

hornet, facing the row of the vertical Trolltindane ‘the troll peaks’ (Figure 3). A large Iron Age grave field lies midway on the ‘detour’ around the mountain (Nord-eide 2012a, Nordeide 2012b, cf. Farbregd 1971 and Øverås 1928: 79-81).

The bearer of name *p.*, the farm Horge in the valley of Lærdal (*i Horwi*, *i Horgwi*, *i Horghi*, *af Horfwe*, mid-14th century, Kjær 1919: 76), has a very similar location. In this valley, too, there is a narrow passage, turning around a steep, massive mountain – known as *Horgehornet* ‘the *horg* peak’. This passage is so difficult that in olden times, travellers would often take an alternative route over the mountains (pers. comm. Sept. 2013 from archaeologist Morten Ramstad, who has information from local historian Oddkjell Bosheim). The farm Horge lies at one end of this route, as is shown in Figure 4. At the other end of the difficult passage, at Bjørkum (far left in Figure 4), a Viking Age trading centre has been identified and excavated (Ramstad et al. 2011). Next to the road on the western side of the mountain crossing, Lærdal’s largest petroglyph field is found (*Kattefarsvøi*), as well as a mound that is the focus of the richest popular tradition in all of Lærdal (*Grimehaugen*, Røberg

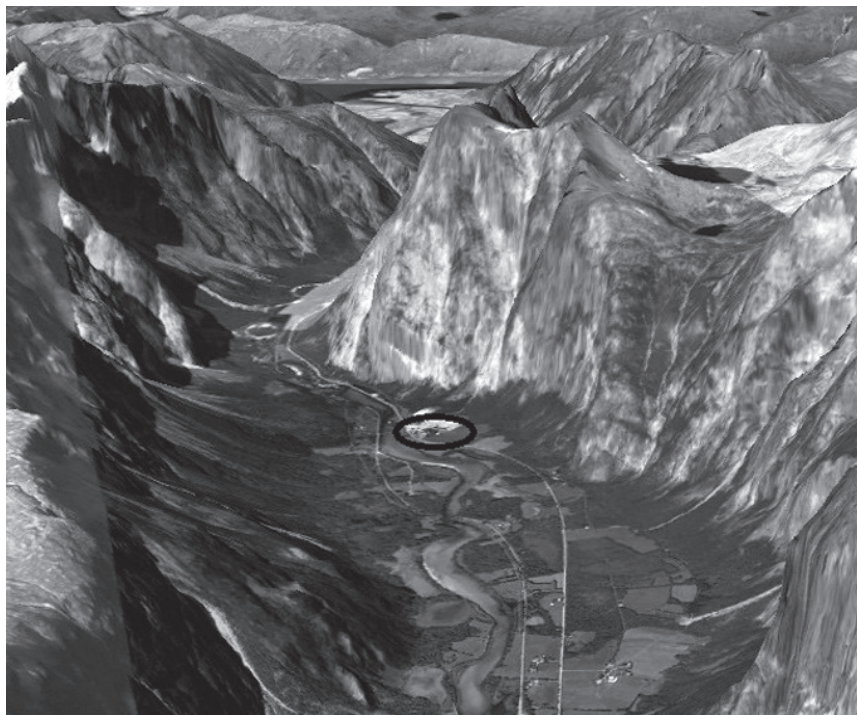

Figure 3. Romsdalen near the farm Horgheim (encircled), beneath the mountain Romsdalshorn (facing Trolltindane ‘the troll peaks’); Åndalsnes and the fjord in the background. Image generated from Virtual Globe at www.norgei3d.no/.

manuscript 2014). – Judging by the pronunciation, the farm name *Horge* is primary to the mountain name *Horgehornet*. The mountain name is pronounced ²horje-hodne/, with the *g* palatalized (Kjær 1919: 76). This is unproblematic if the name is a late derivation from the farm name, pronounced ²horje/, probably reflecting the old dative **Hørgi* from **Høgr* (ibid.), but is otherwise hard to explain, cf. footnote 7.¹⁰

The bearer of name *q.*, the farm Horgen in Heidal, Eastern Norway (*Herienn* 1594, *Hørgenn* 1604, *Horgen* 1668, Kjær and Rygh 1902: 87), has a location analogous to the examples already discussed. It lies next to a steep hill that forces the valley to change direction around it, creating a narrow passage that complicates travel up and down the valley (Figure 5. Horgen may seem to lie quite some distance from the hill, but name typology indicates that this was the farm closest to it when the farm was founded. The farms between Horgen and the hill have *stad(i)r* and *-setr* names [*Faukstad* and *Høgset*], which are younger than the *-vin* group [Sandnes 1997: 34-35] to which *Horgen* < **Hørgvin* belongs.)

A similar landscape situation is found around the bearer of name *r.* *Horga*

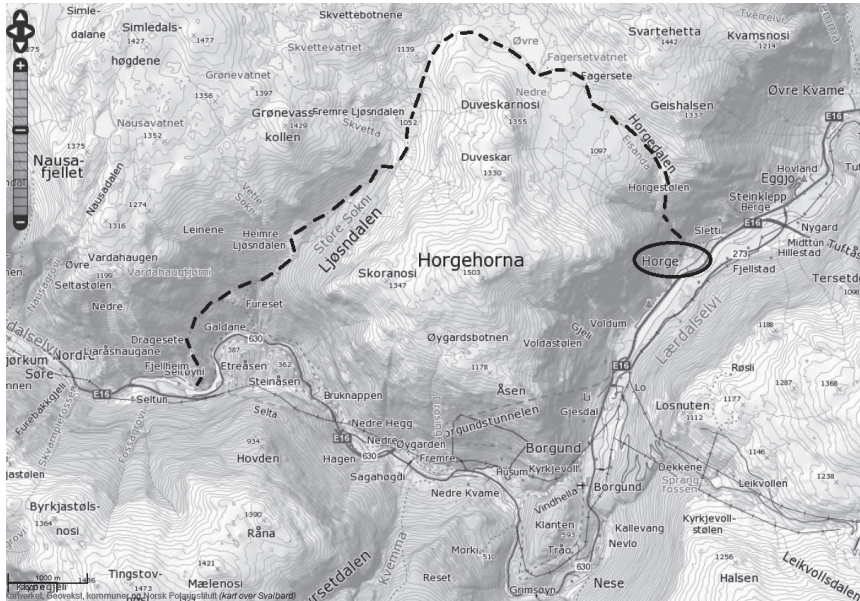

Figure 4. The narrow part of Lærdal past the mountain Horgehornet, with the road (dotted line) to avoid the passage, starting / ending at the farm Horge. Countour interval 20 m.

(*Horgen*), a shieling in Sel, Gudbrandsdalen: It is located close to Gudbrandsdalen's narrowest passage, where the valley turns around a mountain (called *Vetahaugen*). But in this case, the *horg* name is found above the blocking mountain rather than beneath one side of it. Most of the traffic would pass below the mountain, as attested by the name *Rosten* 'the road' of this section of the valley (from Old Norse *rost* f. 'a road', originally 'the distance between two rests'). But in the old days, some traffic would go past the shieling Horga, namely traffic between Dovre and Vågå (pers. comm. local historian Alf Eriksen, Dovreskoen, Sept. 2013).

In these six cases, a hill or mountain blocks or visually appears to block passage on one of Norway's major ancient routes of communication. On land, travellers are forced to make detours around or over the obstructing mountain, often taking them through difficult terrain. On water, difficult sailing conditions complicate such detours. Because of the surrounding mountains, winds will tend to follow the waterways in question, but will be gusty and shifty and thus dangerous on the lee side of the *horg* mountain when sailing in a strong tail wind. In a light breeze, it will be hard to pass the *horg* mountain because there will be a calm on the lee side.

Clearly, the landscape formations to which these *horg* names are connected are very prominent. They also fit the 'barrier' element of *carcer* and seem to point to 'barrier' being an early and essential meaning of *horg*, because there is a strong

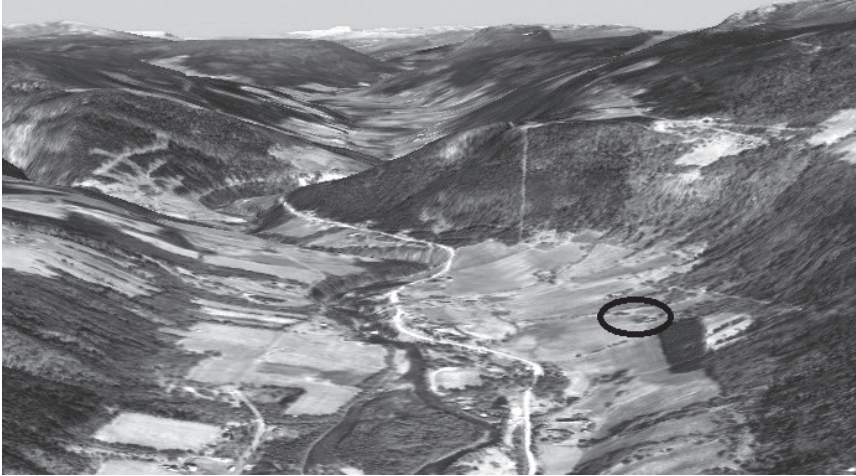

Figure 5. Heidal with the blocking hill Båsdalsberget. The farm Horgen (<Hørgvin) encircled. View from the south-east. Image generated from Virtual Globe at www.norgei3d.no/.

connection between *horg* names and this type of landscape feature, which is, in fact, quite rare. I have spent hours and hours examining the maps and found very few additional examples. The clearest parallel is the mentioned Trollkona on the Bolstadfjorden (Figure 9). Sundsåsen / Sundsberget by the lake Krøderen and Smikollen in the valley Numedal, both Eastern Norway, may be other examples, but they are not particularly prominent. The mountain Hornelen on the west coast, on the other hand, is extremely prominent by its elevation and steepness, but does not appear to eat into a landscape corridor, which the above examples do. I may have overlooked examples, but it nonetheless seems that the majority of the examples of the landscape formation in question are connected to *horg* names. It is hard to conceive of this as accidental, especially as there are so few *horg* names altogether outside of Hordaland – only 18 names in the list in § 5 and six of them connected to such landscape formations. Accordingly, *horg* names are hugely overrepresented in connection with this type of landscape formation: mountains and hills forming (or appearing to form) barriers on ancient, major routes of communication by eating into a landscape corridor.

6.2. *Horg* names on borders

Many of the already discussed *horg* names and most of the remaining ones are found in connection with another type of barrier, namely borders of various kinds. I have not been able to check borders no longer in use for all names, but here are the examples that I have found.

Horveraks-Horga (name g., Figure 1) marks the border between the adminis-

Figure 6. Gudbrandsdalen between Sel and Dovre, with the shieling Horga (Horgen) encircled and the mountain Horgenøsa in the extreme upper left. View from the south-east. Image generated from Virtual Globe at www.norgei3d.no/.

trative communes Bygland to the north and Evje and Hornnes to the south as well as a *skipreiða* (fleet levy district) border from medieval times (Imsen and Winge 1999: 384). Hor(g)berget (name a.) marks the border between the communes Tjeldsund and Harstad and also between their respective counties Nordland and Troms (Figure 2). In Romsdalen, the mountain Romsdalshorn next to the farm Horgheim (name o., Figure 3) marks the border between the former parishes (*sokn*) Grytten and Kors (Nordeide 2013), and the mountain Horga (name b.) lies on the border between the former parishes (*prestegjeld*) Bolsøy and Veøy (<http://www.digitalarkivet.no/norkart/>). In Lærdal, a *skipreiða*, parish, and former commune border runs across the mountain Horgehornet next to the farm Horge (name r., Figure 4, Imsen and Winge 1999: 388). The shieling Horga in Gudbrandsdalen (Horgen, name r., Figure 6) lies on the border between the communes Sel and Dovre. In Trøndelag, the border between the *skipreiður* Foss and Haltbrekka seems to have run by the farm Horg (name m., map in Imsen and Winge 1999: 390). In Hordaland, Western Norway, the grave cairns Horgane (name d.) are located on the headland of the early modern border between Jondal and Strandebarm parishes (Imsen and Winge 1999: 387) and on the medieval border between the regions Harðangr and Sunnhjørøland (Brekke et al. 1993: 368); moreover, it is only a few hundred m from a bay bearing the name Hardingahola ‘the bay of the Hardanger people’, which probably reflects this border. In Sigdal, Eastern Norway, the river Horga (name i.) with

its rugged ravine in an otherwise gently sloping terrain, formed the border between the medieval properties Sundsveldet (first attested 1370) and Flåganveldet, which covered large parts of, respectively, the lower and upper Sigdal valley (Mørch 2007: 1131, 1275).

The tiny island of Horge north of Stavanger, south-western Norway (name e., Figure 7), lies only a few hundred m off the present-day commune borders between Strand and Stavanger as well as on previous *skipreiða* and parish borders (Imsen and Winge 1999: 386). There is reason to believe that the island itself marked borders between communities in the days prior to maps and GPSs since it lies quite precisely at a middle point between the communities within the area. Its location makes it a hub at the junction of many fjords and sea routes. Because of this, it may have been the point most frequently encountered by people travelling around this region, so it should be regarded as a prominent landscape formation in spite of its somewhat modest appearance. In this respect, Horge corresponds to Helgøya ‘the holy island’ or ‘the inviolable island’ in the lake Mjøsa, Eastern Norway. Helgøya is

Figure 7. The island Horge in south-western Norway. Countour interval 100 m.

located between several prehistoric kingdoms at the junction of the three branches of the lake. Calissendorff (1964: 123, 128-29, 136-38) has pointed out that several of the Swedish Helgös ‘holy islands’ or ‘inviolable islands’ have a similar in-between location at the border between several counties, or where rivers or other waterways reach the Baltic Sea. The islet Hargen ‘the *horg*’ in lake Mälaren, Sweden, has a location very similar to that of Horge island – in the middle of the lake, on the borders of four parishes (*socknar*) and two counties (Rostvik 1967: 27).

In Telemark, Eastern Norway, the background for name I. is probably a border mountain. *Horgevika* ‘the *horg* bay’ must be derived from some nearby *horg*. As there were no farms in the vicinity until the 19th century (Åsen 1976: 671-73) and there are no (registered) archaeological monuments, we should expect this *horg* to be a natural feature. The obvious candidate is the mountain Hægefjell (as pointed out by Øyen 1947: 25), located 2.5 km away and dominating the broad, open valley, which leads from the bay up to the mountain, by virtue of its 400-m-high, km-wide barren gneiss and granite precipice facing the valley. With its 1021 m, its rocky faces and free-standing appearance, Hægefjell dominates the whole area (Øyen 1947: 21-22). Because of this, it has functioned as the border between the communities Fjone in Nissedal and Vrådal in Kviteseid since ancient times (pers. comm. from local historian Kjell Åsen, Treungen in Nissedal, 25.09.2013). The mountain even features in legends about this border (ibid; Øyen 1947: 22) and its special status is accentuated by its name. *Hægefjell* in all probability comes from **Helgafjall* (or *-fell*). In this part of Norway, Old Norwegian *-elg* regularly goes to /æ:g/, e.g. in the women’s name *Helga* > *Hæge*. The name, location and function of Hægefjell also fits well with the Icelandic Helgafell mountains that function as dividers in the landscape, as mentioned in § 6.3. Thus, there is good reason to believe that the landscape divide formed by the border mountain Hægefjell is the *horg* that has given name to Horgevika – although we cannot exclude the possibility that the cliff Skaggen to the northeast of the bay is the background for the name.

In none of these cases do we know for certain where the border/s lay in pre-Christian times, or whether there was a border at all in pre-Christian times, but the concurrence between known borders and *horg* names is nevertheless striking. The borders associated with the *horg* places in question naturally offer themselves in the landscape, so there should be no reason to assume that the majority of them are late inventions.

If we include other names from Hordaland than *Horgane* (name d.), there are more examples (the list is probably not complete): One mountain Horga lies on the border between the communes Lindås and Masfjorden, Gravdalsborga on the border between the communes Kvam and Fusa, Sandvassborga and Horga near Åkra in Kvinnherad lie on the border between the communes Etne and Kvinn-

herad, Skamdalsborga on the border between the communes Voss and Granvin, Kvanngrøborga on the border between the communes Jondal and Kvinnherad, and Kringdalsborga on the border between the communes Voss and Vaksdal.

6.3. *Horg* names and other landscape divides

The Horgtinden in Lofoten (name k., Figure 8) is associated with a natural divide that is not known to have had the status of an administrative border. The peak stands like a guardian on the mountain pass leading from the community Unstad to the larger communities on the island of Vestvågøya.

The mountain Horga in Sogn (name c.) has a similar location, and so do many mountains in Hordaland. Blomdalsborga, although less prominent, guards the pass through which runs the path between the communities Matresdalen and Åkra. In Iceland, one *Helgafell* mountain has a location analogous to this: on the highest point of the road between Þistilfjörður and Öxarfjörður in the north(-east) of the country.¹¹ Translated into maritime travel, Helgafell in north-western Iceland is another analogous case: located on the tip of the promontory between Dýrafjörður and Arnarfjörður, it is the coastal equivalent of ‘tipping over’ from one valley into the next. The Norwegian island Horge is located on another kind of sea-travel ‘tipping point’, exactly in-between the different communities (cf. the discussion of this name in § 6.2.).

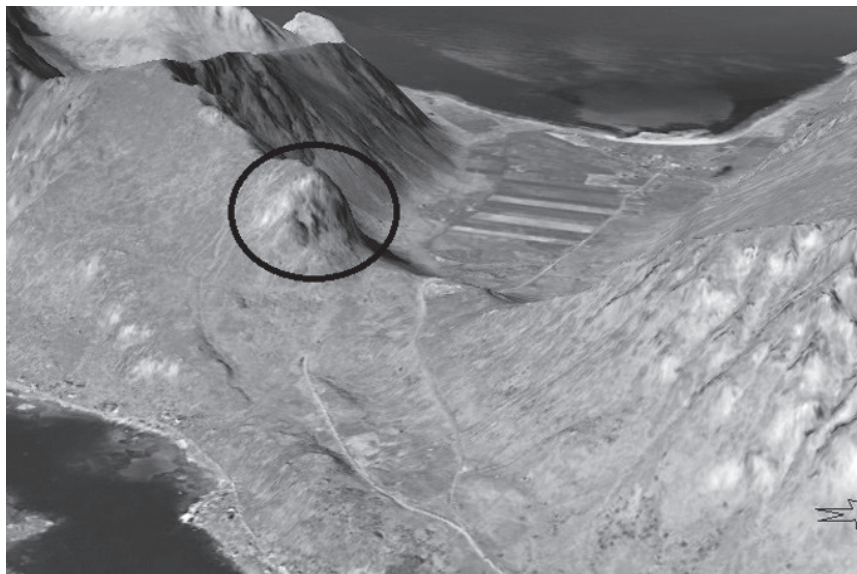

Figure 8. Horgtinden at the pass to Unstad, Vestvågøya, Lofoten, Northern Norway. View from south-east. Image generated from Virtual Globe at www.norgei3d.no/.

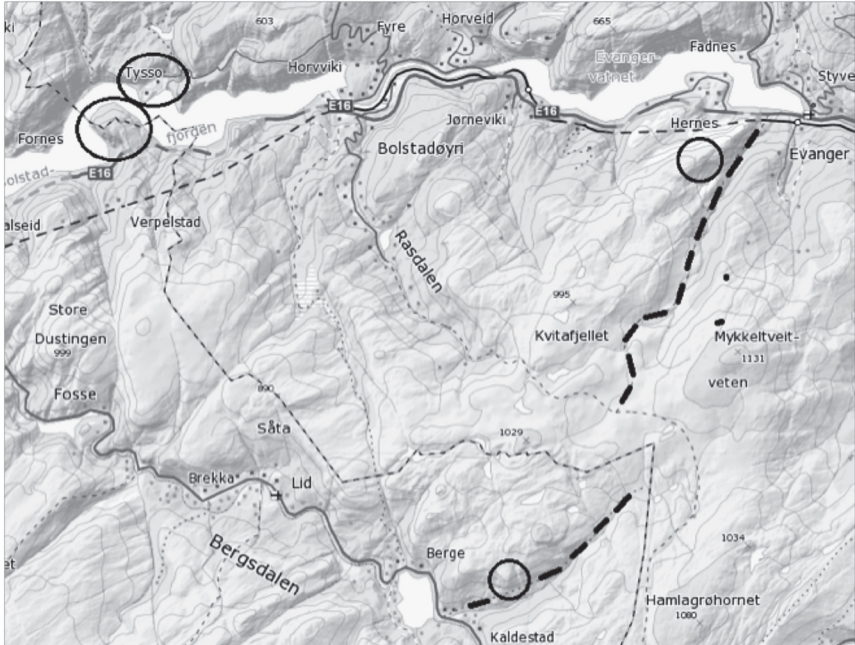

Figure 9. The mountains Horga (lower centre) and Hørneshorga (upper right), discussed in § 6.3, and the mountain headland Trollkona and the river and settlement Tyssø (upper left), Hordaland, discussed in § 6.1. Contour interval 100 m.

If we include more of the Hordaland material, there are several cases where it is not the highest point on a mountain road that bears a *horg* name, but rather the entrances to the mountain road. One example is shown in Figure 9, the passage between Berge in Bergsdalen and Evanger.

In most such cases, only one of the ‘entrances’ is marked by a *horg* name. For example, the mountain Horga in Eidfjord, Hardanger, is located at the eastern ‘entrance’ to the last leg of the ancient road from Eastern Norway across the Hardangervidda plateau to Kinsarvik in Hardanger. On the island of Tynesøya, the mountain Horga lies at one end of a pass leading from the south-western part of the island to the northern part. In outer Hardanger, one end of the pass leading from the farm Gangdalen ‘the walk-valley’ to Årvika and Årsand is guarded by a mountain called *Horgene* ‘the horgs’ (plural probably because its prominent side consists of a row of precipices). Near Bergen, the monumental mountain Hausdalsborga guards the southern ‘entrance’ to an important pass leading through a mountain range from Os on the southern side to Osterfjorden on the northern side. On the northern side, the road comes into (or leads out of) the settled area at a farm called *Herland*, from *Helgaland* (Olsen 1910: 306), and the mountain range is known as *Gullfjellet* ‘the gold

mountain'. Thus, this area is part of the basis for Nordland's observation that *horg* mountains are often associated with *Helg-* names or laudatory names (Nordland 1969: 82-91, 96-97; § 1.2 here). In north-western Iceland, one Helgafell appears in the same way to 'guard' the 'entrance' to a valley leading from Húnafljörður westwards to the communities around Hvammsfljörður and Gilsfljörður. Another Helgafell south of Hafnarfljörður near Reykjavík has a similar location in relation to an old road leading over the mountains to the communities south of the Reykjanesskagi promontory. In Rogaland, south-western Norway, one Helgafjell combines this location with the former one: It is located at the northern 'entrance' to an ancient road from Dirdal and Høgsfjorden / Frafjorden to Egersund (the name Sundvor, which reflects ferrying across the lake Byrkjelandsvatnet on this road, attests to this), but the road also reaches its highest elevation at the point of passing by Helgafjell.

In Hordaland, there is also a more general connection between *horg* names and dividing landscape formations: many of the *horg* names not yet mentioned tend to occur in high, not easily passable mountain ranges separating communities. This applies to the mountain ranges between Maurangsfjorden in Kvinnherad and Jondal, between the community of Voss and those along Hardangerfjorden to the south, and the valley Eksingedalen to the north-west, and between Åkrafjorden and Orradalen in southern Hordaland. Especially interesting is the mountain range between Voss and Granvin – Ålvik by Hardangerfjorden. Despite being a mountain range, it was one of the easiest ways out of Voss prior to modern infrastructure, and several of the most popular routes to the Hardanger fjord led through it (Nordland 1969: 86-87, based on interviews with people who remembered pre-railway Voss). This mountain range has the highest concentration of *horg* names anywhere, with seven *horg* mountains within a few square km and, as Nordland points out (*ibid.*), this concentration concurs with an equally remarkable concentration of *helg-* place names. On both sides, three of the tracks leading into the area pass by (summer) farms with *helg-* names, and in the middle of the mountains, travellers would rest or spend the night at Helgaset (*ibid.*) 'the holy or inviolable summer farm'. The concentration of both name types around this important mountain crossing fits with the connection between *horg* names and landscape divides that we have seen.

The second largest concentration of *horg* names is found around an ancient road leading from Jondal and Torsnes in outer Hardanger across the 930-m-high mountain pass Glomdalsskaret to Maurangsfjorden (where travellers would travel part of the way by boat and then continue by foot across the mountains to Tökheim in inner Hardanger. Pers. comm. from Jarle Øvrehus, Austrepollen, Kvinnherad).

6.4. The remaining names

Of the 18 names in § 5, only three – h. the hill *Horga* in Iveland, j. the slope *Horga* in Hurdal, and n. the farm *Horgjem* in Snåsa – are not associated with barriers,

divides or borders of the mentioned types. All of them are, however, associated with other types of barriers.

The slope name *Horga* in Hurdal, Eastern Norway (name j.), seems to reflect the *horg* meaning ‘terrain traversable with difficulty’ known from Swedish dialects (§ 1.2.). When I phoned a local (Per Olav Rønningen, Skrukkelia, Sept. 2013) and asked whether there is anything special about that slope, he answered ‘I have been wondering whether the name could have something to do with messy terrain’. The *Horga*, he says, is all kame, kettle and boulders, a challenge to cross.

The cliff Roaldsteinen next to the farm Horgjem and the hill *Horga* in Iveland are both hill forts. (There are traditions of trolls connected to both; Skar 1906: 83-84, Fjermedal 1962: 114, 465-66; Aannestad 2003: 37.) This could be accidental if these two cases had been isolated, but there is a whole range of connections between *horg* places and hill forts. Horveraks-*Horga* (name g.) is also a hill fort, and *Horg* in South Trøndelag (name m.) lies next to a cliff called *Littstenen*, which is a hill fort. This may be part of the background for the farm name *Horg*. In England, several *horg* sites feature prehistoric fortifications (Semple 2007). In Old High German, *harug* is used among other things to refer to Rome’s Capitol Hill (§ 1.1.), which served as a hill fort in Rome’s early history. The meaning of *horg* in the Norwegian dialects that have retained the word until modern times – ‘a mountain or cliff with steep sides and a flat top’ (§ 1.1.) – is the ideal shape for a hill fort. The cairns *Horgane* in Hardanger (name d.) are located on inaccessible shelves in a cliff side, with precipices underneath, resembling hill forts. In a dialect dictionary from south-western Norway, a *horg* is explained as a ‘man-made heap of stones (hill fort)’ (Sandvik 1991: 129). In this area, no hill forts with *horg* names are known, so it is unlikely that this meaning derives from some random hill fort with heaps of stone on it; this is, rather, an old, inherited meaning.

The connection between *horg* and hill forts also points to ‘barrier’ being an early and essential meaning of *horg*, because hill forts are obstacles to passage. The hill forts next to *Horg* and *Horgjem* in Trøndelag obstruct passage on two of Norway’s most important ancient traffic routes (Gauldalen valley leading from Eastern Norway to Trondheimsfjorden, and the isthmus between lake Snåsavatnet / Trondheimsfjorden and Namdalen) – thus resembling the function of the natural barriers discussed in § 6.1. Accordingly, all 18 names listed in § 5 are associated with landscape barriers.

The mountain *Horga* in Romsdalen (name b.) was mentioned as a border mountain in § 6.2. It also features a very special stone formation referred to as ‘the altar’ – *Alteret* – by people in the area. It is located on its south-eastern slopes (c. 215 m above sea level) and is made up of seven stone blocks, the top one weighing 2.6 tons (Olafsen-Holm 1948). There is disagreement about the origin of this ‘altar’. It may seem impossible that it is natural, but geologists argue that the melting icecap

could have left rocks originating from a rockslide like this (Olafsen-Holm 1948, Parelius 1955). The fact that several of the rocks are of the same kind of gneiss, some of them seemingly even stemming from the same block (Parelius 1955), may support this understanding. It is also hard to see why people would invest the enormous amount of work needed to erect such a monument in the middle of a forest, several km away from (summer) farms and major communication lanes, with no exceptional natural formations in the immediate vicinity. All things considered, the less implausible alternative seems that the ‘altar’ was made in the course of nature. This, however, does not mean that it did not function as a cult site. Whether it did or not can only be determined by means of an archaeological excavation, but there is already reason to believe that some kind of religious notion or activity was connected to the site, because of the uniqueness of the stone construction and what we find in the vicinity. The ‘altar’ is located on a mountain with the name *Horga*, and 1.5 – 2 km away, on the north-western slope of the mountain, a standing stone is located, known under the name of *Finnen* (‘the Sami’ or ‘the jut’. Holsbøvåg 2010: 197-98. It seems not to be registered at <https://askeladden.ra.no/askeladden/>). On the same mountain, somewhere between these stone monuments, but closest to the latter, we find the boulder *Bikkalteret* ‘the tipping alter’, which a person can tip back and forth when standing on it (Holsbøvåg 2010: 229). Finally, and perhaps most importantly, *Alteret* is located on the mountain closest to an island bearing the pre-Christian name *Veøya*, Old Norwegian *Véey* ‘the consecrated island’. This island probably got its special status from a location at the junction of many communication routes, similar to the island *Horge* and the *Helgøya* / *Helgö* islands mentioned in § 6.3. The mountain *Horga* would be important to the residents of *Veøya* because it is a fabulous lookout point that gives an overview of the whole fjord system surrounding the island (in spite of its modest elevation). In short, a (probably) natural wonder like *Alteret*, with its location close to *Veøya* and on *Veøya*’s lookout mountain, should be expected to acquire some kind of religious role. The background for this mountain name *Horga* remains a riddle, though. It could be the mountain’s border function, or the stone monument *Alteret*, or a combination.

6.5. Conclusions to § 6

During the above examination, all of the 18 names listed in § 5 have been discussed. On this background, I will return to the questions asked in § 4. Regarding question a), there is a clear tendency that the name bearers (or formations from which the names seem to be derived, i.e. the original name bearers) are not anonymous, easily overlooked features in the landscape, but are prominent or distinguished in one or more ways, usually by the hand of nature (in relation to human settlement and activity), sometimes by the hand of man, sometimes by both. Because of this it is problematic not to ascribe to most of these names and their bearers (but not

necessarily all and not necessarily other *horg* names / places) some kind of religious significance, which we should expect from the medieval information that we possess about *hōrgr* / *hargher* / *harug* / **harag* / *hearh* throughout the Germanic area. This impression is supported by the fact that formations with similar locations in the landscape (or even the same formation, in one case, Romsdalshorn) are in quite a number of cases designated with *helg*- names (§ 6.3) or have been understood as realms of the dead for the local population (Romsdalshorn. This is just one category of [bearers of] *helg*- names, however; the whole group seems far more heterogeneous than the *horg* names in Norway. I will focus on *helg*- names in a subsequent article.).

This understanding is supported by a parallel in Sami religion, where points passable only with difficulty, similar to those in § 6.1., form a category of sacrificial sites (not labelled with any common term. At least seven cases are known, Manker 1957: 23). They are typically found in the middle of a difficult block field that has to be traversed because it is the only passage between a lake and a vertical mountain face (ibid., with references).

Regarding question b), the location of the *horg* places in the landscape and, in some cases pre-historic fortifications on them, seem to support the connection between *horg* and Latin *carcer* ‘an enclosed place, prison, barrier or starting-place in the race-course’. The investigated material connects closely to the ‘barrier’ part of this meaning; Norwegian *horg* names are strikingly associated with barriers in the landscape. The hill fort strain of the *horg* name complex – which seems to be supported in English and German material – connects to the ‘enclosure’ part of the *carcer* meaning as well.¹² Other support for this etymology or essential meaning of *horg* was given towards the end of § 2: the probable *horg* paddock at Øm Abbey, the probable stone ring background of the name of the farm *Horgen* by the river Vormå, the concentric stone walls at Odensala Vicarage, and the poor passability that is the essence of the Modern Swedish *horg* complex.

7. CONSEQUENCES FOR OUR UNDERSTANDING OF THE *HORG* COMPLEX

The strong connection between *horg* names and barriers in the landscape indicates that ‘barrier’ is an ancient meaning of the word *horg*. The ancientness of this pattern can be supported by the typological dating of some of the names that have the clearest connection with landscape barriers. The farm name *Horgen* in Heidal (name q, Figure 5), is a compound with *-vin* ‘meadow’¹³, and this group of farm names is dated to ‘the first 5 - 6 centuries AD’ (Sandnes 1997: 34). The name *Horgheim* (from *Horgheimr*) in Romsdalen (name o., Figure 3), is an equally clear example landscape-wise, and the *-heimr* group of names is in Norway dated to the same period (ibid). The simplex *horg* farm names – *Horg* in Melhus, South Trøndelag

(name m.), and *Horge* in Lærdal, Western Norway (name p.) – can probably push the pattern to an even earlier date. They belong to the simplex names that refer to landscape features, which are considered the oldest farm names we have (ibid: 34) and thus belonging to the earliest Iron Age or even earlier times. There is some uncertainty about these two names, however. Regarding *Horg* in Melhus, it is not certain that the name refers to the hill fort Litlstenen that blocks travel up and down the Gauldalen valley, because Litlstenen (and the larger cliff Høgstenen) is located approximately two km away. The name could derive from a man-made cult construction on the farm. Regarding *Horge* in Lærdal, the background in a ‘blocking’ mountain seems clear. But in this case, it is not certain that the name is a simplex (namely *Hqrgr* ‘solidified’ in the dative form *Hqrgi*); 14th century spellings like *i Horwi* and *i Horgwi* (alongside with *i Horghi*) suggest that the normalized Old Norwegian form would be **Hqrgvé*, a compound with *vé* n. ‘a consecrated place’. However, such a compound is improbable because it would be unparalleled; moreover, the pronunciation /^horje/ fits with *Hqrgi* but not **Hqrgvé* (Kjær 1919: 76, cf. note 7). Moreover, the spellings with a <w> or <gw> do not really show that an additional word is involved, because an arbitrary variation *g : f* (pronounced /v/) is not unusual in Old Norwegian (cf. e.g. the farm name *Horverak* below the hill *Horga* mentioned early in § 6.3). Thus, *Horge* in Lærdal probably is a simplex name. At any rate, the outlined naming pattern seems to predate the conversion by at least half a millennium, probably much more. Thus, the landscape pattern connected to *horg* names, independently and supported by the *carcer* etymology, can give us information about the essential meaning of the word *horg* (**hargur*) centuries before our earliest textual sources for Old Scandinavian religion, even well before the earliest West Germanic textual information.

The Horgen farms of south-eastern Norway seem not to fit into the outlined pattern.¹⁴ Whereas the *horg* names from the hilly or mountainous parts of Norway (listed in § 5) tend rather strongly to connect to landscape formations separating communities, the seven Horgen farms in the relatively flat south-eastern Norway are located centrally in large farming communities, some of them in a toponymic environment with theophoric names (Olsen 1915: 290), which the *horg* names discussed above are not.

This does not necessarily contradict the pattern, however, as these farms may have featured man-made *horgs* that were in some way characterized by barriers. *Horgen* on the bank of the river Vormå is in all likelihood an example of this, since the aforementioned stone ring is probably the background for the name (§ 2). A stone ring is a circular, symbolic barrier comparable to the symbolic stone walls with numerous gaps in them at Odensala Vicarage and the Old High German **harag* and Old Norwegian *véþond* enclosures at assembly sites (§ 1.1.). At Odensala Vicarage, the sacrifices had ‘a very strong connection to the walls’ entrances’

(Olausson 1995: 220, cf. 206), which correspond to the passages between the stones in a stone ring. One might argue that an enclosure is very different from the landscape barriers discussed above, but that depends upon what we understand to be the essence of a cultic enclosure. Obviously, its enclosing function is important. But, when barriers like fences, walls and hedges very often and throughout the world¹⁵ are found enclosing cult sites, their main function seems to be to mark the *border* between the profane world outside of it and the special status of the area inside. That is, they have a separating function, one of separating areas of different status. From this perspective, it is not decisive whether the border encloses an area or not. Both cultic enclosures and landscape barriers between communities separate spheres of different social status.

No stone rings are known at the other lowland *Horgen* farms, so we may not assume the same to be the background for those names, although there may have been now lost stone rings at some of the farms, or other kinds of now lost cultic enclosures or constructions developed from enclosures, see below.

8. THE REST OF THE MATERIAL

Since the textual Old Germanic evidence is so confusing, the conclusions of the present study are based upon place names and their location in the landscape, supported by etymology and ancient monuments connected to *horg* place names (the stone ring next to Horgen by Vormå, Odensåla Vicarage, hill forts), and only to some degree upon textual evidence (*Lex Ripuaria*, *Øm Abbey Chronicle*). However, in order to be acceptable, these conclusions also have to be compatible with the rest of the material, not least the extensive Old Norse textual information. I will now go through this material and discuss whether it can be seen as fitting with or deriving from either the meaning ‘a barrier’ or ‘an enclosure’. Because a probable, original meaning of *horg* has already been established by other means, I will here not put too much emphasis on the dating of sources but rather focus on the semantic aspects.

In the Old Norse textual corpus, *hǫrgr* is mentioned some 25 times,¹⁶ but these occurrences, as we have seen, only give mixed and limited information about what it was. The following seems to be the information we get, cf. § 1.:

- A. A *hǫrgr* can be a cliff with a cave in it: a troll living in a cave in a mountain designates himself as residing inside *hǫrgar* (*Bergbúa þáttur* 1991: 444-46, stanzas 4 and 6, cf. Finnur Jónsson 1913-16: 312, , § 1.1 and 6.3. here).
- B. *Hǫrgr* and *hof* ‘(large) cultic building’ together can translate a Latin expression meaning ‘high places’ (*sacerdotes excelsorum*).¹⁷
- C. A *hǫrgr* can be listed among natural formations with a cultic function: the missionary king Óláfr Haraldsson destroyed *bæði hamra ok hǫrga, skóga, vǫtn ok tré ok ǫll ǫnnur blót* (*Saga Óláfs konungs hins helga* 1941: 694) ‘both cliffs and *hǫrgar*, lakes and trees, and all other objects of pagan worship’.

- D. A *høgr* can be a sacrificial construction made of piled up stones (*Hyndluljóð*, § 1.1.).
- E. A *grjóthøgr* ‘rock-*høgr*’ can be a pile of stones on a dishonourable grave mentioned in the Old Testament.¹⁸ Compare *Sturlunga saga* (1906-11: 529): a group of warriors stops on a *grjóthøgr* below a slope.
- F. A *høgr* typically juts upwards: a woman may testify in a killing case if the killing has been committed on the farm (within the *akragarðr*) and neither *høgr* nor mound (*haugr*) prevented her from seeing the scene (*Gulatingslova* 1994: 109, footnote).
- G. A *høgr* located on the infields of a farm was not something unusual (same passage).
- H. A *høgr* can be a cultic, tall timber construction: *hátimbraðr høgr* (*Grimnismál* 16 and *Völuspá* 7).
- I. A *høgr* can be a cultic building: *Snorri’s Edda* mentions a *høgr* that is a *salr* ‘hall’, belonging to the goddesses (*Codex Regius*). One manuscript, however (*Codex Upsaliensis*), says that this *høgr* was *inside* the hall (*Gylfaginning* 7, *Edda Snorra Sturlusonar* 1931: 20). But we also find *høgr* as a house in the relatively reliable and early *Gulaping Law*: a man will have to pay a certain fine if he *gerir hús ok kallar høgr* ‘builds a house and calls it a *høgr*’.¹⁹
- J. A *høgr* can be burnt down, typically by missionary kings (Fritzner 1883-96 II: 191).
- K. A *høgr* can be torn down, also by missionary kings (*brjóta niðr horga*, e.g. *Flateyjarbok* 1860-68. III: 246).
- L. A *høgr* can belong to a *hof*; in the translated *Karlamagnúss saga* the pagans in Spain *leyfir at niðr brjótist kirkjur en hof með hörgum upp reisist* (*Karlamagnús saga* 1860: 137) ‘allow the tearing down of churches and the construction of *hofs* with *horgs*’. Compare the common collocation *hof ok høgr* ‘*hof* and *høgr*’ (10 examples in prose, 2 in poetry).

In the listed material, there is no clear connection to barriers or enclosures. This may count against the theory put forward in the present article. But not necessarily, because the basis for this theory points to barrier / enclosure being an essential, *early* meaning of *horg* – early Iron Age or even earlier (if the connection with Latin *carcer* holds). Such an early meaning will not be contradicted by later developments, and the Old Norse texts mostly reflect the latest phase of Nordic heathendom – or even post-conversion understandings.

There are, however, more pieces of information in the list that may fit with barriers / enclosures than one might think at first glance, and in the rest of the material (§ 1.), many pieces fit very well. The mountain with the disappearing cave in *Bergbúa þáttr* (A.) is located on a mountain pass (Ódrjúgsháls) between Djúpafljörður and Gufudalur (§ 1.1., *Bergbúa þáttr* 1991: 441), so this *horg* may be analogous to

those discussed in § 6.3. So may the meanings B. and C. in the list. Meaning B., however, rather represents a link between *horg* and heights in general, which we can also see in the places with *horg* names in England and on the Continent; they, too are usually located on heights (Rostvik 1967: 89, Semple 2007: 367-68, 371 ff.). This corresponds with Lloyd and Lühr's view that Old Saxon **hara* / Middle Low German *hāre* 'hill, hillock' is *horg*'s closest relative within Germanic (§ 1.2; Lloyd and Lühr 2009 IV: 856). For the 'barrier' understanding of *horg*, the connection with heights fits in at least two ways. Firstly, a height, even if its surface has no obstacles, is a divide, a barrier, from which it is easier than elsewhere to stop an intruder, which is why fortifications have usually been placed on heights. Secondly, there are often more obstacles, such as rocks and forest, on hills than between them, especially in a cultivated landscape. Moraine hills, frequently strewn with rocks and boulders, are a common hill type in Scandinavia, especially its eastern parts, and quite a few of the Swedish dialect *horg* explanations explicitly link the term to moraines (Rostvik 1967: 14-52). At the same time, the link between *horg* 'a cult site' and *horg* 'a height' is understandable if 'a barrier' is the essential meaning, because, throughout the world, cult sites (man-made and natural ones) are very often located on heights (which are landscape barriers), that is in prominent places. When considered from this angle, it also makes good sense that places with *horg* names in England are in several cases heights with remains of both ancient fortifications and Romano-British temples (Semple 2007). The Old High German use of *horg* referring to Rome's Capitol Hill can be seen as another example. Coincidentally or not, it is both a barrier height (fortification) and site with cultic buildings. Mountains of the *horg* type – 'steep sides and a flat top' (§ 1.1.) – are surrounded by a barrier (the precipices) and are therefore suitable as hill forts (which *horg* names in several cases are linked to, as pointed out in § 6.4.). This may have contributed to the 'cliff' or 'mountain' meaning of *horg*.

The Old West Germanic *horg* meaning '(sacred) grove, forest' can also be understood as a variation of the 'barrier' idea, because forests were the most common form of barrier between settlements in the West Germanic, mostly flat, area (as opposed to the mountainous western Scandinavia) in medieval times and because (dividing) heights often are wooded. Compare the double meaning 'forest' and 'border' of the Germanic noun **markō* f. (Old Norse *mǫrk*. Bjorvand 1994: 79-80, 158-59). In addition, groves come close to such thickets and clusters of trees that we have seen in Swedish *horg* meanings (§ 1.1., 2) and which are barriers even when located in depressions. Similarly, a grove can be hard both to get into and to pass through. The probable Old High German meaning 'enclosure of hazel branches on the assembly site' may be seen as a stylization of the sacred grove, accentuating the barrier and enclosure it represents. Compare birch or spruce branches (and reindeer horn) put into the ground as enclosures around Sami sacrificial sites (Manker 1957: 27).

Hörgur (f. pl.) ‘infertile stretches’ will in Iceland normally also be located on heights between communities, because this landscape feature in Iceland is normally created by the wind eroding everything that juts up (when the turf that covers Iceland’s vulnerable volcanic ash soils has been damaged by grazing livestock). The *hörg-* meanings ‘lack’ and ‘poor in something’ can easily be derived from this ‘infertile stretches’ meaning (as Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: 413 points out). The essence of the *hörgur* meaning ‘little mound’ also seems to be ‘something jutting up’, cf. the explaining sentence: ‘the snow is covering everything except the highest *hörgar*’ (from which the wind will erode snow and soil alike). Meaning F. above may connect to this.

The *horg* meaning ‘terrain traversable or accessible with difficulty (*olände*) (because of rocks, thicket and fallen tree trunks)’ known from Swedish dialects and name *j.* fits into a more general ‘barrier’ meaning of *horg* (as mentioned in § 1.1. and 2). So may Icelandic *hörgull* in the example ‘Riding conditions were terrible, *hörgull* and hard-frozen ground’ (mentioned in § 2). The same may be said of the Norwegian *horg* meaning ‘rocks fallen from a cliff’ and the like, as this landscape feature is obviously passable only with difficulty and constitutes the kernel of the mentioned Sami cult sites (§ 6.5.), as well as being prominent at several of the *horg* places discussed in § 6.1 (below the precipices of the ‘blocking’ mountains). Finland Swedish *hargla* ‘outstretched bank (shoal)’ (§1.1.) is an obstruction to sea travel.

Modern Icelandic *hörgull* ‘outermost border’ may fit into the pattern of *horgs* on borders and entrances to the wilderness pointed out in § 6.3.

The cultic complex at Odensala Vicarage (§ 2., 6.5., 7.) seems to feature a combination of ‘barrier’ characteristics. It is located on a smooth rock top of a prominent divide, a low moraine hill (the surrounding landscape is flat), which separates two communities and two landscape types (Olausson 1995: 58-61, 191). On both sides of the hill, a *horg* farm is found – (Old Swedish) *Hargher*, about a km to the north, and *Odhinshargher* (now *Odensala*), about the same distance to the south. The complex is dominated by two more or less concentric walls (some 50 m in diameter), so low that they would have no defence value, and by a grave mound in the middle. One could argue that the dating of this complex is too early; the (activity around the) walls being dated to 900-200 BC (ibid: 220). But judging by the name *Horge* in Lærdal, Western Norway (and maybe *Horg* in Melhus, South Trøndelag) and the probable connection with Latin *carcer*, the ‘barrier’ idea behind the term *horg* did exist at that time.

The *horggr* reddened with blood by Óttarr in *Hyndluljóð* 10 (D. in the list) could be a stone fence / wall reminiscent of the one that received so many sacrifices at Odensala Vicarage. The *grjóthorggr* in *Sturlunga saga* (E.) could be an early attestation of the Modern Icelandic *hörgur* meaning ‘a little mound (jutting up)’

probably related to the notion of *horgs* being heights separating settlements. This may be the case in the Bible translation, too (E.), because it is not *horggr* alone that has the meaning ‘pile of rocks’ in this text. The addition of *grjót-* seems necessary to produce this meaning, and the best manuscript (AM 226 fol) reads *grjóthaugr* ‘mound of rocks’ (*Sturlunga saga* 1906-11: 529), which suggests that *horggr* and *haugr* could be synonyms. – The *horggr* blocking lines of sight in the *Gulaping Law* (F.) could be a fence of stones or wood, profane like the probable contemporary Danish *horg* paddock (§ 1.1.) – or cultic. The flammable cultic *horggar*, even ‘high-timbered’ ones, could be wooden or partly wooden fences, as pointed out by Frizner (1883-96 II: 191). Enclosing fences are often essential parts of cult sites and such fences can be wooden, piled of stones or even a combination: stone walls with timber on top. In Norway, timber and stone / timber fences are found especially around medieval churches (e.g. Hustad, North Trøndelag; Olberg, Buskerud; Heidal, Oppland; Hovin, Akershus). Quite a number of Sami sacrificial sites are enclosed by this combined type of fence with an idol, heap of stones or other in the middle (Manker 1957: 25-26, Vorren 1985). The stone parts are typically 100-125 cm high, with the timber part on top of that (Vorren 1985: 71). Saxo Grammaticus describes a Slavic cultic building with a tall, elaborate wooden fence around it (Stuopecki 2013).

However, there is no doubt that *horg* in Old Germanic could also refer to a cultic building (West Germanic in § 1.1. and meaning I. above), that is clearly something else than an enclosure or barrier. But the step from ‘barrier / enclosure’ to ‘cultic building’ does not have to be very far. Even if a *horg* cult site was originally characterized by a barrier or enclosure (§ 2-7), we should expect a cultic object inside the enclosure, like at the mentioned Sami sites. At Odensala Vicarage, the enclosing stone ‘walls’ were the main receivers of sacrifices, but there was still a heap of stones with graves in it in the middle (Olausson 1995: 220, cf. 206).²⁰ From archaeology, we know that there was a development during the course of the Iron Age from outdoor cult connected to natural features like swamps, springs, trees, boulders, etc. to cult inside of buildings wholly or partly dedicated to this purpose (Fabech 1991, Jørgensen 2009, 2014, cf. Turville-Petre’s point that *hof* in the Old Norse texts seems to reflect the latest centuries of heathendom only; 1964: 240). This may have shifted the emphasis of the cultic *horg* from an enclosure to a building developed from the object inside the enclosure (cf. the theories about the *horg* building having developed from heaps of stones, § 1.2.) – but still with an enclosure around it. In that case, it would not be irregular if the term followed the shift and developed the meaning ‘cultic building’. The development from ‘enclosure’ to ‘the thing being enclosed’ is common, e.g. Germanic **gardaz* m. > *gard* / *gård* / *yard* etc. and **tūna* n. > *tun*, *town* etc., or Norwegian / Danish *hage* m. / *have* ‘a fence’ / ‘a garden’. Both in Gothic, Old English, and Scandinavian, **gardaz* has develo-

ped the meaning ‘a house, home’ (Falk and Torp 1903-06: 210), independently, it seems. The *horgs* known to Bede in early 8th century England may have contained both the enclosure and the building meanings: missionaries should destroy pagan *heargas* and the fences surrounding them alike (*cum septis quibus erant circumdata / Mid heora hegum ðe hí ymbsette wæron*, Bosworth and Toller 1898: 525, Fritzner 1883-96 II: 191, Turville-Petre 1964: 237). This implies that the *horgs* Bede knew were surrounded by fences, which he regarded as religiously essential parts of these cult sites.

Bede’s description of *horgs* may fit a group of Scandinavian Viking Age finds at southern Scandinavian magnates’ residences. During the most recent decades, archaeologists have found at such sites several complexes consisting of small buildings rich in cultic finds next to central hall buildings, and many of these small buildings, which are probably cult-related, are surrounded by fences (e.g. Järrestad, Skåne; Toftegård, Själland; Lisbjerg, Jylland; Erritsø, Jylland; Jørgensen 2009, especially p. 331, with references; 2014: 244, 249-50, 254; Sundqvist 2009: 67-68). As has been pointed out by many scholars (e.g. Sundqvist 2009, Jørgensen 2009), these small buildings next to halls correspond to the cultic outbuilding (*afhús*) at Þórofr Mostrarskegg’s longhouse *hof* in Western Iceland (*Eyrbyggja saga* 1935: 8). If the archaeologically known fenced-in small buildings containing many cultic finds and located next to hall buildings could indeed be *horgs* of Bede’s type, this would fit both with *Karlamagnúss saga*’s implication that a *hōrgr* was something that belonged to a *hof*, and with the common connection *hof ok hōrgr* (L. in the list above).

De Vries had something similar in mind when he argued that a *horg* was an altar with an enclosure around it (de Vries 1956 I: 379). This may well be the easiest understanding of the Old Norse meanings F, J, K., and L, and the information that *horg* in the West Germanic area could refer to an altar – there would normally be an enclosure around such an altar (cf. footnote 15), although it is not necessarily mentioned. If *hōrgr* could be an altar (with an enclosure around it), this can also make sense of *Codex Upsaliensis*’ otherwise confusing information of a *hōrgr* inside a hall (I. if this is not a corruption). A *horg* meaning ‘altar’ could also have developed from ‘enclosure’ to ‘the thing being enclosed’. – A related theory is that a *hof* was a fence, whereas the cultic building that it surrounded was a *hōrgr* (see references in Sundqvist 2009: 67-68, who does not, however, concur with this theory). The origin of this theory may be Fritzner’s claim that *hof* in Old Norse essentially meant an enclosed space (Fritzner 1883-96 II: 30-32, 191). But he seems to have no example of this and etymology counts against it, *hof* seems originally to have been a word for a height (Bjorvand and Lindeman 2000: 400, Andersson 1986).

Several scholars (e.g. Turville-Petre 1964: 238-39) argue that Old Norse *vé* was also a type of cult site characterized by an enclosure, referring to the term *véþond*

(§ 1.1). To me, however, it seems that *vé* did not refer to a specific type of cult site but had a general meaning ‘a consecrated place’ or ‘place of truce’. Snorri uses *vé* synonymously with *gríðastaðr* ‘asylum’ (*Edda Snorra Sturlusonar* 1931: 38), and the remaining 10 prose occurrences are all found in the fixed expressions *vargr í véum* and *vega víg í véum*, which refer to the violation of asylum (*A Dictionary of Old Norse Prose*, http://dataonp.ad.sc.ku.dk/wordlist_e.html). The root **weik-* from which *vé* is derived refers to something set aside (e.g. Falk and Torp 1903-06: 982), not necessarily enclosed.

It should be stressed that many of the solutions suggested in this § are necessarily uncertain because of the nature of the material and knowledge at the present stage of research. It should also be stressed, however, that the material discussed here is not the basis for the theory put forward in the present study. The theory has a fairly robust basis in other types of evidence, and it seems compatible with the material discussed here. If ‘barrier / enclosure’ were the original meaning of *horg*, this may bind together more or less all the seemingly incongruous and confusing forms of *horg* listed in § 1.1 and in this § into one model of understanding.

9. WHAT KIND OF CULT?

The total corpus of information about *horg* gives the impression that *horg* sites were very diverse and that cultic *horgs* existed over a vast area at least from the early centuries AD (cf. the datable farm names) until the conversion nearly a millennium later. This may imply that the religious notions and practices associated with *horg* sites were also very diverse, more diverse than has been realized (cf. Nordberg 2011). Names like *Odhinshargher* and *Porshargher* indicate worship of gods, whereas the landscape similarity between the ‘blocking’ *horg* mountains (§ 6.1) and the *Trollkona* ‘troll woman’ in Bolstadfjorden, Western Norway (Figure 9), suggests a belief in very different supernatural beings living in mountains. So does the connection between *horgs* and mountain crossings and the passing of prominent cliffs and the like near old roads. The unfavourable winds that would complicate sailors’ passage of *horg* mountains ‘blocking’ sea routes (§ 6.1) may have been understood as souls / spirits sent forth from supernatural beings or sorcerers in the mountain (cf. Heide 2006a, 2006b: 196-221, 240-50, Mathisen 2003: 145-53). The border aspect of many *horg* sites may imply notions similar to those attached to Finnish *pyhä* sites (cf. Anttonen 1992 and 2013).

Regarding cult, Olsen noticed that the *horg* farm names in Norway’s mountainous regions are not found in theophoric farm name environments. Therefore, he suggested that these names reflect private cult and the central *horg* names public cult (Olsen 1915: 293). There may be something to this, although the private cult connected to landscape barriers may have been much simpler than what Olsen had in mind (cf. Nordberg 2011). The cult at such places that we know from later times

is kissing or greeting (*helse på*) the cliff one passes, or throwing a twig, pebble, berry, or some other similar object onto a heap of such things, the heap being referred to as a *kast* or *varp* ‘throw’, in order to stay on friendly terms with the powers inhabiting that place (Olrik and Ellekilde 1926: 482, Solheim 1952: 52 ff., Christensen 2000: 19-21). On the coast, sailors would take off their hats or pay their respects in other ways when passing a mountain that was known to generate dangerous winds or other critical points (Solheim 1940: 141-68). I have not been able to check such traditions in relation to *horg* places, but I do know that twigs were thrown by passers-by onto a heap on *Hårgaberget*, Northern Sweden (Olrik and Ellekilde 1926: 482).

The cult at Odensala vicarage was very different from this, with extensive burning on the cliff and extensive sacrifices of food and animals (Olausson 1995: 206-08). Similar rituals could have taken place at the stone ring next to Horgen by the Vormå (see § 2). Near Horgheim in the valley of Romsdalen (name o., Figure 3), there may have been a similar cult at the grave field / cult site at Horgheimseidet (Nordeide 2012a, 2012b), located at the centre of the landscape barrier formed by Romsdalshornet and the river below. It is conceivable that the cave in the mountain *Hor(g)berget* in Northern Norway (name a.) or the grave field below formed a similar focal point at that *horg*. In other cases, such focal points may not have existed. Our information about what kind of cult was connected to *horg* sites is still very limited, which means that the suggestions put forward here are equally limited.

10. CONCLUSION

It seems that the landscape location of *horg* names in the mountainous and hilly parts of Norway contains an ancient naming pattern that can shed light on the *horg* complex. There is a clear tendency for the natural features bearing such names to be prominent. This, combined with the Old Germanic textual evidence, indicates that most of these names and their bearers had some kind of religious significance, a conclusion that contrasts with the hypercritical rejection of this religious aspect during the 1960s. The location of the *horg* places in the landscape, and in some cases also pre-historic fortifications on them, appear to support the alternative etymological connection between *horg* and Latin *carcer* ‘an enclosed place, prison, barrier or starting-place in the race-course’ first suggested by Noreen in 1894 – an etymology also supported by Old High German **harag* ‘hazel enclosure on the assembly site’ and probably by a stone ring next to a Norwegian farm *Horgen* as well as the sacrificial, concentric stone walls between the farms *Hargher* and *Odhinshargher* in Eastern Sweden. The investigated place name material connects closely to the meaning ‘barrier’, which is an aspect of the Latin *carcer*; Norwegian *horg* names are strikingly associated with barriers and borders within the lands-

cape. The hill fort strain of the *horg* name complex – which seems to be supported in English and German material – connects both to the meaning ‘barrier’ and ‘enclosure’ and thus to *carcer*. The essential or original meaning of *horg* seems to be ‘a barrier, enclosure’, which are two sides of the same coin if a cultic enclosure is seen as first and foremost *separating* areas of different symbolic status.

This understanding is compatible with more or less all of the seemingly incongruous and confusing forms of *horg*, although the Old Germanic meanings of *horg* are so diverse that many of them had clearly developed quite far from the original meaning at the time of recording. The traditionally dominant view, that the essential or original meaning of *horg* was ‘rocky ground’ or ‘a heap of stones’, is in all likelihood less helpful for an understanding of the relationship between the different forms of *horg*. The basis for this view seems, on closer inspection, to be weak and largely built upon circular reasoning.

Not much can yet be said for sure about pre-Christian cult and beliefs connected to *horg* sites, except that they were probably very diverse, far more diverse than has been realized. In all probability, they span from natural ‘blocking’ formations on borders and in the wilderness to man-made constructions in the middle of central communities.

The results of this study suggest that more attention should be paid to non-farm names as a source for Old Scandinavian religion than has hitherto been done. Although the non-farm names in Norway are usually recorded very late, a pattern in a large corpus of such names can be relatively robust and may be anchored in ancient times through individual, typologically datable names as well as supported by etymology, archaeological monuments, medieval texts and other independent material. The results of this study also suggest that more attention should be paid to possible naming patterns revealed in a wider landscape context than is normally done.

Thanks to Andreas Nordberg, Karen Bek-Pedersen, Helen Leslie, Oddvar Nes and the participants at research seminars at the Universities of Stockholm, Bergen, and Oslo in 2013 and 2014 for feedback and help with this article.

References:

- Aannestad, Hanne Lovise 2003: «Her haver det i Fortiden været et mærkelig Sted»– om bygdeborger og folketro. *Primitive Tider* 6. 31-45.
- Andersson, Thorsten 1986: Germanisch Hof - Hügel, Hof, Heiligtum. In Karl Hauck (ed.): *Sprache und Recht. Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters...* Berlin: de Gruyter. 1-9.
- Anttonen, Veikko 1992: The Concept of *pyhä* (Sacred) in Pre-Christian Finnish Religion. In Mihály Hoppál & Juha Pentikäinen (ed.): *Northern Religions and Shamanism*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 31-38.
- 2013: Landscapes as Sacrosapes: Why Does Topography Make a Difference? In Sæbjørg W. Nordeide & Stefan Brink (ed.): *Sacred Sites and Holy Places...* Turnhout Brepols. 13-32.
- Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: Íslensk orðsifjabók. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Bergbúa þáttur* 1991. In *Harðar saga*. Ed. Bjarni Vilhjálmsson & Þórhallur Vilmundarson. Reykjavík: Hið Íslenska fornritafélag. 441-50.
- Bjorvand, Harald 1994: *Holt og holtar...* Oslo: Solum.
- Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman 2000: *Våre arveord...* Oslo: Novus.
- Bosworth, Joseph & T. Northcote Toller 1898: *An Anglo-Saxon dictionary*. Oxford University Press.
- Braune, Wilhelm & Ingo Reiffenstein 2004: *Althochdeutsche Grammatik I*. Tübingen: Niemeyer.
- Brekke, Nils Georg et. al. 1993: *Kulturhistorisk vegbok. Hordaland*. Bergen: Hordaland fylkeskommune.
- Brink, Stefan 1990: Cult Sites in Northern Sweden. In Tore Ahlback (ed.): *Old Norse and Finnish religions and cultic place-names*. Åbo. 458-89.
- Brunaux, Jean Louis 1988: *The Celtic Gauls: Gods, Rites and Sanctuaries*. London: Seaby.
- 2001: Mythologizing Landscape. Place and Space of Cult and Myth. In Michael Stausberg (ed.): *Kontinuitäten und Brüche in der Religionsgeschichte...* Berlin: de Gruyter. 76-112.
- Bäck, Mathias et. al. 2012: *Lilla Ullevi...* Hägersten: Riksantikvarieämbetet.
- Bø, Olav & Ørnulf Hodne 1974: *Norsk natur i folketru og segn*. Oslo: Samlaget.
- Calissendorff, Karin 1964: Helgø. *Namn och bygd* 52. 105-52.
- Christensen, Olav 2000: *Bergteken. Nye vegar til gamle segner*. Oslo: Norsk folkeminnelag.
- Den eldre Gulatingslova* 1994. Ed. Bjørn Eithun, Magnus Rindal og Tor Ulset. Oslo: Riksarkivet.
- Edda Snorra Sturlusonar* 1931. Ed. Finnur Jónsson. København: Gyldendal.
- Exordium monasterii quod dicitur cara insula* 1922. In *Scriptores minores historiae Danicae mediaevi II*. Ed. M.C.I. Gertz. København: Gad. 154-264.
- Eyrbyggja saga* 1935. Ed. Matthías Þórdarson & Einar Ól. Sveinsson. Reykjavík: Hið íslenska Fornritafélag.
- Fabech, Charlotte 1991: Samfundsorganisation, religiøse ceremonier og regional variation. In Charlotte Fabech & Jytte Ringtved (ed.): *Samfundsorganisation og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid*. Århus: Jysk Arkæologisk Selskab. 283-303.
- 2006: Centrality in Old Norse mental landscapes. A dialogue between arranged and natural places? In Anders Andrén et. al. (ed.): *Old Norse religion in long-term perspectives...* Lund: Nordic Academic Press. 26-32.
- Falk, Hjalmar & Oluf Rygh 1907: *Norske Gaardnavne 5. Buskeruds Amt*. Kristiania: Cammermeyer.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp 1903-06: *Etymologisk ordbog...* Kristiania: Aschehoug.
- Farbregd, Åsmund 1971: Gravfeltet på Horgheim i Romsdalen. *Romsdal Sogelag. Årsskrift* 1971-72. 9-13.
- Faye, Andreas 1833: *Norske Sagn*. Arendal: N.C. Hald.
- Finnur Jónsson 1913-16: *Lexicon poeticum*. København: S. L. Møllers Bogtrykkeri.
- Fjermedal, Aslak 1962: *Iveland II. Ålmenn kultursoge*. Iveland bygdesogenemnd.

- Flateyjarbok* 1860-68 1-3. Ed. Gudbrandr Vigfusson & C.R. Unger. Christiania: Mallings.
- Fritzner, Johan 1883-96: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1-3. Kristiania: Den norske Forlagsforening.
- Guta lag och Guta saga jämte ordbok* 1905. Ed. Hugo Pipping. København.
- Heide, Eldar 1997: *Fjølsvinnsmål. Ei oversett nøkkelkjelde til nordisk mytologi*. MA thesis. Pdf at <http://eldar-heide.net/>.
- 2006a: Spirits through respiratory passages. In John McKinnel et. al. (ed.): *The Fantastic in Old Norse / Icelandic Literature...* University of Durham. 350-58.
- 2006b: *Gand, seid og åndevid*. Dr. art. thesis, University of Bergen.
- 2009: More inroads to pre-Christian notions, after all? The potential of late evidence. *Á austrvega. Saga and East Scandinavia...* 361-68.
- 2010: Tjukkl 1 – Retroflektert tydeleggjering av kort kvantitet... *Maal og Minne*. 3-44.
- 2012: Loki, the Vätte and the Ash Lad... *Viking and Medieval Scandinavia* 2011. 63-106.
- 2014a: The semantic side of Etymology... In Eldar Heide & Karen Bek-Pedersen (ed.): *New focus on retrospective methods...* Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia. 59-75.
- 2014b: Bárðar Saga as a Source for Reconstruction of Pre-Christian Religion? In Daniel Sävborg & Karen Bek-Pedersen (ed.): *Folklore in Old Norse – Old Norse in Folklore*. Tartu: University of Tartu Press. 163-73.
- manuscript 2013: Ein svært sannsynleg *hørg* i Hardanger. 10 sider.
- Hellberg, Lars 1986: Hedendomens spår i uppländska ortnamn. *Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift*. 40-71.
- Hellquist, Elof 1948: *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: Gleerup.
- Hoel, Kåre & Tom Schmidt 2007: *Tune*. Bustadnavn i Østfold 7.
- Holmberg [Harva], Uno 1926: *Die Religion der Tscheremissen*. Helsinki: Suomalainen tiedekatemia.
- Holsbøvåg, Kåre Magne 2010: *Stadnamn i Molde kommune...* Molde: Romsdal sogelag.
- Honko, Lauri 1968: De finsk-ugriske folks religion. Jens Peter Asmussen & Jørgen Læssøe (ed.): *Illustreret religionshistorie I*. København: Gad. 147-91.
- Imsen, Steinar & Harald Winge 1999: *Norsk historisk leksikon...* Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (ed.) 1992-2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1-3. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Jørgensen, Lars 2009: Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd – 10th centuries ad. In Egon Wamers et. al. (ed.): *Glaube, Kult und Herrschaft...* Bonn: Habelt. 329-54.
- 2014: Norse Religion and Ritual Sites in Scandinavia in the 6th - 11th century. In Kerstin P. Hofmann et. al. (ed.): *Die Wikinger und das Fränkische Reich...* Paderborn: Fink. 239-64.
- Karlamagnus saga ok kappá hans...* 1860. Ed. C. R. Unger. Christiania.
- Karsten, Torsten Evert 1906: Nordiska ord belysta av finska... *Arkiv för nordisk filologi* 22. 175-205.
- Kjær, A. 1919: *Norske Gaardnavne 12. Nordre Bergenhus Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Kjær, Albert & Oluf Rygh 1902: *Norske Gaardnavne 4. Kristians Amt*. Kristiania: Cammermeyer.
- Kuczkowski, Andrzej & Kamil Kajkowski 2009: Die heiligen Wälder der Slawen in Pommern im frühen Mittelalter. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 42. 111-28.
- Landnámabók* 1968. In *Íslendingabók. Landnámabók*. Ed. Jakob Benediktsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag. 29-397.
- Larsen, Amund B. 1905: *Norske Gaardnavne 8. Nedenes Amt*. Kristiania: Cammermeyer.
- Lewis, Charlton T. & Charles Short 1879: *A Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Lloyd, Albert L. & Rosemarie Lühr 2009: *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen IV*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Manker, Ernst 1957: *Lapparnas heliga ställen*. Stockholm: Gebers.
- Mathisen, Mariann 2003: *Med nordlandsbåten mellom praksis og symbol*. MA thesis, University of Tromsø.
- Meidell, Sigurd 1921: Fra Jondal. *Hardanger*. 1-43.
- Meier, John 1950: *Ahnengrab und Rechtsstein...* Berlin: Akademie-Verlag.
- Meister, Michael W. 2005a: Temple: Hindu Temples. Lindsay Jones & Mircea Eliade (ed.): *The Encyclopedia of Religion* 13. Detroit: Macmillan. 9038-41.
- 2005b: Temple: Buddhist Temple Compounds in Soth Asia. Lindsay Jones & Mircea Eliade (ed.): *The Encyclopedia of Religion* 13. Detroit: Macmillan. 9041-45.
- Meringer, Rudolf 1927: Einige Nachträge. A. *Wörter und Sachen* X. 187-93.
- Myrvang, Finn 1986: Hårberget, Horvika - og Sandtorg. *Håloygminne* 17. 204-07.
- Mørch, Andreas 2007: *Gard og slekt gnr. 34-80*. Drammen: Sigdal og Eggedal historielag.
- Nordberg, Andreas 2011: Vad är en kultplats? *Fornvännen* 106. 215-31.
- Nordeide, Sæbjørg Walaker 2012a: *Rapport. Utgravninger på Horgheim, gnr 65, bnr 1, 1539 Rauma ...* Bergen: Sæbjørg Walaker Nordeide.
- 2012b: *Rapport. Utgravninger på Horgheim, gnr 65, bnr 1, 1539 Rauma kommune, Møre og Romsdal. Sesong 2*. Bergen: Sæbjørg Walaker Nordeide.
- 2013: Trosskiftet i Romsdal ved forrige tusenårsskifte. *Romsdalsmuseet. Årbok 2013*. 152 – 73.
- Nordland, Odd 1969: Valhall and Helgafell... In Sven S. Hartman (ed.): *Syncretism...* Scripta instituti donneriani aboensis 3. Stockholm: Almqvist & Wiksell. 66-99.
- Noreen, Adolf 1894: *Abriss der urgermanischen lautlehre*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Norsk Ordbok* 1966-. Ed. by Alf Hellevik & Lars S. Vikør. Oslo: Samlaget.
- Olafsen-Holm, Jørgen 1948: Alteret i Horja. *Romsdal Sogelag. Årsskrift 1947-48*. 9-18.
- Olausson, Michael 1995: *Det inneslutna rummet...* Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Olrik, Axel & Hans Ellekilde 1926: *Nordens gudeverden*. I. København: Gads forlag.
- Olsen, Magnus 1910: *Norske Gaardnavne 11. Søndre Bergenhus Amt*. Kristiania: Fabritius.
- 1915: *Hedenske kultminder i norske stedsnavne*. Kristiania: Dybwad.
- Olsen, Olaf 1966: Hørg, hov og kirke. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1965.
- Parelius, Nils 1955: Alteret i Horja. *Romsdal Sogelag. Årsskrift*. 17-23.
- Pokorny, Julius 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.
- Ramstad, Morten et. al. 2011: Bjørkum: feasting, craft production and specialisation on a Viking Age rural site in Norway. *Antiquity* 85.
- Randulf, Johan 1903 [1723]: *Relation Anlangende Find-Lappernis [...] afGuderier [«Nærøymanuskriptet»]*. In *Kildeskrifter til den lappiske mytologi I*, ed. Just Qvigstad. Trondhjem. 6-62.
- Rostvik, Allan 1967: *Har och harg*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Rygh, Karl 1908: *Norske Gaardnavne 13. Romsdals Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Rygh, Karl & Oluf Rygh 1911: *Norske Gaardnavne 17. Tromsø Amt*. Kristiania: Fabritius.
- Røberg, Torbjørn manuscript 2014: Grimehaugen i Ljønsdalen. Borgund og Lærdals mest sagnomstuste sted. 5 pages.
- Saga Óláfs konungs hins helga* 1941. Ed. Oscar Albert Johnsen & Jón Helgason. Oslo: Dybwad.
- Sandnes, Jørn 1964: Gno hørg i gardsnavn. *Maal og Minne*. 113-20.
- 1997: Gards- og andre bustadnamn. In Jørn Sandnes & Ola Stemshaug (ed.): *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Samlaget. 32-37.
- Sandvik, Sigurd 1991: *Suldalsmålet*. [Bergen]: Norsk bokreidingslag.
- Schmidt-Wiegand, Ruth 1967: Alach. *Beiträge zur Namenforschung*. 21-45.
- Semple, Sarah 2007: Defining the OE *hearg*. *Early Medieval Europe* 15. 364-85.

- Sigfús Blöndal 1920: *Islandsk-dansk Ordbog. Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík: Þórarinn B. Þorláksson.
- Simek, Rudolf 2006: *Lexikon der germanischen Mythologie*. Stuttgart: Kröner.
- Skanke, Hans 1945 [1728-31]: *Epitomes Historiæ Missionis Lapponicæ. Nordlands og Troms finner i eldre håndskrifter*. Ed. O. Solberg. Oslo: Etnografisk museum. 179-224.
- Skar, Hans 1906: *Det gamle Snaasen*. Kristiania: Det mallingske Bogtrykkeri.
- Skar, Johannes 1961-63 [1903-16]: *Gamalt or Sætedal* 1-3. Oslo: Samlaget.
- Skautrup, Peter 1944: *Det danske sprogs historie* 1. København: Gyldendal.
- Stupecki, Leszek 1994: *Slavonic Pagan Sanctuaries*. Warsaw: Polish Academy of Sciences.
- 2013: Slavic religion. Lisbeth Bredholt Christensen et. al. (ed.): *The Handbook of Religions in Ancient Europe*. Durham: Acumen. 338-59.
- Solheim, Svale 1940: *Nemningsfordomar ved fiske*. Oslo: Det norske videnskaps-akademi.
- 1952: *Norsk sætertradisjon*. Oslo: Aschehoug.
- Steinsland, Gro 2005: *Norrøn religion. Myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax.
- Stjórn* 1862. Ed. C.R. Unger. Christiania: Feilberg & Landmark.
- Sturlunga saga efter Membranen Króksfjarðarbók* 1906-11, 1-2. Ed. Kristian Kålund. København / Kristiania: Kongelige nordiske oldskriftselskab.
- Sundqvist, Olof 2009: The Question of Ancient Scandinavian Cultic Buildings... *Temenos* 45. 65–84.
- Tomlinson, R. A. & Clemente Marconi 2005: Temple: Ancient near Eastern and Mediterranean Temples. Lindsay Jones & Mircea Eliade (ed.): *The Encyclopedia of Religion* 13. Detroit: Macmillan. 9061-65.
- Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania: Aschehoug.
- Turville-Petre, Gabriel 1964: *Myth and religion of the North*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Vaan, Michiel Arnoud Cor de 2008: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*. Leiden: Brill.
- Vasshus, Krister S. K. 2011: *Vestnorske offerlunder. Spor etter norrøn kultpraksis i vestnorske stadnamn*. MA thesis, University of Bergen.
- Vendell, Herman 1904-06: *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors.
- Vikstrand, Per 2001: *Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Vorren, Ørnulf 1985: Circular sacrificial sites and their function. In Louise Bäckman & Åke Hultkrantz (ed.): *Saami pre-Christian religion*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. 69-81.
- Vries, Jan de 1956: *Altgermanische Religionsgeschichte*. Berlin: de Gruyter.
- 1962: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E.J. Brill.
- Walde, Alois & J.B. Hofmann 1938-56: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch* 1-3. Heidelberg: Winter.
- Wormald, Patrick 1999: *The Making of English Law*. Oxford: Blackwell.
- Wright, Joseph 1923: *The English Dialect Dictionary* 1-6. Oxford: Oxford University Press.
- Zupitza, Ernst 1896: *Die germanischen Gutturale*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Øverås, Asbjørn 1928: *Romsdals saga*. Romsdals ungdomssamlag.
- Øyen, Toralf 1947: Hægefjell, Telemarks hellige fjell. *Skien-Telemark turistforening. Årbok*. 20-25.
- Åsen, Kjell 1976: *Nissedal Bygdesoge. Gard og ætt. Nissedal sokn*. Nissedal Bygdesogenemnd.

Notes

- 1) ‘*cum 12 ad stafflo regis in circulo et in corelo* (read *corelo* < *corulo* ‘hazel’) [*in hasla hoc est in ramo*] *cum verborum contemplatione coniurare studeat*’, Schmidt-Wiegand 1967: 35.
- 2) ‘*Fr(ater) Byorn, monachus et sacerdos de claustro Æm, adiuratus depositus, quod Benedictus sacerdos de Byærkæ duos equos eorum, unum nigrum et alterum griseum, propria manu de ipsorum harughe accepit, iuxta eorum grangiam, que Sueghestorp appellatur, in Dofræ mark, tertia feria in ebdomada pasce*’ (emphasis added). The form *harughe* (dative, corresponding to the Latin ablative), with an anaptyctic *u*, is what we should expect in this part of Denmark at this time (north-eastern Jylland c. 1200 AD, cf. Skautrup 1944: 251).
- 3) Some words are considered to belong to a different root (Torp 1919: 200), e.g. *hargla* vb. ‘scrape’ and *horga* f. ‘vulgar and unreliable woman (and the like)’ (Vendell 1904-06: 328, *Norsk Ordbok* 1966- V: 597).
- 4) Searches through local place name databases might have yielded more names, but that has been beyond the scope of this study.
- 5) The area is very sandy. 14th century spellings like (dative) *Sandtorghæ* (Rygh and Rygh 1911: 16) secure the -g, although it is not pronounced in the modern dialect. In the compound **Horgberget*, where the -g- is the middle of three consonants, it would be irregular if it did not disappear. The development -dh- > -t-, as in **Sandhøgr* > /²santor/ (which is the traditional pronunciation), can be compared to *andhøfa* ‘to manoeuvre a rowing boat’ > /²andøve/ in the same dialect. Normally, *nd* is assimilated to a palatal *nn*, but in this word the *d* is retained because of assimilation with the following *h*, which was consumed in the process. The same happens to an *ð* before an *h*, e.g. *hofuðherna* ‘scalp’ > *hovvetenna* (Myrvang 1986, Torp 1919: 224), *Staðhella* > *Statle* (a place in Telemark, Southern Norway) and **varðhygli* > *vardøgle* / *vartyvle* / *vardøgle* / *vardøgre* / *vardøger*, always with the *ð* retained (as a *d*), although it is normally lost in the consonant cluster *rð* (Heide 2006a: 152-53). The step to /²santor(g)/ from the expected **²sandrð(g)* (cf. /²andøve/) is easily explained as association with the word *torg* ‘a market place’, which Sandtorg was in early modern times. – The initial *h* is supported by the nearby *Hårvika* (*vika* means ‘the bay’) on the other side of the mountain from Sandtorg. – The landscape similarity with Horga in Bygland strongly indicates that the mountain name is primary to the farm name, the latter being attested around 1320 (Rygh and Rygh 1911: 16). Clearly, the mountain name existed well prior to that.
- 6) A standardized spelling -a of the feminine definite (*Horga*) is used here, in accordance with the principle in the legislation (*Lov om stadnamn*). The local pronunciation may be -i, -ja, -jo, -ji, etc. The Eastern Norwegian pronunciation /høɾj/ is normalized *horg* (like e.g. *korg* for /køɾj/ ‘a basket’).
- 7) On the map, this hill is called *Horgeknipen* ‘the horg cliff’, but among local people it is commonly called just *Horga*, /¹Horjæ/, just like name f. *Horga* (see Figure 1). To distinguish between the two *Horga* mountains only 10 km apart, people can refer to the one near the outlet as /²Horverakshorjæ/ or /²Horjeknipen/ (pers. comm. Magnhild Rygg, *Setesdal sogelag*, 6 Sept. 2013). The name *Horga* could be a shortening of *Horgeknipen*, but to judge from phonology, *Horgeknipen* is rather an expansion of *Horga* (like **Horgberget* probably from **Horgr*, above in a.). In /²Horjeknipen/, the *g* is palatalized, and this is not what we should expect if the word were an old compound; neither **Horgar-* (Middle Norwegian?, with *horg* as a feminine) nor **Horgs-* (Old Norwegian) should give a palatalized *g* in this dialect. But in the singular definite, a final stem *g* is always palatalized because it was frequently followed by the /i/ of the definite article in Old Norse. Thus, /¹Horjæ/ should have a palatalized *g*, and the same pronunciation of /²Horjeknipen/ is not problematic if that name is derived from /¹Horjæ/, but is otherwise hard to explain. The expanded form *Horverakshorga* refers to the nearby farm *Horverak* (first attested in the 17th century), in which the first part, *Horv-*, probably is a variant of *Horg-*; there are examples of *rg* / *rv* variation in appellatives in Old Norwegian, possibly

also in the name *Hørg-* (Rostvik 1967: 56-57, partly referencing Eivind Vågsliid). The need for the designation *Horgeknipen* probably arose from the name *Horga* being used not only for the upper parts of the hill but also its foot, which forms a small headland in the lake. The name *Horgeknipen* meaning ‘the *horg* cliff’ would distinguish the hill from this headland, which bears the name *Horja* on the map.

- 8) The name of the creek *Hørjua* in Sør-Odal, Eastern Norway, seems not to be the same word. An unstressed *-u* in inherited words in Eastern Norwegian dialects (in principle) only appears in words that had a short stem (short vowel + short consonantism) in Old Norwegian (the level stress rule). Thus, *Hørjua* seems to reflect an Old Norwegian **Hyrja* (oblique cases **Hyrju*, parallel to *mølju*, *silju* < *mylju*, *selju*), not related to *høgr*.
- 9) For the present purpose, I see no need to distinguish between different types of such names (simplex names and different sorts of compounds).
- 10) To be sure, name d. (in Hardanger) is also pronounced /²horjane/, whereas **²horgane/* is what we should expect, because in this word, the masculine form is preserved (*-ane* is the standard masculine definite plural in the dialect), with no front vowel following the *g*. But in that area, the word *horg* is very frequent in place names with the pronunciation /horj/-, which is regular in the definite singular, so that an analogical shift **Horgane* > **Horjane* does not seem problematic. In Lærdal, such a basis for analogy is lacking because the word seems to be known only in these two place names and only in one place name elsewhere in Sogn, name c.
- 11) A similar landscape situation could be the background for the river name *Hörgá* ‘the *horg* river’ in Northern Iceland, because it flows from a mountain pass on the previously important road between Eyjafjörður and the bishopric at Hólar in Skagafjörður. The prominent mountain *Prestsfall* ‘priest’s mountain’, guarding the pass like *Horgtinden* in Lofoten and *Helgafell* in Northern Iceland, could be the *horg* from which the name derives; in which case *Prestsfall* would be a ‘Christianization’ of an older name. But this is speculation. It has also been suggested (Rostvik 1967: 66-69) that the name refers to a mountain ridge that ‘splits’ the main valley into Hörgárdalur and Öxnadalur. This is possible, but it does not explain why it was Hörgárdalur that got the *horg* label, rather than Öxnadalur.
- 12) This naming pattern could support Karsten’s suggestion (1906: 191) that Finnish *harju* is borrowed from the Proto-Scandinavian form of *horg*, **hargur*, because the meaning of *harju* – ‘a hill, an esker (a type of moraine)’ – has much in common with the essential meaning of *horg* as deduced from the place names. *Harjus* have even been common as cult sites and have remained the preferred sites for churchyards into modern times. The word *harju* is considered a derivation from the semantically partly overlapping Finnish *harja*, which is believed to be a borrowing from Baltic languages (Karsten 1906: 193, Itonen and Kulonen 1992-2000, Lloyd and Lühr 2009: 856), but it is conceivable that new information about *horg* could change this view.
- 13) It is not attested until the 16th century (*Herienn* 1594, *Hørgenn* 1604, *Horgen* 1668, Kjør and Rygh 1902: 87), but early attestations of several other *Horgen* farm names show that they derive from *Hørgvin* (e.g. *ibid*: 155 and Falk and Rygh 1907: 302).
- 14) *Horgen* south-east of lake Skinnerflo in Fredrikstad, Østfold (Hoel and Schmidt 2007: 273-76 argue that there is no sacral background to this name); *Horgen* in Frogn, Akershus; *Horgen* in Slagendalen, Tønsberg, Vestfold; *Horgen* on the border of Upper and Lower Eiker, Buskerud; *Horgen* in Gran, Oppland, and two farms *Horgen* in Nes, Akershus – one on the banks of the river Glomma and one upstream on the banks of the river Vormå – cf. Olsen 1915: 290. I do not know whether it is significant that six of these farms are located near major rivers or long and narrow lakes, possibly even the seventh, *Horgen* in Slagendalen, Vestfold (a narrow fjord, in that case), when the name was coined during the first centuries AD, depending upon the progress of the post-glacial rebound.

- 15) Examples: Slavic religion: Stupecki 1994, Kuczkowski and Kajkowski 2009: 115; Finno-Ugric religion: Holmberg [Harva] 1926: 161, Honko 1968: 169; Baltic religion: Nordberg 2011, Gallic religion; Brunaux 1988, Ancient Egypt: Tomlinson and Marconi 2005: 9061, Bronze Age Greece: Tomlinson and Marconi 2005: 9062, Hinduism: Meister 2005a: 9038, Buddhism: Meister 2005b. Compare Christian churchyard walls.
- 16) *A Dictionary of Old Norse Prose*, http://dataonp.ad.sc.ku.dk/wordlist_e.html, Finnur Jónsson 1913-16: 312; Fritzner 1883-96, II: 191, cf. Vikstrand 2001: 207-25, Olsen 1915: 285-300, Olsen 1966: 103-115, 225-28, Rostvik 1967: 82-86, Turville-Petre 1964: 239ff.
- 17) The Old Testament king Jeroboam appointed priests for ‘high places’ = *hof ok horga*, 1 Book of Kings 13, 33, *Stjórn* 1862: 582, <https://www.biblegateway.com/passage/?search=I%20Regum+13:32-34&version=VULGATE>.
- 18) 2 Samuel 18, 17, *Stjórn* 1862: 535, Latin original *acervum lapidum*, <https://www.biblegateway.com/passage/?search=II%20Samuelis+18:16-18&version=VULGATE>.
- 19) *gerir hús ok kallar horg* NRA 1 B / *hleðr haug eða gerir hús ok kallar horg* AM 146 4° / *hleðr hauga ok gerir hús ok kallar horg* AM 78 4°; *Gulatingslova* 1994: 52, footnote 208.
- 20) Compare how a profane object can be turned into an object of cult by enclosing it with a fence. A good example is the Old English *Law of the Northumbrian Priests* (54): A fine will have to be paid *Gif friþgeard si on hwæse lande, abúton stán, oððe treow, oððe wille, oððe swilces ænige feard* ‘if there be an inclosed (sic) space on any one’s land, about a stone, or a tree, or a well, or any trifles of such kind’ (Bosworth and Toller 1898: 338. Written in the first half of the 11th century [Wormald 1999: 396-97], but this regulation was probably made with Scandinavian immigrants in mind, because the Anglo-Saxons had converted to Christianity centuries earlier [Olsen 1966: 84]). As Olsen points out (ibid), the term *friþgeard*, literally: ‘fence of peace’, in all likelihood refers to the asylum rights that in pre-Christian times were connected to cultic places. This makes it comparable to *Lex Ripuaria*’s **harag* (de Vries 1956 I: 374).

Navn og navnebruk i Sigrid Undsets *Olav Audunssøn*

Av Benedicta Windt-Val

This article is an example of the practical use of Literary Onomastics; it is a study of the use of personal names as an important part of the creation of meaning in fictional texts, accomplished through a combination of literary and onomastics theories. The names chosen by an author in any given text will add meaning to the text in any number of different ways. Thus a literary universe is a well-suited starting point for a study of the process of naming and the motives behind it, especially when founded in the psychological realistic and/or the historic novelistic tradition. Names have many different functions in real life, and all of these can be transferred to literature. The main condition for the reader to empathize fully with a literary work is that he or she is able to identify with the characters of the novel, their personality and actions. Personal names and place names are some of the most important tools of the author in the creation of credible characters placed in a literary universe that gives the impression of being authentic. Many authors from different countries have related their view of the significance of names and naming, not only as a source of information for the reader, but also as an important part of making the characters real to the authors themselves during the process of writing.

*The Norwegian Nobel laureate Sigrid Undset showed a keen interest in names and their many possibilities. She made increasingly use of them throughout her authorship and continuously found new ways of putting them to work. The intention of this article is to show the meaningful use of personal names and naming traditions in one of her historical novels, *Olav Audunssøn*, the first part of which, *Olav Audunssøn i Hestviken*, was published in 1925, and the second part, *Olav Audunssøn og hans barn*, in 1927.*

Den første antagelsen som ligger til grunn for denne artikkelen, går ut på at personnavn kan ha en rekke funksjoner i et litterært verk, først og fremst relatert til skikkelsenes karakter og representativitet. Dette vil være spesielt fremtredende hos realistiske forfattere, blant annet fordi navnene utgjør et vesentlig element når det gjelder å konstituere en realistisk tekst.

Litteraturhistorisk plasseres Sigrid Undset i nyrealismen eller det som kalles «den etiske realisme». Undset var ualminnelig kunnskapsrik og kjent for å ha vært særdeles omhyggelig med alle detaljer i sin produksjon. Det er derfor naturlig å gå ut fra at hun var særlig oppmerksom på navns opprinnelse og de muligheter de har som litterære virkemidler. Ganske visst har Undset ikke uttalt seg eksplisitt om de navn hun gir sine litterære skikkelser, men de litterære personene hennes viser stor interesse for navn og kommenterer ofte navn, navngivning og navns betydning, noe som neppe ville ha vært tilfelle dersom hun selv ikke var opptatt av navn.

Den neste hypotesen som presenteres, går ut på at en kombinasjon av litterær og onomastisk teori vil være et egnet redskap til å avdekke navnenes ulike funksjoner i teksten. Denne påstanden vil bli utdypet i avsnittet om den litterære delen av teorien.

Artikkelen er konsentrert om navn og navnebruk i *Olav Audunssøn*, et stort verk som dessverre ofte er havnet i skyggen av *Kristin Lavransdatter*. Hensikten er å undersøke om den anvendte teorien vil kunne vise at Sigrid Undset valgte sine navn med stor omhu, både med tanke på realismens krav til en gjengivelse av faktiske forhold i den tiden handlingen er lagt til, og for å understreke personenes rolle og funksjon i teksten, eventuelt også understreke personlighetstrekk ved dem som kan bidra til å forklare deres opptreden og handlinger.

MATERIALET

Tobindsromanen *Olav Audunssøn (OA)* er det siste av Sigrid Undsets store middelalderverker. Første del, *Olav Audunssøn i Hestviken*, utkom i 1925, annen del, *Olav Audunssøn og hans barn*, fulgte i 1927. Verket kan betegnes på flere forskjellige måter; som en historisk roman, en religiøs roman, en kjærlighetsroman, en utviklingsroman og en realistisk roman med visjonære innslag. Hovedpersonen, Olav Audunssøn, blir født i 1264 og dør i 1326. Epilogen som avslutter verket, bringer handlingstiden et stykke videre; Olavs sønn Eirik og tre av hans klosterbrødre sendes fra Oslo til Nidaros etter svartedauden for å styrke ordenen der etter det store mannefallet.

Et betydningsfullt trekk ved verket er, som Liv Bliksrud (1998: 217f.) har påvist, at ættesagaens skjebnemønster og livssyn spiller en fremtredende rolle. Slektspromblematikken er skrevet inn i ættesagaens ærestematikk og dominerer over kjærlighetstemaet. Sigrid Undset var fascinert av den skjebnebestemte og skjebnebestemende handling som er kjernen i de islandske ættesagaene. I sagaen finnes lyk-

kemenn og ulykkesmenn, og det er ingen sammenheng mellom dyd og belønning. Personene er forutbestemt til seier eller nederlag (op.cit. s. 207). Om ættesagaene skriver Undset selv at de

foregår i hedenskapens lukkede verdensrom, hvor menneskene er likeså absolutt utlevert til sin skjebne som gudene. Om en mann oppbyr strålende snille, mot og rådsnarhet for å bøye lagnaden etter sin vilje – det er nytteløst: er han ulykkesmann så vil hans tapperhet og hans kloke råd bare fremskynde undergangen, er han lykkemann så vender hellet hans verste misgrep til gagn for ham. (*SRF XVII: 69*)

ROMANENS TID

De realpolitiske forholdene griper inn i handlingen på en rekke avgjørende punkter og understreker og belyser sentrale deler av tematikken. Handlingen er lagt til en periode i norgeshistorien hvor de faktiske hendelser speiler problematikken i verket på flere plan. Ved romanens åpning er det gått drøye to hundre år siden Olav Haraldsson kristnet Norge, men landet befinner seg fremdeles i en brytningstid hvor de etiske og moralske konsekvenser av den kristne tro ennå ikke er grunnfestet, hverken i samfunnet som helhet eller i det enkelte menneskes sjel. Liv Bliksrud (op.cit. s. 218) betegner «motsetningene mellom hedenskap og kristendom» som verkets viktigste tematikk:

Denne motsetningen anskueliggjøres i romanen ved to motpoler. I den ene polen står sagaens hedenske ættestolthet og i den andre det kristne skriftemålet – hovmod kontra ydmykhet. Og i brytningen mellom disse to, hedensk selvovertur og kristen selverkjennelse, ligger hovedpersonens konflikt og verkets tematikk.

Retten og plikten til å hevne ethvert angrep på ættens og individets ære og stolthet lå fortsatt dypt nedfelt i individene, som et instinktivt reaksjonsmønster som ble aktivert lenge før tanken om å overlate ansvaret for lov og rettferd til myndighetene.

Olav Audunssøn slites mellom de nedarvede holdningene og den nye etikken som fulgte med kristendommen, siden han er vokst opp med det «gamle», førkristne synet på begrepene ære og hevn. De politiske og lovmessige omveltningene i tiden griper inn i Olav Audunssøns liv på avgjørende punkter og blir utslagsgivende både for hans utvikling som menneske og hans livsskjebne.

KILDER TIL SAMTIDENS NAVNEBRUK – REFERANSEMATERIALE

Som målestokk for navnematerialet i verket har jeg valgt forskning presentert i to artikler av Erik Gunnes (1983) og Ole Jørgen Johannessen (2002), med tall for reell

utbredelse av navn (frekvens) og for forholdet mellom kristne navn og nordiske i den aktuelle perioden. Begge har satt opp frekvenslister for deler av dette tidsrommet; Johannessen presenterer de 40 hyppigst forekommende mannsnavn i RN III (1301-19), Gunnes de 40 mest brukte mannsnavnene i RN V (1337-50) (jfr. s. 197f.). Til sammen dekker disse listene en stor del av handlingstiden i *Olav Audunssøn*. I tillegg sammenligner jeg navnene i verket med navnelister¹ fra *Flateyjarbok*², *Landnámabók*, og *Røde Bok*.

Jeg skal gi en kort oppsummering av de viktigste tallene fra referansematerialet: De 40 mest frekvente mannsnavnene i Ole-Jørgen Johannessens materiale (2002) er fordelt på i alt 966 navnebærere. Listen inneholder syv kristne navn fordelt på 183 navnebærere (ca. 26 personer per navn) og 33 nordiske båret av 783 personer (ca. 24 per navn). I prosent vil dette si at 17,5 % av navnene er kristne, og 19 % av navnebærerne har kristne navn. Ser man på tilsvarende tallmateriale i Erik Gunnes' oversikter (1983), finner man 40 mannsnavn fordelt på 1614 navnebærere. 240 av disse personene deler i alt fem kristne navn (ca. 48 personer per navn), og 1374 personer deler i alt 35 nordiske navn (ca. 39 per navn). Prosentandelen av kristne navn er 12,5, og 15 % av navnebærerne har kristne navn.

Det spinkle materialet gjør det vanskeligere å utarbeide statistikk for kvinnenavnene, og dermed også å sammenholde dem. Johannessen har funnet ca. 130 kvinner omtalt i RN III (1301-19). Han skriver at «vel 100 av disse fordeler seg på 43 nordiske navn, 28 av dem på 11 kristne». I prosent vil det si at 20 % av navnene er kristne, og at 21,5 % av personene bærer kristne navn. Gunnes oppgir de 25 hyppigst forekommende kvinnenavnene i RN V fra 1340, men nevner bare antall bærere for de tre mest frekvente. Av disse 25 navnene er tre kristne – det tilsvarer 12 %.

I navnematerialet fra *Olav Audunssøn* bør man vente å finne en langt større andel nordiske navn enn kristne. Det totale antall navn er 177, 54 kvinnenavn og 123 mannsnavn. 143 av navnene er nordiske, herav 95 mannsnavn og 48 kvinnenavn. Antall kristne navn er 25, henholdsvis 19 mannsnavn og seks kvinnenavn. Dette gir en andel på 20 % kristne mannsnavn og 12,5 % kristne kvinnenavn. Dette ligger svært nær til de tallene som er fremkommet i kontrollmaterialet.

NAVNEENS ETYMOLOGI

Det er 340 navngitte personer i *Olav Audunssøn*. Som nevnt ovenfor er det i alt 177 ulike personnavn; 54 kvinnenavn og 123 mannsnavn.³ Persongalleriet omfatter 23 helgener og ni litterære (herunder bibelske) personer. For kuriositetens skyld kan det nevnes at 20 dyr også er navngitt.⁴ I tillegg kommer en rekke fantasifigurer som Eirik Olavsson dikter opp som barn, og som han omtaler ved navn.

Et særtrekk ved *Olav Audunssøn* er at en relativt stor del av personene i verket er autentiske/historiske i den forstand at de forekommer i historiske og/eller religiøse oppslagsverker og hører med til den fellesvestlige kulturarven. Av de totalt 340

navngitte personene i verket faller 52 inn under denne gruppen.⁵ De bærer dermed navn som forfatteren ikke selv har stått fritt til å velge.

Av de 177 navnene i *Olav Audunsson* er 142 nordiske, fordelt på 95 mannsnavn og 47 kvinnenavn.⁶ Det er 34 innlånte navn i verket. 25 av disse faller inn under hovedkategorien kristne navn. Dette gjelder 19 mannsnavn (*Andres, Benedikt, Claus, Filippus, Fransiskus, Jacob, Johannes, Jon, Josep, Lavrans, Lukas, Markus, Mattias, Nikulaus, Peter, Pål, Simon, Stefan* og *Tomas*) og seks kvinnenavn (*Agnes, Cecilia, Elin, Lucia, Margrete* og *Mæрта*). En av mennene nevnes bare ved tilnavnet *Surt*.

Gruppert etter proveniens fordeler mannsnavnene seg slik: åtte latinske (*Benedikt, Fransiskus, Lavrans, Lukas, Magnus, Markus, Peter* og *Pål*), åtte greske (*Andres, Filippus, Johannes, Jon, Mattias, Nikulaus, Simon* og *Stefan*), fire tyske (*Claus, Gilbert, Hubert* og *Raimond*), tre hebraiske (*Jacob, Josep* og *Tomas*), to engelske (*Edvin* og *Galfrid*), ett islandsk (*Teitur*), ett normannisk (*Hamo*) og ett vendisk (*Barnim*).⁷ Fem av de innlånte mannsnavnene er tilpasset til nordisk navnemønster: *Andres* (av *Andreas*), *Jon* (av *Johannes*), *Lavrans* (av *Laurentius*), *Pål* (av *Paulus*) og *Stefan* (av *Stefanus*). Inndelt etter proveniens fordeler kvinnenavnene seg slik: tre latinske (*Agnes, Cecilia* og *Lucia*), ett tysk (*Alis*), ett gresk (*Elin*), ett gresk-latinsk (*Margrete*) og ett hebraisk (*Mæрта*). Tre av de innlånte navnene er tilpasset til nordisk navneskikk: *Alis* (av *Adaletz* eller *Adalhaidis*), *Elin* (av *Helene*) og *Margrete* (av *Margareta*).

SAMTIDIG REELL NAVNEBRUK, GEOGRAFISK SPREDNING, FREKVENNS

En del av navnene i *Olav Audunsson* er sjeldne, andre er i det hele tatt ikke registret i de kildene vi har tilgang til fra perioden 1264-1326. Det gjelder *Arnketil, Aud, Bjarnvard, Borgny, Dagny, Dalla, Halldis, Hallveig, Hillebjørg, Hjalm, Holgeir, Ingunn, Reidun* og *Signe*.

Etterleddet *-ketil* i *Arnketil* utviklet seg etter hvert til *-kell* eller *-kjell* både på Island og i Norge. Ifølge NK VII (s. 106) finnes etterleddet i sin fulle form bare i ett eneste navn i Norge (*Reyrketill*), men dette er sannsynligvis en sammensetning av et binavn og navnet *Ketill*. I Norge og på Island fikk navnet altså som oftest formen *Arnkell* eller *Arnkjell*. I Danmark, derimot, holdt formen *Arnketil* seg gjennom hele middelalderen (NK VII s. 198).

Navneleddet *Aud-* ble brukt i flere sammensetninger i middelalderen, men det usammensatte navnet *Aud* var meget sjeldent. Navnebæreren i verket er en fattig fiskerenke, og det virker påfallende at hun skal ha et navn med så liten utbredelse.

Janzén nevner ikke *Bjarnvard*, og navnet står heller ikke i NPL eller i Ivar Aasens *Norsk Navnebog*. Derimot står det oppført hos Olaf Huseby (1895: 12) med betydningen 'den sterke beskytter'.

Navnet *Audun*, som Olavs far heter, er interessant fordi Snorre feiltolker det. I Ynglinge-sagaen (Snorre I: 8) skriver han: «Etter Odins navn laget de navnet Audun og det kalte folk sønnene sine.» Men *Audun* er ikke avledet av *Odin*, slik Snorre trodde. Det er et ditematisk navn sammensatt av norr. *auðr* m. 'rikdom' og *vinr* m. 'venn', altså: 'venn av rikdom'. Frekvensen av Odins navn i personnavn er svært lav. Som forledd i personnavn forekommer det bare i et par navn i Danmark og Sverige. Dette skyldes at Odin ikke var folkets gud i egentlig mening, slik som f.eks Tor (NPL, Janzén 1948: 258). *Audun* er identisk med angelsaksisk *Éadwine*, som også er innlånt i de nordiske språkene i en senere form som *Edvin*. Det er rimelig å anta at Sigrid Undset har vært oppmerksom på dette. Hun har bl.a. kunnet finne opplysningene i Aasen (1878): *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*, som sto i hyllene på Bjerkebæk etter hennes død, eller i Eilert Paulsen (1892): *Navnefortegnelse over 400 norske personnavn*.

Borgny og *Dagny* er sagnhistoriske navn i norrønt. *Borgny* kom relativt tidlig i faktisk bruk, men er likevel ikke registrert som fornavn før fra ca. 1390. *Dagny* er kjent fra bl.a. *Saga Grims Loðinkinna* og *Gangu-Hrólf's saga* (Lind sp. 40). Men navnet er ikke kjent i bruk som reelt fornavn før fra 1600-tallet.

Dalla er et gammelt islandsk navn som blant annet forekommer i *Kormaks saga* (Lind sp. 197). Det skal visstnok komme av et adjektiv *dallr* som tilsvarer gammelengelsk *deall* 'superbus, clarus'. Navnet gikk tidlig ut av bruk på Island. Det har også eksistert i Norge, jfr. gårdsnavnet *Dalluborp*, senere Doltorp i Høland (op.cit.) Rygh viser til flere gårdsnavn der fornavnet antagelig kan føres tilbake til kvinnenavnet *Dalla* (GPNS s. 57).s

Halldis er kjent i Norge fra ca. 1350, men er eldre på Island. Navnet var svært sjeldent i middelalderen. *Hallveig* er kjent fra norsk middelalder med én forekomst ca. 1335, men det er eldre på Island. *Hillebjørg* er opprinnelig tysk eller engelsk (NK VII s. 78) og forekommer ytterst sjelden i Norge. I formen *Hildibjørg* er det belagt én gang på Island på 1100-tallet, men det er ikke registrert i Norge før det dukker opp ca. 1880. Derimot er det registrert én eller to personer med navnet *Hildeborg* i *Aslak Bolts Jordebok*, antagelig fra begynnelsen av 1400-tallet (Schmidt 1996: 168). *Hjalm* var et ganske vanlig navn på Island, men sjeldent i Norge (NK VII s. 42). *Holgeir* er en yngre dansk-svensk form av gammeldansk og gammelsvensk *Holmger*, sammensatt av *Holm-*, samme ord som appellativet *holm(e)* og *-geir* 'spyd'. Det forekommer noen få ganger på 1300- og 1400-t. Forleddet *Holm-* var særlig vanlig i gammelsvensk. De fleste *Holm*-navn i norrønt er lånt derfra (NK VII s. 132 og 79).

Det er bare usikre forekomster av *Ingunn* i Norge i middelalderen, men navnet er kjent på Island fra 900-tallet og viser seg igjen i Norge fra 1800-tallet. Kvinne-navnene *Reidun* og *Signe* er kjent i Norge fra ca. 1330. *Reidun* var i spredt bruk på Østlandet i senmiddelalderen. *Signe* er en sideform til *Signy*, som er kjent på Island

fra landnámstiden (ca. 900) og her i landet fra ca. 1330. Formen *Signe* er kjent i skrift siden 1400-tallet.

Navnene *Barnim*, *Claus*, *Galfrid*, *Gilbert*, *Hamo*, *Hubert* og *Teit* ligger utenfor det norske navneforrådet i det aktuelle tidsrommet, men navnebærerene er utlendinger, og navnene er i overensstemmelse med navneskikken der de kommer fra.

At navnet *Mæarta* var ukjent i Norge på Olav Audunssøns tid, sier teksten selv tydelig fra om:

Hun var mor til Asgers hustru og hun het Mæarta Birgersdatter. Olav hadde aldri før hørt at et levende kvinnfolk het Mæarta, men denne her så ut som hun ikke gjorde skam på sin vernehelgen, den gode husfrue fra Betania. (*OA I*, s. 116)

Men navnebæreren kommer fra Danmark, og der var navnet kjent fra slutten på det 12. århundre (NK VII s. 222).

Åle er en meget gammel kjælenavnsdannelse med et diminutivisk suffiks (NK VII s. 58), dannet til sammensetninger med **anu-* ‘forfader’, som for eksempel **Anu-laibaR*. Kortnavnet ble i vestnordisk først og fremst brukt som kjælenavn til Óláfr, Áleifr. Allerede Olav Tryggvason opptrådte under navnet Áli, Óli. Navnet er også nevnt i vers 18 i *Nafnabulur* i *Den yngre Edda*.

Navnene i verket er «normalisert». Både de gamle nordiske navnene og de nye kristne navnene presenteres i en forholdsvis moderne form, uten nevneverdig hensyn til dialektmessige forskjeller eller geografisk bruksområde. Dette gjør det til en viss grad vanskeligere å vurdere hvorvidt navnene i verket er korrekt valgt i henhold til de geografiske områdene der handlingen utspiller seg. I tillegg beveger de litterære personene seg ofte langt utenfor det miljøet de opprinnelig kommer fra. Den geografiske tilhørigheten vil derfor bare bli kommentert i de tilfellene hvor et navn forekommer påfallende langt utenfor det området hvor man ville vente å finne det. Olav Audunssøns danske røtter gjør det nødvendig også å trekke inn danske navngivnings- og oppkallingstradisjoner.

Antall personer i verket er som ventet høyere enn antall navn, hvilket vil si at det er flere personer som heter det samme – for eksempel er det 16 personer som bærer navnet *Jon*⁹, ni personer ved navn *Tore*, syv som heter *Magnus* og seks navnebærere til hvert av navnene *Gunnar*, *Helge*, *Kåre*, *Olav* og *Sigurd*. Dette er i tråd med navnenes popularitet i det aktuelle tidsrommet. De viktigste personene i verket har mer særpregede navn, som skiller seg noe ut fra resten av onomastikonet, og navnenes frekvens er også markert lavere.

Det er seks personer i verket som bærer navnet *Olav* – foruten Olav Audunssøn selv er det Olav Torgilsson, den første mann i ætten som satt i Hestviken, hans sønn, Olav Olavsson, som er Olavs oldefar, og Olav Ingolfsson, som er brorsønn

til Olav Audunssøns oldefar. De to siste navnebærerne er Olav Livssønn, som er oppkalt etter Olav Audunssøn, og Olav den Hellige, en skikkelse som er vesentlig for forståelsen av de indre brytningene i Olav Audunssøn (se mer om dette under avsnittet *Heltens rolle i realistiske tekster*). Hovedpersonen pekes således ikke ut gjennom et særpreget navn, men plasseres innenfor ættens tradisjon og sammenheng, og også innenfor sentrum av norsk kultur og tradisjon. Navnet kommer av urnordisk **AnulaibaR*, sammensatt av *Anu-* ‘forfader’ og *-laibaR* ‘arving, etterkommer’. Det ligger med andre ord i Olavs navn at han skal ta opp arven etter sine forfedre, innta sin plass og rolle i ætten.

Ingunn er den eneste personen i verket med dette navnet, noe som gir henne en fremskutt posisjon i persongalleriet. Navnet er sammensatt av *Ing(e)-* (gudenavnet *Ing, Yngve*) og *-unn*, antagelig til verbet *unna* ‘elske’. Som tidligere nevnt, er *Ingunn* et så sjeldent navn i den aktuelle perioden at også dette peker henne ut som unik.

Det er fem personer i verket som heter *Eirik/Erik*. Tre av dem er historiske skikkelser, henholdsvis den danske kong Erik Valdemarssøn med tilnavnet Plogpenning, den svenske helgen-kongen, Erik den hellige, og den norske kong Eirik Magnusson. De to andre er henholdsvis Eirik Eiriksson, en dansk adelsmann, og Eirik Olavsson, som har fått navnet sitt etter Erik den hellige fordi han ble født og døpt på hans festdag, 18. mai.¹⁰

Tre personer i verket heter *Cecilia*: Olavs mor, Cecilia Bjørnsdatter, hans datter, Cecilia Olavs datter og en helgen, den hellige Cecilia, som led martyrdøden i år 230 e. Kr. Navnet er latinsk, avledet av adjektivet *caecus* ‘blind’.

Olavs beste venn og hjelper, Arnvid, er den eneste som bærer dette navnet, til tross for at dette var et allment brukt navn i middelalderen. Dette bidrar til å peke ham ut som en sentral person i verket.

DEN LITTERÆRE DELEN AV TEORIEN

Navnene utgjør det bærende element i den franske litteraturteoretikeren Roland Barthes’ teori om virkelighetseffekten. Han tillegger egennavnet tre vesentlige egenskaper: evnen til å vesentliggjøre (ettersom det kun viser tilbake til én enkelt referent), evnen til å omtale (man kan etter behag trekke frem alt det vesentlige som skjuler seg bak navnet, bare ved å uttale det) og evnen til utfoldelse (man «folder ut» et egennavn på samme måte som man gjør det med et minne). Barthes hevder at:

Navnet er [...] katalyserbart, det kan fylles og utvides, og mellomrommene [...] kan overøses med en uendelighet av tilføyelser. [...] Hvert navn inneholder flere «scener» som i første omgang oppstår på en diskontinuerlig og ustadig måte, men som ikke ber om annet enn å bli samlet sammen i en liten fortelling. For det å fortelle består kun i å forbinde et begrenset antall enheter i en metonymisk prosess. (Barthes 1994: 67)

Barthes mener altså at navnet tar opp i seg og komprimerer alt vi får vite om personen underveis i teksten. Hver gang vi leser navnet på en person, aktiviseres all den kunnskapen vi har fått om vedkommende så langt. Det er det samme som skjer når vi tenker på noen i familien eller en god venn – navnet alene er nok til å hente frem alt vi vet om denne personen, og alle de følelsene vi har for vedkommende.

Barthes' analyser av egennavnets rolle i den litterære skaperprosessen er preget av innsikt og til dels begeistring over de mulighetene forfatteren har til rådighet dersom han forstår å utnytte dem. Men Barthes konsentrerer seg mest om egennavnets egenskaper og går ikke konkret inn på detaljer rundt bruken av navnene, og hans betraktninger gir derfor ikke så godt grunnlag for generering av teori. Derimot finnes det en annen fransk litteraturteoretiker, Philippe Hamon, som deler Barthes' syn på navnenes betydning for teksten, og som i tillegg har laget en oversikt over deres medvirkning til konstitueringen av en realistisk, litterær tekst.

Hamon ser på personnavn i en tekst som presumptivt betydningstomme elementer som gradvis fylles opp med betydningsbærende elementer etter hvert som handlingen utvikler seg og person og navn vokser sammen. Dette er i og for seg det samme som Barthes sier når han peker på «navnets evne til utfoldelse» og beskriver det som et element som kan «fylles og utvides». Jeg deler oppfatningen av navn som elementer som kan fylles og utvides, men slik jeg ser det, kan man ikke hevde at personnavn i litteraturen i utgangspunktet er betydningstomme. Jeg mener også at Hamon delvis motsier seg selv på dette punktet. Hvis en slik påstand skulle medføre riktighet, måtte man for det første se bort fra all intertekstualitet, og det gjør ikke Hamon – jfr. punkt 6 under Hamons åtte punkter om navn nedenfor. Det finnes nok av eksempler på navn som bærer med seg et ekko av tidligere litteratur som de fleste kjenner til: *Adam og Eva*, *Romeo og Julie*, *Kristin og Erlend*, *Benoni og Rosa*, bare for å nevne noen. For det andre ser man bort fra at det finnes navn som i tillegg til sin identifiserende rolle har utviklet seg til begreper som rommer symboler på godt og vondt, for eksempel *Adolf*, *Diana*, *Judas* og *Theresa*. Og for det tredje ser man bort fra de konnotasjonene som hver enkelt av oss bærer med seg i tilknytning til enkelte navn. Individuelle sympatier og antipatier ligger latent i oss og utløses gjennom navnet. Navn kan aldri bli tømt for innhold, selv om innholdet i dem for det meste er svært individuelt.

Hamon (1992: 166ff.) beskriver realismen som summen av en rekke retoriske og fortelle tekniske grep. Han har utarbeidet en detaljert teori om de skrivetekniske grepene som etter hans mening konstituerer realismen. Denne teorien presenterer han i form av femten hovedpunkter som etter hans oppfatning spiller en vesentlig rolle for etableringen av enrealistisk diskurs. Åtte av disse punktene omhandler personnavn, historiske navn, geografiske navn og handling som utspiller seg i forbindelse med navn. Innholdet i disse punktene betegnes som noen av realismens viktigste virkemidler:

1. Familiehistorikk, slektshistorier med kronologisk fremstilling og forfedre med betydning for personenes fremtid bidrar til å gi de litterære skikkelserne et solid forankringspunkt i den fiktive virkeligheten.
2. Slektsnavn vil ofte formidle opplysninger om sosial bakgrunn, stand og klasse, arv og miljø.
3. Fornavnene gir utfyllende informasjon om eller antydninger om egenskaper hos enkeltpersoner.
4. Til sammen danner fornavn og slektsnavn strukturer som fungerer som en slags «grammatikk» over de litterære skikkelsene, inndeler dem i grupper, antyder funksjoner i verket og tjener som en pekepinn om deres videre skjebne eller oppførsel.
5. Bruk av historiske navn og autentiske geografiske navn som veves inn i det fiktive navnelandskapet i verket, bidrar til å skape en virkelighetsnær bakgrunn for fortellingen.
6. Bruk av navn som allusjoner til tidligere tekster (intertekstualitet) gir utfyllende informasjon.
7. Scener hvor personene i verket får anledning til å kommentere navn, for eksempel i forbindelse med fødsler, dåp, indre monologer i forbindelse med presentasjon av nye personer, diskusjoner som gjelder navn osv.
8. Navn brukt som titler på bøker for å understreke individets rolle.

Denne oversikten er konkret, systematisk, detaljert og oversiktlig, og dermed er det også enkelt å bruke den som et teoretisk grunnlag for litterær onomastikk, og utvikle produktive, metodiske grep fra den. Disse åtte punktene representerer et system som navnene i det litterære verket kan sorteres etter, og de gir en pekepinn om hva man bør se etter når man vurderer forfatterens bruk av navnene. Samtidig kan de lett justeres etter de ulike litterære genrene og deres viktigste hovedtrekk og kjennetegn.

Hamons konkretisering av hovedelementene i realismen ligger til grunn for mitt arbeid med navn i litteratur, som først og fremst omfatter Sigrid Undsets forfatter-skap. Alle verkene blir analysert på samme måte. Innledningsvis gis det en karakteristikk av navnematerialet etter følgende parametre:

- etymologi (eventuelt opprinnelig betydningsinnhold i navnene)
- samtidig reell navnebruk i den perioden handlingen er lagt til, både med hensyn til navnevalg, geografisk spredning og frekvens. Realismen som sjanger krever at navnematerialet i et litterært verk stemmer overens med den reelle navnebruken i den perioden verkets handling er lagt til.

Som et eget punkt påpeker jeg de stedene i det enkelte verk der forfatteren lar teksten kommentere navnebruken, ettersom dette kan tjene som en indikasjon på forfatte-

rens bevissthet om navnebruk. Det er min overbevisning at når litterære personer kommenterer og diskuterer navn og navnebruk, er dette samtidig et uttrykk for forfatterens bevissthet om navnenes betydning og interesse for navn som litterært virkemiddel. Det finnes 26 slike navnekommentarer i *Olav Audunssøn*, men av plasshensyn er disse kommentarene imidlertid ikke tatt med i denne artikkelen.

Deretter blir navnene i det enkelte verket evaluert i forhold til seks hovedpunkter hentet fra Hamons teori, komprimert til et system som gjør det enkelt å sammenligne onomastikonet i bøkene:

1. Verkets tittel og eksposisjon
2. Presentasjon av slektstavler og familiehistorikk
3. Systematisk motivering av personenes for- og etternavn
4. Bruk av autentiske personer og «ekte» geografiske navn
5. Parallellhistorier/intertekstualitet
6. Heltens rolle i realistisk diskurs

En slik fremgangsmåte gjør det enkelt å sammenligne navnebruk hos ulike forfattere, og likedan å sammenligne navnebruk i enkeltverker gjennom et helt forfatter-skap, slik jeg har gjort med Sigrid Undset, og dermed evaluere en eventuell utvikling i forfatterens forhold til og bruk av navn som virkemiddel.

NAVNEMATERIALET I *OLAV AUDUNSSØN* VURDERT I HENHOLD TIL HAMONS TEORI

Tittel og eksposisjon

Begge verktitlene peker ut hovedpersonen og etablerer samtidig hvilket aspekt av Olavs liv handlingen er sentrert om. Første bind, *Olav Audunssøn i Hestviken*, er konsentrert om Olavs vei tilbake til slektsgården i Hestviken og samlivet med Ingunn der. Annet bind, *Olav Audunssøn og hans barn*, dreier seg i vesentlig grad om det kompliserte forholdet mellom Olav og de to barna hans, stesønnen Eirik og datteren Cecilia.

I motsetningen til den stramme, tette eksposisjonen i *Kristin Lavransdatter*, som umiddelbart plasserer handlingen i tid og rom og plasserer hovedpersonen innenfor slekt og miljø, oppfyller eksposisjonen i *Olav Audunssøn* ikke Hamons krav om tydelig etablering av handlingens tid og sted og tydelig presentasjon av de viktigste personene og deres bakgrunn. Første bind åpner med en inngående skildring av forhistorien til Olav Audunssøns fosterforeldre. Denne historien rommer kjernepunktene i den problematikken som skal komme til å forfølge Olav Audunssøn gjennom livet, og utgjør dermed en slags *mis-en-abyme* for verkets tematikk, men presentasjonen av personene og deres bakgrunn svarer ikke til leserens behov for å orientere seg i forhold til handlingsgangen.

Olav innføres i handlingen i et kort glimt på side 4 og 5 i handlingen, slik at man vet at han er til stede på gården der dramaet utspiller seg. Samtidig etableres festemålet mellom ham og Ingunn. Men den grundige innføringen i Steinfinnssønnenes slekt og bakgrunn overskygger Olavs posisjon som verkets viktigste person, til tross for at de ikke har noen sentral rolle videre i verket.

Olav Audunssøn og hans barn åpner *in medias res* og forutsetter at leseren har kjennskap til handlingen i første bind.

Presentasjon av slektstavler og familiehistorikk

Hverken miljø- eller personschildringen er så rik og mangefasettert som i *Kristin Lavransdatter*. Ikke på noe punkt i handlingen er hovedpersonene plassert inn i et stabilt sosialt miljø som kan fargelegge skildringen og bidra til å gi den dybde og kontraster. Det er for eksempel vanskelig å danne seg et klart bilde av bygda rundt gårdene Frettastein, Berg og Hestviken, hvor hovedpersonene tilbringer de viktigste periodene av livet sitt. Leseren blir ikke særlig godt kjent med bipersonene, kommer ikke i nær kontakt med dem og fatter derfor heller ikke videre interesse for dem. I en kort periode etter at Olav har hentet Ingunn til Hestviken, aner man et tilløp til vennskap mellom Olav og bygdefolket, men Ingunn er ikke interessert i å pleie omgang med frender og naboer. Dette trekket ved romanen har en personschildrende, tematisk funksjon, samtidig som det henger sammen med verkets fokaliserings: Olav Audunssøn utvikler seg raskt til en einstoing uten evne til å slutte nære vennskap eller knytte seg til sine medmennesker. Hans tanker retter seg innad i ham selv, han sanser i liten grad sine medmennesker. Liv Bliksrud (1997: 92) skilddrer Olavs utvikling slik:

Til tross for at han lever et tilsynelatende prikkfritt liv, blir han etter hvert skydd av omgivelsene. Han blir folkesky og isolerer seg, hans ansikt og kropp deformeres, hans blikk skuer innover – hans ytre fremtoning blir som et bilde på det syndige menneske. Det er *incurvatus in se*, «innkrøkt i seg selv».

Romanens nære forbindelse til sagaen skulle tilsi at tittelpersonen er plassert en solid historisk ramme bestående av en ætt og et miljø, slik at leseren får den nødvendige innsikt i de forhold som har bidratt til å forme hans karakter og holdninger, og de verdier og erfaringer som forklarer hans vesen og handlemåte. Men Olav Audunssøns slektshistorie introduseres på en oppstykket måte som gjør det vanskelig for leseren å skaffe seg oversikt over personer og begivenheter. Innledningsvis får man bare et perifert kjennskap til Olavs foreldre og bakgrunnen for at Olav kommer til fostring hos Steinfinn Toressøn på Frettastein. Først mye senere, etter at Olav selv har bosatt seg i Hestviken, kommer det opplysninger om ættens historie bakover i tiden. Olavs liv og skjebne er bestemt av at hans relasjon til ætten er svak

og usikker, dessuten av at hans ætt er i forfall. Hans usikre stilling er en følge av at han ikke har nær familie som kan gi ham støtte og hjelp. Den manglende innføringen i Olavs slektshistorie har altså en tematisk funksjon i verket. Når Olav ikke forankres i konkret informasjon i verkets åpning, utgjør det en parallell til den situasjonen han faktisk befinner seg i innenfor verkets handling.

For Ingunn Steinfinndatters vedkommende er forutsetningen om en solid forankring i slekt og ætt oppfylt. Eksposisjonen i verkets første bind gir en utfyllende beskrivelse av Steinfinnssonenes bakgrunn, politiske interesser og gjennomgående personlige egenskaper i ætten. Opplysningene presenteres samlet og oversiktlig og utgjør en helhetlig bakgrunn for Ingunns karakter og utvikling.

På samme måte som i sagaen finner man i *Olav Audunsson* en del personer som bare utgjør et bakgrunnsteppes i form av en ættetavle; forfedre som for lengst er døde, men som likevel er intenst tilstedeværende i kraft av den posisjonen de har innehatt eller den rollen de har spilt i ætten. Særlig gjelder dette Torgils Olavsson med tilnavnet Dritskjegg, hvis handlinger fremdeles kaster skygger over slekten i Hestviken og får betydning for Olavs liv og skjebne.

Systematisk motivering av personenes for- og etternavn

Verkets hovedtema berører de fleste av de personene man blir presentert for; det dreier seg om kampen mellom menneskets egenvilje og jordiske interesser på den ene siden, satt opp mot Guds vilje og lov på den andre. Den utløsende faktor for denne kritiske valgsituasjonen er det enkelte menneskes kjærlighet – eller mangel på kjærlighet. Spørsmålet er om man skal velge egenkjærligheten, kjærligheten til et annet menneske eller kjærligheten til Gud. I sin ytterste konsekvens blir dette valget avgjørende for hvilken lov det enkelte individ skal gi seg inn under; sin egen, samfunnets eller kirkens, og hvilken pris det eventuelt er villig til å betale for å oppnå å leve i fred med Gud. Undset fremsetter en rekke ulike løsningsmodeller i løpet av handlingen. Spørsmålet finner svar i forskjellige former i forhold til kjærlighetsparene Ingunn og Olav, Ingunn og Teit, Olav og Torhild, Torhild og Kåre, Eirik og Gunhild, Eirik og Eldrid og Torgils og Astrid.

Man bør kunne forvente at et så fremtredende aspekt ved verket også er nedfelt i navnematerialet. Undset har sikkert tenkt på muligheten av å la navnene fremheve personenes oppgave eller rolle i denne brytningen mellom hedenskap og kristendom. Men et slikt valg ville by på problemer allerede i utgangspunktet. For det første er noen av de viktige personene i denne striden historiske, med navn som ikke kan endres. For det andre var andelen av kristne personnavn i Norge i det aktuelle tidsrommet, som nevnt, forholdsvis lav. En overdreven bruk av kristne navn ville dermed innebære et påtagelig brudd med den reelle navnebruken, hvilket ville være i strid med det realistiske og historiske fundamentet for verket. Det relevante spørsmålet vil derfor være om Undset i det hele tatt har funnet anledning til å bruke

navn som et uttrykksmiddel for enkeltpersoners tematiske funksjon innenfor dette vesentlige området.

Navnet på hovedpersonen, *Olav*, er utvilsomt valgt med tanke på Norges helgenkonge, Olav den hellige.¹¹ Selv om navnet ikke var spesielt vanlig før reformasjonen, var det i allmenn bruk gjennom hele middelalderen, med økende utbredelse på 1300- og 1400-tallet. Etter at kongen ble helligkåret, økte bruken av navnet i vesentlig grad. Olav den hellige var en typisk representant for brytningene i sin tid, med en tankegang preget av en blanding av hedenskap og kristendom, men likevel etter hvert med en stadig tydeligere overvekt for kristendommen.

Gjennom konnotasjonene til Olav den hellige blir Olav Audunssøns navn knyttet både til den gamle norrøne, hedenske troen og til de kristne verdiene i verket. Han kjemper den samme kampen som sin navnebror for å leve sitt liv i pakt med kristendommens bud og påbud, men finner det vanskelig hver gang han kommer for langt vekk fra de kildene som inspirerer ham til å overholde og respektere kravene Gud stiller til ham. Hverken Olav den hellige eller Olav Audunsson oppnår egen lykke gjennom sine handlinger, men de gjør det som er nødvendig for å fullføre det de står ansvarlig for: Kong Olav skal gjennomføre Norges kristning, Olav Audunsson skal skape grobunn for en ny fremtid for ætten, tuftet på kristne verdier og kjærlighet.

Også Olavs hustru Ingunn og datteren Cecilia har navn som identifiserer deres respektive ståsteder i brytningen mellom hedensk og kristen tid. Ingunn kan ha fått navnet sitt ved oppkalling etter moren Ingebjørg (oppkalling etter variasjonsprinsippet) eller fra morens ætt. Det fortelles ikke mye om Ingebjørg Jonsdatters slekt, bortsett fra at den kommer fra Bjørgvin. Navnelikheten mellom Island og Norge var størst på Vestlandet, og dette kan forklare og sannsynliggjøre navnevalget.¹² Forleddet i navnet knytter Ingunn til den norrøne guden Frøy, som også ble kalt Inge eller Yngvi. Etterleddet fremhever henne som en skikkelse som først og fremst lar seg styre av følelser, drifter og sanser. Hun har det Bente Heltoft betegner som et «uudviklet bevidsthetsliv» som gjør henne «til offer for luner og affekter og for sin lidenskap» (Heltoft 1985: 81). Selv om hun bekjenner seg til kristendommen og dens etikk, er de instinktive reaksjonene hennes basert på den hedenske slektsarven hun har fått med seg hjemmefra, og hun kommer aldri så langt i sin åndelige utvikling at hun blir i stand til å sette de kristne verdier og påbud over sine egne drifter, ønsker og følelser.

Ingunn karakteriseres på et tidlig tidspunkt i forhold til sagaens syn på ulykkesmenn og lykkemenn, gjennom Olavs egne tanker om henne og ætten hennes:

Steinfinnssønnene tenkte han på – det var vel slike som var lykkemennene. Sorgløse og kåte folk – for dem var ulykke som en gift de hadde fått i seg. De holdt ut til de fikk kastet den av – men så døde de. Og han så det i natt, fullt

og klart – Ingunn var slik, hun og – henne også hadde ulykken ramt som en helsott; hun kom aldri til å rette seg opp igjen. (OA I s. 353)

Under Olavs første og mest markante fravær er det Ingunn som står i sentrum for handlingen, men hun *handler* ikke – hun fremstår som et passivt objekt for de handlinger skjebnen velger å utsette henne for. Det er for eksempel typisk for Ingunn at hun i fortvilelsen over det feiltrinnet hun har begått, ikke er i stand til å ta stilling til hvilket navn hun vil at barnet hennes skal få, og dermed heller ikke prøver å øve innflytelse over den skjebnen det skal få. Det er en parallell mellom den maktesløsheten hun føler da barnet skal døpes, og den situasjonen Olav befinner seg i da han blir klar over at Torhild bærer hans barn. Olav vil ikke se sønnen fordi han «ikke kan bøte på hans kår» – slik stiller både Ingunn og Olav seg utenfor muligheten til å påvirke barnas skjebne gjennom navnevalget.

Cecilia Olavsdotter er utvilsomt en av hovedpersonene i verket, men har likevel en relativt tilbaketrukket rolle. Hun er oppkalt etter sin danske farmor, hvilket er i tråd med oppkallingsreglene. Cecilia er den første som fødes inn i ætten som får et kristent navn, et helgennavn, og på den måten innvarsles hennes funksjon allerede fra dåpen av. Navnet peker fremover mot kristendommens endelige seier over de gamle tradisjonene som har fulgt ætten fra hedenskapens tid. Cecilias oppgave er å føre ætten videre med nytt blod, nye holdninger til livet og et nytt syn på hva som er de virkelige verdiene i tilværelsen.

I motsetning til Ingunns sønn Eirik, som i lys av sin urokkelige kjærlighet til faren ser den strid Olav har utkjempet og de gode sidene ved mannen og hans liv, er Cecilia – som navnet tilsier – blind for Olavs positive egenskaper: «Noe av det vanskeligste var at Cecilia neppe tålte å se faren – og Eirik skjønnte, at i den gru som hun følte for ham, var det nok ikke stort av kjærlighet.» (OA II s. 436). Den gruen Cecilia føler for sin far og alt som knytter seg til ham, speiler den gruen Olavs mor følte da hun kom til Hestviken og måtte leve der alene sammen med sin svigerfar og den gale broren hans, Torgils Dritskjegg. Med tanke på den gamle overtroen som tilsier at skjebne følger navn, ligger det inngitt i Cecilias skjebne helt fra fødselen av at hun ikke vil finne sin plass i ætten i Hestviken. Men Cecilias blindhet er en nødvendighet dersom hun skal kunne oppfylle sin viktigste oppgave, å skape et nytt grunnlag for ættens videre eksistens, basert på kristendommens viktigste budskap: kjærlighet.

Som tidligere nevnt, er relasjonen mellom Olav og Eirik en vesentlig faktor i verkets tematikk. Det går som en rød tråd gjennom handlingen fra det øyeblikk Olav henter Eirik hjem til Hestviken, til den siste, avgjørende scenen hvor Eirik forsønende holdning gir Olav nytt håp på dødens terskel. Eirik er et naturbarn uten kulturarv (Heltoft 1985: 88), og han tilbringer sine første fire-fem år i omgivelser som understreker dette. Olav på sin side er dypt forankret i den kulturen han er

født inn i. Olav er den som utfrir Eirik fra naturtilstanden og bringer ham i kontakt med kulturen. De første årene er det Olavs holdninger som preger gutten, men de harmonerer ikke med det dypeste i hans eget sinn, og dette er én av årsakene til at forholdet mellom dem blir så konfliktfylt. Først da Eirik går inn som novise i klosteret, møter han den kulturen som kan forløse veksten i hans eget sinn og hjelpe ham til å utvikle seg til det mennesket han er ment å skulle bli. Eiriks manglende kulturarv gjør ham til et menneske med et åpent sinn og en sterk evne til å ta inn det nye som preger den tid han lever i, mens Olav er stivnet i den formen han allerede har fått og evner ikke lenger å gjennomleve dyptgripende forandringer i sitt vesen og sin natur.

Gjennom navnet sitt er Eirik Olavssøn nøye forbundet med sin funksjon i verket som den som befester de kristne verdier og normer som en grunnvoll for ættens videre eksistens. Han er eksplisitt oppkalt etter den svenske helgenkongen som utrettet det samme for sitt land som Eirik gjør for ætten i Hestviken. Mens Olav den hellige innførte kristendommen i Norge delvis med tvang og først og fremst er knyttet til brytningen mellom den gamle og den nye religionen, er Erik den hellige kjent for å ha befestet kristendommens posisjon i sitt land, både ved sitt forbilledlige vesen og gjennom de lover han innstiftet. Han var «en mild konung, ett blodsvitne för tron och en förespråkare hos Gud» (KLNIV, s. 14). Han skapte forsoning og forståelse for de kravene kristendommen stilte til menneskene. Dette er også Eiriks rolle i verket. Han er den som forkynner kjærlighetens og forståelsens evangelium, både gjennom sine handlinger og sine ord. Han er den som skaper forsoning og fred, den som ved sin kjærlighet utfrir Eldrid fra den hatefulle bitterheten som holder henne fast, og den som utreder trådene i farens liv og skjebne da Olav ligger på dødsleiet med den pinefulle vissheten om at hans liv har vært totalt forspilt. Eiriks livsoppgave ligger altså også innskrevet i navnet han bærer, slik Olavs skjebne og kamp ligger innskrevet i hans.

Patronymet *Olavssøn*, som han jo bærer med urette, plasserer ham som Olavs arvtager, altså den som skal føre kristningsprosessen videre. Eirik er en forløser, en forsoner og en fredsformidler, men det fører for langt å sette ham inn i en frelsesfunksjon, slik Anne-Lisa Amadou (1994: 54) gjør når hun forklarer ham ved hjelp av den katolske forestillingen om de helliges samfunn. Eirik kan ikke frelse Olav, det kan alene Gud selv gjennom sin nåde. Det Eirik gjør, er å forsone Olav med det livet han har levd og gi ham mulighet til å dø i fred med seg selv og sine nærmeste.

Arnvid Finnsøn er en av de viktigste bipersonene i verket. Han utgjør et bindeledd mellom Olavs og Ingunns bakgrunn både gjennom slektskapet med Ingunn og ved sitt nærvær gjennom hele deres felles historie. Tematisk fremstår Arnvid som en realisering av de muligheter som ligger latent i Olav, men som ikke blir utnyttet. Han er Olavs beste – og kanskje eneste – venn helt fra barndommen av, selv om han er noen år eldre enn Olav. Han er den eneste i verket med navnet

Arnvid, og i overensstemmelse med Hamons teori bidrar dette til å utpeke ham til en sentral person. Kjernepunktet i navnet hans er ørnen, som ble oppfattet som et symbol på skarpsynthet (Biedermann 1992: 443f.). *Arnvid* er da også den som ser helt inn i det innerste av Olavs og Ingunnns personligheter og avdekker de svakhetene som skjuler seg der. Olav og Ingunn tar *Arnvids* vennskap for gitt og gjør bruk av det på en selvfølgelig måte, uten tanke for de omkostningene det medfører for ham. Men det er her annet ledd i *Arnvids* navn får sin betydning: Han er laget av hard kjerneved, han segner ikke om byrdene er aldri så tunge.

Undset gjør bruk av ulike metoder for å nansere bipersonenes psykologi og funksjon, både i forhold til helheten i handlingen, i forhold til hovedpersonene og i forhold til dere innbyrdes rangering sett i relasjon til tematikken i verket. Også her er navnene et viktig virkemiddel når det gjelder å plassere de enkelte skikkelsene på en betydningskala fra det sentrum som utgjøres av hovedpersonene, til periferien hvor bipersonene er mer eller mindre statister. Innholdet i og bruken av navnene kan gi signaler om navnebærerens karaktertrekk og tematiske funksjon, hans sosiale tilhørighet og forholdet til andre personer i verket. Kolbein Toressøn er et eksempel på dette. Han er hissig og selvgod og dårlig likt, og blir ofte omtalt med metronymet *Borghildssøn* (se s. 280f.), noe han selv oppfatter som en dyp fornærmelse. Et metronym røpet nemlig at farskapet til barnet var omstridt, at faren ikke ville vedkjenne seg barnet, eller at foreldrene hverken hadde vært gift eller troløvet. Men også døpenavnet røper at han har en negativ funksjon i handlingen. *Kolbein* er sammensatt av ordene *kol-* n. 'kull' og *-beinn* m. 'bein'. Sammensetningen er bare kjent som navn, men er opprinnelig appellativisk og betyr 'en som har svarte føtter'. Man kan forestille seg at det opprinnelig kan ha vært brukt som trelleavn, hvilket ytterligere bidrar til å plassere Kolbein Toressøn blant verkets «negative» personer.

Islendingen Teit Hallssøn, som opptrer som katalysator for den livslange ulykken som piner både Ingunn og Olav til døde, har et navn som treffende beskriver hans vesen og karakter: 'den glade, muntre' (NK VII s. 53). Det er opprinnelig et tilnavn. I motsetning til Olav regner Teit det som en selvfølge at det meste vil ordne seg etter hvert, bare man ikke stiller for store krav til tilværelsen. Til tross for sitt tilsynelatende overfladiske vesen er han ikke blottet for ansvarsfølelse: Han kommer tilbake for å undersøke om samværet med Ingunn har fått følger, og han er innstilt på å gifte seg med henne og ta seg av henne og barnet, selv om han ikke har så mye å by dem. Den ansvarsfølelsen hans sønn Eirik utviser i voksen alder, er klart fundert i ett av farens karaktertrekk.

Pussig nok brukes navnet *Teit* ved tre anledninger i bestemt form, som et substantiv: «Er det denne Teiten du mener?» (*OA* I s. 220), «Like til dette øyeblikket hadde ikke Olav kjent noen skinnsyke, slik at han hadde kunnet feste den ved selve Teiten – [...]» (*OA* I s. 259f.) og «Den usle Teiten lå på sine gjerninger» (*OA* I s. 370).

Dette er svært uvanlig, og Undset bruker ingen andre navn på en tilsvarende måte. Det kan tolkes pejorativt, som et uttrykk for den motviljen Olav føler for mannen. Det kan også være et forsøk fra Olavs side på å tingliggjøre Teit i et forsøk på å minske skyldfølelsen over drapet.

Navngivning behøver ikke nødvendigvis å være knyttet til personer for å gi mening og understreke tematiske betydninger i verket. Som barn har Eirik en meget livlig fantasi og dikter opp en flokk imaginære venner som han utstyrer med fargerike navn: *Dølvandogg*, *Kolmuna hin Blå*, *Silvarp*, *Skolorm*, *Tauragaura* og *Tøtrabassa*. Allerede klangen av disse poetiske, eventyrskimrende navnene burde være tilstrekkelig til å fortelle de voksne rundt ham at dette ikke har noe med virkeligheten å gjøre, men fantasi er et så fjernt begrep for Olav Audunsson at han iverksetter en større undersøkelse for å finne ut hvem Eirik tilbringer tiden sin sammen med. Navnene har gutten åpenbart laget med bakgrunn i ord og betegnelser han kjenner fra før av eller har hørt nevnt i historier som er blitt fortalt, ord han har likt klangen i. Alle navnene kan forklares med bakgrunn i norrønt språk og skaldespråk, omdannet til barnespråk. *Dølvandogg* kan antagelig føres tilbake til *dolgband* m. 'kamp-guddom', antagelig Odin, eller *dolgbrandr* m. 'kamp-flamme', 'sverd' (Egilsson 1913-19: 81). *Dogg* er en velkjent kenning for blod. Ut fra dette får *Dølvandogg* betydningen 'sverdets dugg', med andre ord, blod fra et sår påført med sverd. *Kolmuna hin Blå* kan enten være navnet på torskefisken kolmule, som på islandsk heter *kolmune*, eller en forvanskning av det norrøne ordet *kolmúla* f. 'geit med svart mule' (NO s. 244). Det siste er det mest sannsynlige, siden Eirik tilføyer *hin Blå* – det finnes faktisk en geit i Hestviken som heter Blålin. Navnet *Silvarp* henspiller nok derimot på fisk. *Sil* er en fiskeart (NO s. 366) og et *varp* er et notkast (NO s. 485). Første ledd i navnet *Skolorm* kan enten være verbet *skolla*, med betydningen 'henge og dingle, svinge, rugge' eller 'fare med narring eller svik' (NO s. 384). Begge disse forleddene passer godt sammen med sisteleddet *orm*. Et av Odins mange navn er for eksempel *Skollvaldr*, 'den som volder svik' (Egilsson 1913-19: 510). Navnet *Tauragaura* er sannsynligvis sammensatt av verbet *taura* 'knurre, småskjenne' (Fritzner III s. 370) og *gaurr* m. 'ufint menneske, slamp' (NO s. 140), altså en ufin slamp som kjefter og småskjenner. *Tøtrabassa* er et gammelt, norrønt ord, *tøtrabassi* m. 'lurvet person'. Ikke rart det vekker bekymring hos de voksne hvis gutten virkelig omgås personer med slike navn! Men fantasinavnene understreker barnets normale draging mot alt som er farlig og spennende og kanskje forbudt. I Eiriks tilfelle kan de også leses som ett av mange forsøk på å vekke farens oppmerksomhet.

Bruk av autentiske personer og «ekte» geografiske navn

Det er ikke bare Olav Audunsson's personlighet og forsynets tilskikkelser som bidrar til å utforme hans liv og skjebne. I langt større grad enn det man ellers ser i

Undsets romaner, bidrar den historiske utviklingen i Norge gjennom romanens handlingstid til å forsterke de problemer han støter på og intensivere den sjelelige konflikten han befinner seg i.

Det forekommer 52 autentiske personer i *Olav Audunssøn*. De fleste av dem inngår i den historiske veven som danner bakteppet for handlingen, og deres funksjon er å skape en realistisk ramme rundt de fiktive skikkelsene og deres gjøren og laden. Men noen enkelte av dem opptrer på samme handlingsplan i verket som de fiktive skikkelsene og griper direkte inn i Olavs skjebne. Av disse er biskop Torfinn av Hamar den viktigste.¹³

Med bakgrunn i avtalen om at kirkens dommere skulle ha enerett til å dømme i saker som berørte «åndelige» områder av menneskenes liv kunne biskop Torfinn påta seg å føre saken for Ingunn og Olav og sørge for at de fikk sin rett. Men da kong Magnus døde i 1280 og etterlot seg to mindreårige sønner, Eirik og Håkon, fikk stormennene makt i et formynderstyre sammen med dronning Ingebjørg. Stridighetene med kirken blusset opp på nytt. Formynderstyret anerkjente ingen kristenrett i nyere utforming enn den hadde hatt under Håkon Håkonsson. Striden endte med at erkebiskopen ble lyst utlegd sammen med biskop Andres av Oslo og biskop Torfinn av Hamar. De måtte forlate landet i 1282. Med en spissformulering kan man kalle denne kampen mellom kirken og kongemakten for en strid mellom kristen og verdslig innflytelse der kirken ender som taper. Og i verket får disse storpolitiske begivenhetene avgjørende betydning for Olavs skjebne: Da biskop Torfinn må forlate landet, mister Olav sin beste hjelp og støtte – han blir, som Carl Henrik Grøndahl (1982: 35) uttrykker det, «overkjørt av historien».

Den overordnede politiske situasjonen bidrar med andre ord til å speile og utforme det som blir hoveddilemmaet i Olav Audunssøns liv: Dragkampen mellom den æresfølelsen og ættestoltheten som er nedlagt i ham gjennom generasjoners arv, og lengselen etter å underkaste seg den kristne lov som ikke minst biskop Torfinn presenterer på en slik måte at Olav føler seg sterkt tiltrukket av den. Katalysatoren som utløser denne indre konflikten, er den forbudte, erotiske kjærligheten mellom Olav og Ingunn. Også deres skjebne blir illustrert og belyst ved hjelp av detaljer i realhistorien. Den danske prinsesse Ingebjørg, datter av kong Erik Plogpenning, var trolovet med Magnus Lagabøte Håkonsson. Da hennes far døde, så det ikke ut til at hans etterfølger, kong Abel, var innstilt på å overholde denne avtalen. Biskop Håkon og andre norske høvdinger sørget da for å hente Ingebjørg til Norge uten formelt samtykke fra kongen, som et rent «bruderov» (*Soga om Håkon Håkonsson*, Snorre IV: 305ff.). Situasjonen er identisk med den Olav Audunssøn senere havner i, da Steinfinns brødre ikke vil anerkjenne trolovelsen mellom ham og Ingunn etter Steinfinns død, slik at også han må «tilrane» seg det som rettmessig tilkommer ham.

Realpolitikkenes innvirkning på handlingen viser seg i flere avgjørende situasjo-

ner å være til ulykke for Olav. Tre ganger opplever han at nettopp de personene som kunne ha hjulpet ham til å få sin rett eller hindret ham å foreta de gale valgene, blir revet vekk av historiens gang. Den første er som nevnt biskop Torfinn. Den neste er jarl Alf Erlingssøn av Tornberg, som var en av de mektigste personene i Norge på denne tiden. Olav står i hans tjeneste i nesten ti år, og jarlen kunne ha blitt en sterk støttespiller for ham når han igjen skulle innta sin rettmessige plass i Hestviken og hente Ingunn til seg som sin hustru:

Ingunn skjønnte av samtalen at ennå hadde ikke Olav fått grid og landsvist i Norge. Men hverken Ivar eller han selv syntes å regne det for noen stor sak. Det var jarlen, Alf Erlingssøn av Tornberg; han var den mektigste mann i landet nu, og Olav hadde møtt ham i Danmark og var blitt hans håndgangne mann. Jarlen hadde lovet å skaffe ham fredkjøp, og det var med orlov fra jarlen at han var dradd opp i landet for å finne en mann som kunne handle på hans vegne om forliket med Einars frender. (*OA* I s. 178)

Men i 1287 dør enkedronning Ingebjørg, og jarlen benytter anledningen til å gjennomføre et tokt mot Oslo for å demonstrere sin makt overfor sønnene hennes. Men kong Eirik og hans bror hertug Håkon setter seg sterkere til motverge enn beregnet, og jarlen må flykte til Sverige og søke tilflukt i et kloster der. I praksis betyr dette slutten på hans posisjon og innflytelse i Norge, og Olav blir nok en gang stående alene. Dette kommenteres også i verket: «Han har merkelig til uhell, Olav, med de menn som han velger å søke støtte hos,» sa Haftor tørt. «De ender som utlegds-menn, først biskopen og nu jarlen.» (*OA* I s.191)

Tredje og siste gang Olav opplever at historien sperrer veien for ham, er da han etter nesten et helt livs opprivende, indre strid bestemmer seg for å skrifte drapet på Teit for biskop Helge i Oslo i 1322. Da han kommer inn til kaupangen, viser det seg at biskopen ligger for døden og ikke kan motta skriftemålet hans.

Sigrid Undset har valgt en historisk ramme rundt verket som skal tjene til å underbygge og tydeliggjøre den tematikken hun ønsker å belyse. Denne epoken i norgeshistorien er forholdsvis ustabil, med stadig skiftende maktforhold. Det kan være vanskelig for leseren å følge med i alle omveltningene som finner sted. Ikke minst skyldes dette de mange oppkallelser innen kongefamilien: Navnene *Håkon*, *Magnus*, *Erik* og *Ingebjørg* går igjen både i Sverige, Norge og Danmark, og dette gjør det lett å miste oversikten. Det samme gjelder de tallrike – for leseren – nokså intetsigende navnene på norske stormenn som deltok i herjetoktene mot Danmark og Sverige under de mange nordiske stridighetene på denne tiden. I tillegg kommer interne maktkamper mellom ulike kongsemner i Norge. Selv Sigrid Undset går seg vill i detaljene her under eksposisjonen til verket:

De [Steinfinnssønnene] syntes ikke å bry seg meget om hvem som skulle bli konger i Norge til slutt, men noen av ættens menn hadde da fulgt kong Magnus Erlingssøn og siden Sigurd Markusfostre trofast og vel, og Sverre og hans ættmenn støttet ingen av dem mere enn de var nødt til. (*OA I*, s. 7)

Men Sigurd Markusfostre var Magnus Erlingssøns motkonge. Han ble drept av Erling Skakke og hans menn i Bergen i 1163, allerede mens Magnus (1156-1184) var en liten gutt (*Soga om Magnus Erlingsson*, Snorre II: s. 339f.), så her blir den historiske rekkefølgen feil.

Handlingen er ikke sentrert om bestemte geografiske holdepunkter, men utvikler seg flere steder og med flere kjernepunkter: Gårdene Frettastein, Berg og Hestviken, byene Hamar, Oslo og London. Bruken av «ekte» geografiske navn er likevel tilstrekkelig til at leseren kan holde seg orientert seg om hvor personene til enhver tid befinner seg, og til å gi handlingen en solid forankring i det fysiske landskapet.

PARALLELLHISTORIER/INTERTEKSTUALITET

Folkevisen har vært en hovedkilde for Sigrid Undsets middelalderdiktning. Særlig første del av *Kristin Lavransdatter* er gjennomtrengt av dens poesi (Winsnes 1949: 106). Tonen i *Olav Audunssøn* er mer nøktern og streng, og dette understrekes gjennom de mange, og til dels lange, latinske sitatene som preger verket. I tillegg finnes enkelte tekstlån fra sagadiktning og folkeviser, dansevisene *Kråkamål* og *Eller sørger du slik for æren din ...* og et kvad fra *Ån Bogveigs saga*. De to utdragene av *Kråkamål*¹⁴ fremstår som de mest markante bindeleddene mellom *Olav Audunssøn* og ættesagaens knappe, men likevel malende stil. Disse tekstlånene, og spesielt *Kråkamål*, representerer også den siden ved Olav Audunssøns samtid som fremdeles er sterkt preget av hedenskap og hedenske normer og verdier. Kristendommens innflytelse kommer til syne gjennom innslag fra visjonslitteraturen, som hovedsakelig er kjennetegnet ved et vandringsmotiv som beveger seg på to plan. Vi har for oss «en billedlig fortelling med et erkjennelsesmessig siktemål» (Eriksen 1993: 291). Moltke Moe (1927: 211) definerer visjonslitteratur som litteratur som skildrer «et syn av, en reise til, eller en henrykkelse til det hinsidige». Visjonsdiktningen knytter seg til tekster som for eksempel *Johannes åpenbaring*; beretninger som forsøker å skildre de siste tider og dommen til fortapelse eller utvelgelse til salighet og evig liv (Lien 1997: 114). Sett i lys av denne form for intertekstualitet blir beretningen om Olav Audunssøns liv en beretning om en vandring fra tilknytningen til ættestolthet og dypt nedarvede hedenske begreper om mannens ære og stolthet, til erkjennelsen av kristendommens krav om ydmyk underkastelse under en høyere lov og orden. Men Olav fullfører ikke reisen selv, den fullføres av barna hans, Eirik og Cecilia, om enn ikke i samme forstand.

Et ekko av visjonsdiktet *Draumkvedet* klinger med i en avgjørende scene i handlingen.¹⁵ Men leser man balladen grundig, viser det seg at berøringspunktene mellom det episke verket og visjonsdiktet er langt flere enn det tekstoverflaten viser. Diktet forteller om Olav Åsteson,¹⁶ en ung, velstående mann, som faller i ekstatiske søvn julaften og ligger i transe til 13. dag jul. Da han våkner igjen, rir han til kirken for å fortelle om drømmene sine. Det religiøse innholdet er delvis i samsvar med den katolske lære på denne tiden, delvis en mer folkelig oppfatning av spørsmålene om synd og straff og barmhjertighet. Olav Åsteson gir en mektig skildring av sin reise i dødsriket. Visjonen handler om de sjelene som berger seg over Gjallarbrua og videre inn i de områdene av dødsriket som tilsvarer katolisismens skjærsild. Konklusjonen er at gode mennesker vil få sin belønning, mens onde mennesker vil få sin straff. Olav er også vitne til kampen mellom de gode og de onde makter. De onde makter kommer nordfra og anføres av djevelen på en svart hest. I *Draumkvedet* kalles han for Grutte Gråskjegge, et navn som peker tilbake på Odin. Det antydes dermed at alle de gamle, norrøne gudene inngår i hans følge (Bø og Myhren 2002: 40f.) De gode maktene kommer sørfra og ledes av «sankte Såle-Mikkjel» (erkeengelen Mikael) og Jesus Kristus. Med andre ord blir dette også en kamp mellom hedenskap og kristendom, den samme problemstillingen som utgjør temaet i *Olav Audunssøn*.

Leser man *Olav Audunssøn* som en episk parallelltekst til balladen, er det tankevekkende at det foreligger to ulike varianter av handlingen i *Draumkvedet*: I Maren Olsdotter Ramskeids oppskrift er domsscenen plassert til slutt, noe som gjør avgjørelsen til sankte Såle-Mikkjel endelig: «Han vog med skålevekt [...] alle syndesjæline hen til Jesum Krist.» Men i Moltke Moes tekst er domsscenen plassert midtveis i balladen, noe som gjør dommen «foreløpig». Det som avgjøres, er hvor de dodes sjeler skal befinne seg i ventetiden mellom dødsøyeblikket og dommedag. Moes tekst munner dermed ut i et budskap om rettferdighet – godt belønnes med godt, ondt med ondt – mens Maren Ramskeids versjon munner ut i et budskap om nåde (op.cit. s. 42f.). Dette er et avgjørende spørsmål også for Olav Audunssøn: Vil han bli dømt etter rettferdighetsprinsippet, hvilket i praksis skulle tilsi at han vil bli straffet for sin unnfalleshhet, eller vil han få en nådig dom, basert på barmhjertighet og kjærlighet, fordi han tross alt hele tiden har strevd for å gjøre sitt beste?

Den drømmetilstanden Olav Åsteson befinner seg i, omtales i viseoppskriften som «uttexiti» eller «ut-texti» (Olav Solberg 2002)¹⁷. Folkloristen Moltke Moe forklarte ordet som en sammensmelting av *extasis* (ekstase) og *exitus* (utreise). Sigrid Undset bruker dette underlige ordet, *ut-eksen*, to steder i verket. Første gang det skjer, er etter at Ingunn og Olav har mistet det første barnet sitt. Presten, sira Benedikt, kommer til Hestviken for å trøste Ingunn og forteller om en irsk munk som hadde vært «borttatt i ut-eksen syv døgn». Han hadde sett inn i både Helvite, Skjærsilden og Himmerike, og i tillegg det stedet hvor de udøpte barna oppholder

seg; *Limbus puerorum* (OA I s. 363f.). Dessuten lar Undset *Draumkvedet* danne klangbunn for Olavs indre opplevelser umiddelbart etter at han har fått beskjed om at Ingunn ligger for døden (OA I s. 496f.). I beskrivelsen av Olavs mentale tilstand denne natten møter vi igjen ordet *ut-eksen*: «På Olav virket den eneste slurken han hadde tatt i munn og svelgjet, slik at han kjente seg som vekket opp av ut-eksen.»

Det siste tilknytningspunktet mellom *Draumkvedet* og *Olav Audunssøn* ligger i navnene. Navnet *Olav Åsteson* har gitt årsak til spekulasjoner om hvorvidt *Draumkvedet* kunne være et minne om Olav den hellige (Norges og Islands litteratur, bind I, s. 520).¹⁸ Olav Haraldssons mor het Åsta, og han ble født utenfor ekteskap, så det er ingen urimelighet å tenke seg at han kunne bli omtalt som Olav Åsteson. Hans mor hadde relativt stor betydning i norsk middelalder, hun er tatt med i en helgenfortegnelse fra det 14. århundre, og i et skrift fra begynnelsen av det 17. århundre omtales hun som *hellig Åste* (loc. cit.) Olav Audunssøn har navnefelleskap med Olav den hellige, de representerer den samme intense brytningen mellom hedskap og kristendom. Han knyttes dermed til hovedpersonen i *Draumkvedet* også gjennom sin vernehelgen, Olav Haraldsson.

Andre intertekster er *Njáls Saga*, *Liknarbraut*, *Harmsól* og *Sólarljóð*,¹⁹ men her er det ikke snakk om direkte sitater; snarere om motivlikheter og parallellskildringer. Det er heller ingen navnelikhet mellom denne diktningen og personene i *Olav Audunssøn*.

HELTENS ROLLE I REALISTISKE TEKSTER

Hamon legger stor vekt på nødvendigheten av at leseren ikke må ha vanskeligheter med å identifisere hovedpersonene i verket, og mener at navnebruken bidrar til dette. Det mest kjente av Undsets middelalderverker, *Kristin Lavransdatter*, oppfyller dette kravet til punkt og prikke. Om oppbyggingen av persongalleriet i *Kristin Lavransdatter* skriver Ellisiv Steen:

I *Kristin Lavransdatter* er hele det store persongalleri fra den ytterste periferi bygd fast opp omkring midtfiguren. Alle personer, hvor nær eller fjernt de står fortellingens handlingssentrum, har [...] en relasjon til Kristin og en funksjon i handlingens økonomi. Like viktig er det at alle disse personer i betydning er gradert på en fin skala uten tomrom eller påtakelig skille mellom hovedpersoner og bipersoner. (Steen 1996: 192)

En slik skalering eller gradering av personene i verket hører med til de konstituerende trekkene som har stor betydning for leserens mulighet til å holde oversikt over persongalleriet. Men bipersonene i *Olav Audunssøn* tjener ikke til å belyse tematikken fra en ny side eller bringe nye elementer inn i problemstillingen, slik man ser det i *Kristin Lavransdatter*. Deres viktigste funksjon er å tydeliggjøre det

dilemmaet Olav i stadig sterkere grad vokser seg inn i. Bente Heltoft (1985: 95) uttrykker det slik:

Det [bokens univers] kan ikke opvise bipersoner af det store format (som Lavrans eller Simon i *Kristin Lavransdatter*), de blotlægger ikke tilstrækkeligt mange nuancer af strukturgrundlaget, men har hovedsagelig den funktion at sætte hovedpersonen i relation til det ideologiske.

Helge Krog kommenterer dette forholdet i sin anmeldelse av bind II av *Olav Audunssøn* i Dagbladet 26. nov. 1927. Han mener at Olav mangler de dimensjoner som en hovedperson burde ha – han er ikke den helten det er behov for i en så omfattende roman:

... en så kjempemessig roman *trenger* en helt, en skikkelse av stor støpning, en i ondt og godt overraskende personlighet som midtfigur, hvis romanen selv skal få reisning og virke arkitektonisk. Da kan alt det annet, hele stoffet forøvrig, *bygge sig op* omkring ham, fjernere og nærmere, i stigende avsatser. – Der er ingen arkitektur i *Olav Audunssøn og hans børn*.

Krogs oppfatning er helt i samsvar med Hamons teori om heltens rolle i verket. Hamon (1992: 176) definerer helten som «den litterære skikkelsen som har den mest levende og den mest markerte emosjonelle fargeleggingen». Samtidig er det viktig at helten ikke fremheves på en overdreven måte, for da undermineres den realistiske tonen i teksten, og man havner i eventyrets verden hvor alt er mulig. For å sikre seg om at leseren peker ut den rette personen som helt, tar den realistiske forfatter, som tidligere nevnt, i bruk en rekke prosedyrer, både av kvantitativ, kvalitativ og funksjonell art.

De kvantitative prosedyrene går ganske enkelt ut på at helten er den personen som oftest opptrer i handlingen. Men i romanen *Olav Audunssøn* har Sigrid Undset ikke vært konsekvent med hensyn til de kvantitative prosedyrene. Olav Audunssøn er fraværende fra handlingen i en lang periode i bind I. Det dreier seg om ti år av romanens handlingstid, 75 sider av i alt 514, bortsett fra et kort «besøk» som strekker seg over 10 sider. I dette tidsrommet er fokus rettet mot Ingunn. Olav er også fraværende i flere perioder i bind II, hvor handlingen konsentrerer seg om andre personer, først og fremst om stesønnen Eirik.

De funksjonelle prosedyrene innebærer at forfatteren utstyrt helten med de egenskaper og hjelpemidler som er nødvendige for at han skal kunne fylle den rollen han er tildelt. Steen (1996: 194) uttrykker det slik: «Vi trenger å se hovedpersonen opptre aktivt og bestemmende, han eller hun skal være kraftverket som holder handlingsstoffet i bevegelse [...]» Men heller ikke disse prosedyrene er fulgt. Når Olav er til stede i handlingen, er han med få unntak passiv, innadventd og

grublende. Han ser veien han må gå for å utfri seg selv og Ingunn fra den håpløse situasjonen de befinner seg i, men han er ikke i stand til å utvise den nødvendige handlekraften. Aktiv, energisk og besluttsom opplever man ham i realiteten bare i to kortere avsnitt av verket; under reisen til London like etter Ingunnus død og under hærtoktet mot de svenske angriperne.

Navn og navnebruk regnes med blant de kvalitative grepene forfatteren kan benytte for å utpeke helten blant de andre litterære personene. En måte å gjøre dette på, er å velge realistiske, men likevel særpregede navn på hovedpersonene i handlingen, slik at de skiller seg ut fra det store flertall av personene, som bærer mer alminnelige navn med høyere frekvens. Helten, som nødvendigvis vil være en av hovedpersonene, kan deretter utpekes gjennom bruk av et symbolsk, «gjennomsløst» navn, gjennom et navn med en passende etymologisk betydning eller gjennom navnefelleskap med kjente personer med symbolverdi. En annen mulighet er at helten får et navn som eksplisitt eller implisitt understøtter moralske og/eller psykologiske egenskaper som er anerkjent og beundret av den kulturen han tilhører, og som gjør ham til en naturlig helteskikkelse. På dette punkt svarer navngivningen i *Olav Audunssøn* til forventningene. Hovedpersonene er utpekt gjennom navn som skiller seg ut fra resten av verkets onomastikon, og navnefelleskapet mellom Olav Audunssøn og Olav den hellige bidrar til å utdype bakgrunnen for Olav Audunssøns skjebne og forklare det sjelelige dilemma han kjemper med.

OPPSUMMERING

Navnene i *Olav Audunssøn* preg av å være realistiske i den forstand at de harmonerer med det man vet om det reelle navnetilfanget på den tiden handlingen er lagt til. Likevel fremgår det tydelig at navnematerialet er utvalgt i den hensikt å underbygge tematikken og problemstillingen i verket, og personnavnene utgjør en viktig del av den undertonen som bidrar til å gi romanen sin spesifikke identitet.

Den nære forbindelsen mellom sagastilen og *Olav Audunssøn* har hatt bestemmende innflytelse på de litterære skikkelsene i verket, både når det gjelder navnevalg og sammensetningen av persongalleriet. Den forholdsvis store andelen av eldre, nordiske navn i materialet bidrar til å fremheve båndene bakover til hedensk tid. De fremhever den sterke brytningen mellom den gamle og den nye religionen, samtidig som de fungerer som et ekko av sagalitteraturen.

Det er 26 navnekommentarer i *Olav Audunssøn*. De fleste av dem er knyttet til navnevalg og oppkallingstradisjoner, spesielt i forbindelse med enkeltindividets plass i ætten og hensynet til ættens ære og posisjon i samfunnet. Overtro i tilknytning til oppkalling spiller en viktig rolle også i dette verket. Noen av kommentarene utdyper årsaken til at en person har fått et bestemt tilnavn.

Til tross for at det historiske aspektet i romanen nettopp dreier seg om ættens livssyn satt opp mot de nye morallovene som følger med kristendommens utbre-

delse, er det gjort liten bruk av slektstavler og familiehistorikk. Dette gjelder spesielt for tittelpersonen. Men Olavs manglende forankring i slekt og miljø har en tematisk funksjon i verket, og fraværet av slektstavler bidrar dermed nettopp til å vise gyldigheten av Hamons teori på dette punktet.

Bruk av personnavn som uttrykk for brytningen mellom hedenskap og kristendom forekommer, men vanskeliggjøres av to faktorer. For det første var andelen av kristne personnavn i Norge i det aktuelle tidsrommet relativt lav. For det andre var en del av de viktige personene i denne omveltningen autentiske, med navn som ikke kan endres. Men Undset knytter en forbindelse mellom hovedpersonen Olav Audunsson, Olav den Hellige og Olav Åsteson fra *Draumkvedet*, og oppnår derved å tilføre tittelpersonen nye dimensjoner gjennom navnet han bærer.

Mens norgeshistorien trekkes inn i *Kristin Lavransdatter* for å skape en realistisk forankring for den fiktive handlingen, griper den i *Olav Audunsson* direkte inn i hovedpersonens liv og bidrar til å forverre den vanskelige situasjonen han befinner seg i. Omvendt ser vi at Olav deltar i historiske begivenheter og gjennom dem får anledning til å vise nye sider ved sin personlighet.

Intertekstualiteten i verket er like omfattende som i *Kristin Lavransdatter*, men av en noe annen art. Visjonsdiktning og sagalitteratur utgjør klangbunnen for handling og personlige konflikter på samme måte som folkeviser og høvsk litteratur danner grunntonen i *Kristin Lavransdatter*.

Navnene fyller sin funksjon på hvert av de enkelte nivåene i fortellingen. De utdyper personkarakteristikkene og relasjonene mellom personene, gir frempek om personenes skjebne og utvikling og står som veivisere mellom de viktigste personene og de symbolskikkelsene som danner bakteppet for forståelsen av deres funksjon i handlingen.

Litteratur:

- Amadou, Anne-Lisa. 1994. Å gi kjærligheten et språk. Syv studier i Sigrid Undsets forfatterskap. Oslo.
- Barthes, Roland. 1994. Proust og navnene. I: *I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays*. Oslo. 63-71.
- Biedermann, Hans. 1992. *Symbolleksikon*. Oslo.
- Bliksrud, Liv. 1997. *Sigrid Undset*. Oslo.
- Bliksrud, Liv. 1998. Sigrid Undset og ættesagaen. I: Asbjørn Aarnes (red.): *Atlantisk død og drøm. 17 essays om Island/Norge*. Oslo. 205-22.
- Bø, Gudleiv og Magne Myhren. 2002. *Draumkvedet*. Diktverket og teksthistoria. Oslo.
- Egilsson, Sveinbjörn. 1913-19. *Lexicon Poeticum*. Antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog. København.
- Eriksen, Trond Berg. 1993. Danthe Alighieri. I: *Vestens Tenkere I*. Oslo. 284-99.
- Fritzner, Johan. 1972. *Ordbog over det gamle norske Sprog*. IV: Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. Oslo.
- GPNS = Oluf Rygh. 1901. *Gamle Personnavne i norske Stedsnavne*. Kristiania.
- Grøndahl, Carl Henrik. 1982. *Ormens bitt*. Menneskets vilkår i Sigrid Undsets roman «Olav Audunsson». Oslo.

- Gunnes, Erik. 1983. Utenlandsk navneskikk i norsk middelalder. I: *Maal og Minne* 1983. 150-69.
- Hamon, Philippe. 1992. On the Major Features of Realist Discourse. I: L. R. Furst (ed.): *Realism*. London. 166-85.
- Heltoft, Bente. 1985. *Livssyn og digtning*. Strukturgrunnlaget i Sigrid Undsets romaner. Oslo.
- Janzén, Assar. 1948. De fornvästnordiska personnamnen. I: NK VII. 22-186.
- Johannessen, Ole Jørgen. 2002. Kristne personnavn i norsk middelalder. I: Svavar Sigmundsson (red.): *Kristendommens indflydelse på nordisk navngivning*. Rapport fra NORNA's 28. symposium i Skålholt 25.-28. maj 2000 (NORNA-rapporter 74). 29-57.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* fra vikingtid til reformasjonstid. I-XXII. Oslo 1956-78.
- Hornby, Rikard. 1948. Fornavne i Danmark i middelalderen. I: *Nordisk kultur* VII. Oslo. 187-234.
- Huseby, Olaf. 1895. *1000 norske døbenavne*. Kristiania.
- Lien, Hege. 1997. *Egenvilje og gudslengsel*. En studie av drømmer og syner i Sigrid Undsets «Olav Audunssøn». Utrykt hovedoppgave i nordisk språk og litteratur. Universitet i Oslo.
- Liestøl, Knut. 1941. «Til Draumkvædet». I: *Saga og Folkeminne*. 188-99.
- Lind = E.H. Lind. 1905-15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala.
- Moe, Moltke. 1927. «Middelalderens Visionsdigtning». I: *Samlede Skrifter* III. Oslo. 209-345.
- NK VII = *Nordisk Kultur*. VII. *Personnamn*. Utg. av Assar Janzén. Stockholm. Oslo. København, 1948.
- NPL = Kruken, Kristoffer og Ola Stemshaug. 1995. *Norsk personnamnleksikon*. 2. utg. ved K. Kruken. Oslo.
- Paulsen, Eilert. 1892. Navnefortegnelse over 400 norske Personnavne. Særtrykk av *Norsk Folkekalender*. Kristiania.
- Pedersen, Gerd Kristine. 1998. *Sigrid Undsets «Olav Audunssøn»*. En studie i litterære kilder. Utrykt hovedfagsavhandling. Universitetet i Oslo.
- RN = *Regesta Norvegica*. Bd. I - . Utg. for Kjeldeskriftfondet av Erik Gunnes et al. Oslo 1989 -.
- Soga om Magnus Erlingsson*. 1979. I: *Snorre*. Bind II. Omsatt av Steinar Schjøtt. 329-356.
- Solberg, Olav. 1995. «Der kende eg atte Gullm'or mi. Jomfru Maria i 'Draumkvædet'. I: *Telemark historie*. Nr 16. Bø i Telemark. 88-94.
- Solberg, Olav. 2002. Sigrid Undsets bruk af Mellomaldertextar i Kristin Lavransdatter og Olav Audunssøn (24.08.2005). *Symposium Tolkien, Laxnes, Undset*. The Nordic House in Reykjavík, Iceland. Sept. 13-14, 2002. Teksten foreligger bare elektronisk (avlest 2009): http://www2.hi.is/Apps/WebObjects/HI.woa/wa/dp?detail=1004459&name=nordals_sv_greinar_og_erindi
- SRF = Undset, Sigrid. 1996. *Samlede romaner og fortellinger*. I-XX. Oslo.
- Steen, Ellisiv. 1996. *Kristin Lavransdatter*. En estetisk studie. Oslo.
- Undset, Sigrid. 2006. St. Torfinns kapell, Hamar. I: Liv Bliksrud (red.): *Sigrid Undset. Essays og artikler 1920-1929*. Oslo. 201-215.
- Winsnes, A.H. 1949. *Sigrid Undset*. En studie i kristen realisme. Oslo.
- Aasen, Ivar. 1912. [1878] 2. utg. *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Kristiania.

Noter

- 1) Navnelistene fra *Flateyjarbok* og *Landnámabók* er velvilligst utlånt av Kristoffet Kruken. Navnelistene fra Røde Bok er utarbeidet av Sigrid Undsets far, Ingvald Undset.
- 2) *Flateyjarbók* er det største av alle bevarte islandske håndskrifter. Det er fra ca. 1390, et illustrert praktverk som inneholder norske kongesagaer og annen middelalderlitteratur.

- 3) Ikke alle disse personene opptrer i verket på samme illusjonsplan som de fiktive skikkelsene. En del av dem forekommer i historier som fortelles av de fiktive skikkelsene eller i henvisninger til fortellinger fra Bibelen.
- 4) Dyrenavnene faller for så vidt utenfor emnet i denne artikkelen, men vil bli berørt i den grad de har betydning for verkets tema, på samme måte som alle andre navnekommentarer i teksten.
- 5) Gruppen omfatter også bibelhistoriske skikkelser og helgener. Det kan reises tvil om hvorvidt enkelte av disse personene faktisk har levd, men de hører uansett ikke med til det oppdiktede persongalleriet.
- 6) Det vil føre for langt å liste opp alle disse navnene her. En rekke av navnene vil også bli behandlet i ulike avsnitt videre i analysen.
- 7) Navnebæreren er dansk. En del adelsmenn i Danmark hadde vendiske navn, antagelig etter slektninger i Nord-Tyskland (Hornby 1948: 228).
- 8) Rygh peker imidlertid på at et tilsvarende *Dalle* kan påvises som mansnavn i Sverige, og at gårdnavnene også kan tenkes å være dannet av dette (loc.cit.).
- 9) *Jon* er det vanligste mansnavnet både i *Biskop Eysteins jordebok* (ca. 1400), også kjent som Røde Bok (RB), som dekker Sør-Østlandet og Båhuslen, og i *Aslak Bolts jordebok* (ca. 1430), hovedsakelig fra Trøndelag.
- 10) *Eirik* er den norske formen av navnet. I Danmark og Sverige har det formen *Erik* (Janzén 1948: 68).
- 11) Olav den hellige var også Sigrid Undsets personlige vernehelgen etter at hun ble opptatt som dominikanerinne av tredje orden i 1928 og tok navnet Olave.
- 12) Som tidligere nevnt, var *Ingunn* kjent og brukt på Island allerede fra 900-tallet, men har bare usikre forekomster i Norge i middelalderen.
- 13) Se essayet «St. Torfinns kapell, Hamar» (Undset 1929. I: Liv Bliksrud (red.): *Sigrid Undset. Essays og artikler 1920-1929*. Oslo. 201-215.)
- 14) *Kråkamål* er hentet fra den islandske sagaen om Ragnar Lodbrok. Den synges og dannes på Fretastein etter det vellykkede toktet mot Mattias Haraldsson; forut for den dramatiske natten da Ingunn og Olav kommer sammen som elskende første gang, og Ingebjørg Pálsdatter dør. Annen gang den synges, er like før Ingunn gir etter for Teits langvarige kurtise. Kvadet innvarsler altså hver gang store omveltninger i Ingunns og Olavs skjebne. Se ellers en grundig gjennomgang av dette hos Amadou 1994:47f og 107.
- 15) Spørsmålet om tilblivelsestidspunktet for *Draumkvedet* er omstridt. Knut Liestøl (1941: 199) omtaler perioden 1200-1350 som «blømingstidi for den norske folkevisa», og de tidlige draumkvedeforskerne antok at også *Draumkvedet* var et produkt av denne «blømingstidi» (Bø og Myhren 2002: 22). Men en rekke senere balladeforskere (Dag Strömbäck, Svale Solheim) har vært skeptiske til en tidfesting så langt tilbake som i middelalderen (op.cit. s. 23). Den nyeste forskningen, representert ved Bengt R. Jonsson, rehabiliterer delvis de tidlige balladeforskernes datering av balladegenren til middelalderen, og Gudleiv Bø er tilbøyelig til å være enig med ham (loc.cit.). Også Olav Solberg (1995: 55-106) støtter Jonssons dateringsforslag.
- 16) I noen av oppskriftene (Maren Ramskeid og Anne Lillegaard) heter han Olav Åkneson (Bø og Myhren 2002: 31, Liestøl 1941). Dette er sannsynligvis det eldste navnet, men det er likevel navnet *Olav Åsteson* som er mest utbredt og innarbeidet.
- 17) Olav Solberg: *Sigrid Undsets bruk af mellomaldertekstar i Kristin Lavransdatter og Olav Audunsson*. Foredrag holdt under Symposium: Tolkien, Laxnes, Undset, The Nordic House in Reykjavik, Iceland. Sept. 13-14, 2002. Teksten foreligger bare elektronisk (avlest 2009): http://www2.hi.is/Apps/WebObjects/HI.woa/wa/dp?detail=1004459&name=nordals_sv_greinar_og_erindi
- 18) Knut Liestøl (1946) avviser tanken om at Olav Åsteson skulle være identisk med Olav den hellige.
- 19) En grundig gjennomgang av disse tekstlånene finnes i Gerd Kristine Pedersen, 1998: *Sigrid Undsets «Olav Audunsson»*. En studie i litterære kilder: Hovedfagsoppgave ved UiO.

Nova-Li och *Odesnö* – om det nya förslaget till personnamnslag och om nya personnamn i Sverige

Av Katharina Leibring

This article deals with the proposed new law on personal names in Sweden, as well as with some important features on the recent giving and usage of personal names. In the first part of the article, the most important issues in the new proposal are presented, and their similarities or discrepancies with the present law are discussed. In the second part, some new baby names and fashionable name types of both first names and family names are studied. The author argues that, even though there are many examples of newly coined names (or unique spellings), the structure of the Swedish naming system is fairly solid, and poses some questions on what might happen under the future law.

1 INLEDNING

Den här uppsatsens syfte är dels att presentera och kommentera det förslag till ny svensk personnamnslag som lades fram år 2013, dels att redovisa och diskutera några aktuella trender och tendenser i svenskt personnamnsbruk och namngivning. Såväl nya förnamn som efternamn kommer att behandlas, dock inte mellanamn enligt norsk mening eftersom sådana inte förekommer i Sverige.

Den nuvarande svenska personnamnslagen trädde i kraft 1 januari 1983. Under många år har den kritiserats för att vara otidsenlig, svår att tillämpa och förstå, och inte svara mot dagens mer omväxlande och föränderliga namnskick. Från språkligt håll har också den varierande kvaliteten och konsekvensen i den juridiska bedömningen av olika namnären den påtalats, eftersom praxis har förskjutits från lagens mening. Även problemet med att frågor om personnamn hanteras av två olika myndigheter, Patent- och registreringsverket och Skatteverket, har uppmärksamats. Det var därför välkommet när regeringen 2009 beslöt att en parlamentarisk översyn skulle göras. Uppdraget innefattade också att framställa förslag hur

personnamnslagen kunde förändras. Samtliga riksdagspartier var representerade i kommittén. Till den knöts också språkliga och juridiska experter.¹ I maj 2013 avlämnade utredningen sitt betänkande, En ny lag om personnamn (SOU 2013:35). Utredningens ambition var att den nya lagen skulle träda i kraft 1 januari 2015. Efter överlämnandet har en remissomgång ägt rum, men något slutligt lagförslag har ännu inte lagts fram för riksdagen. Under hösten 2014 och våren 2015 pågår arbetet på Justitiedepartementet med att sammanföra alla remissvar och därefter ska förslaget granskas av Lagrådet.² Ingen vet alltså exakt vad den nya namn-lagen kommer att innehålla. Eftersom utredningen var parlamentariskt tillsatt, och alla partier stod bakom den, finns det dock goda möjligheter för att det ursprungliga förslaget inte förändras radikalt. Det är ovisst när propositionen kommer att föreläggas riksdagen men troligen sker det någon gång under 2015.³

2 NAMNLAGSUTREDNINGENS FÖRSLAG

De direktiv som gavs till Namnlagskommittén (dir. 2009:129, NLU:537) sammanfattas på följande sätt:

En parlamentarisk kommitté ska se över namnlagen och ta ställning till behovet av ändringar i lagen. Kommittén ska föreslå författningsändringar som bedöms vara nödvändiga eller lämpliga för att regleringen av personnamn ska vara tidsenlig och hålla en lång tid framöver.

Man skulle särskilt överväga hur förhållandet mellan individens rätt till frihet i att välja sitt namn och det allmännas behov av namnstabilitet kunde tillgodoses, och om »ett större hänsynstagande till enskildas intresse att själva få välja sitt namn« (NLU:43) vore möjligt eller lämpligt. Fem problemområden identifierades: byte av efternamn, egenartade egennamn, mellannamn, förnamn samt förfarandet av mål och ärenden enligt den gällande namnlagen.

Kommitténs slutbetänkande är en volym som omfattar drygt 640 sidor, inklusive bilagor. Bland de utförliga kommittédirektiven fanns en formulering om att vikt »ska fästas vid intresset av nordisk rättslikhet« (NLU:544) vilket bland annat föranledde att en översikt över gällande personnamnsrätt i de övriga nordiska länderna inkluderades i utredningen. Dessutom beskrevs den namnrättsliga situationen i Storbritannien, Tyskland, Spanien och Polen.

En större attitydundersökning om svenska folkets inställning till personnamn genomfördes av Statistiska Centralbyrån sommaren 2012 på uppdrag av kommittén. Undersökningen redovisas också i utredningen (NLU: bilaga 4) och resultaten från den används ofta i kommitténs resonemang. Jag återkommer till denna undersökning. Dessutom innehåller betänkandet en värdefull och utförlig redovisning av en mängd rättsfall under nuvarande namnlag.

Kommittén konstaterade (NLU:43) att reformbehovet av namnlagen var så stort, att man beslutat sig för att föreslå en helt ny lag. Benämningen skulle vara Lag om personnamn – till skillnad mot den nuvarande lagen som kallas för Namnlagen utan närmare definition av vilka namn (ort-, person- eller företagsnamn) som avses. Den nya lagtexten är kortare än den gamla och antalet paragrafer har reducerats med en femtedel. Det övergripande syftet med den nya lagen är att medborgarna ska få större frihet att välja sina namn, att texten ska bli lättare att förstå och att hanteringen av namnfrågor ska förenklas.

De viktigaste nyheterna i lagförslaget är dessa, som här redovisas med mina kommentarer efter varje punkt.

1. Det blir fritt att som efternamn bilda och använda patro- och metronymika med ändelserna *-son* eller *-dotter* (eller bildade på jämförligt sätt).

Kommentar: Efter senare tids praxis har byte till parentonymika alltid godkänts, men formellt har det ändå krävts så kallade särskilda skäl. Den nya lagen innebär därför en anpassning till rådande praxis.

2. Det blir fritt att byta till ett efternamn som bärs av minst 2 000 personer.

Kommentar: Denna för svenskt efternamnsskick ganska stora förändring innebär en harmonisering till de förhållanden som råder i Danmark och Norge idag. Den motiveras bland annat med att det underlättar för personer som får skyddad identitet om de kan ta ett vanligt efternamn, och att den kan ha en positiv inverkan på integrationen i samhället. Idag rör det sig om cirka 470 namn som på detta sätt skulle bli fria att anta.

3. Inga nya mellannamn får antas. Den som redan bär ett mellannamn får ha kvar det, ta bort det eller göra om det till en del av ett dubbelt efternamn.

Kommentar: Begreppet mellannamn, med vilket i Sverige avses ett efternamnsliknande namn som bärs mellan för- och efternamn, infördes som en nyhet i Sverige i samband med Namnlagen 1982. De var framförallt avsedda för barn vars föräldrar hade olika efternamn, och för makar där ena parten ville behålla sitt ogiftnamn men ändå få namngemenskap. Mellannamnen, som inte ska förväxlas med sådana förnamn som inte används som tilltalsnamn, kan inte ärvas eller föras vidare och de är omgärdade med restriktioner. De har inte fungerat tillfredsställande i Sverige eftersom de flesta, även många myndigheter, har betraktat dem som del av ett dubbelt efternamn. Det är därför naturligt att de försvinner när möjligheten att bära dubbelt efternamn införs.

4. Som huvudregel behåller makar sina respektive efternamn när de gifter sig.

Kommentar: Detta innebär ingen större praktisk skillnad mot idag, då man i samband med vigseln anmäler vilket eller vilka efternamn man önskar bära, men denna särskilda huvudregel har inte funnits tidigare.

5. Det blir fritt att bära dubbla efternamn, valfritt med eller utan bindestreck. Ett dubbelt efternamn får endast bestå av två namn.

Kommentar: Att dubbla efternamn blir tillåtna är en efterlängtd nyhet för många familjer där föräldrarna har olika efternamn, liksom det att två efternamn ska kunna bäras korsvis inom äktenskapet. Sedan 1982 har ju mellanmenen i mångas ögon fyllt denna funktion – emot lagens intentioner. Det är dock troligt att det i framtiden kan komma att uppstå vissa komplikationer då två personer med dubbla efternamn gifter sig, och var och en då måste avstå från ett av sina efternamn för att få namngemenskap med sin äkta hälft. Och vilka efternamn ska ett par föra vidare till sina barn?

6. Förutom i dubbla efternamn får ett efternamn endast bestå av ett ord.

Kommentar: Denna regel kan sägas vara en eftergift åt Riddarhuset för att förhindra att människor antar namn med adelsprefix som *af*, *de* och *von*. Den kan komma att ställa till problem i de fall då människor vill anta efternamn från andra språk där efternamnen naturligt består av två ord, t.ex. olika typer av patronymika med fristående ord för 'son' eller 'dotter', t.ex. *ibn* eller *bint*.

7. Det blir svårare att ta ett nytt efternamn som lätt kan förväxlas med ett redan befintligt.

Kommentar: Namnskyddet för redan befintliga efternamn (utom för de fria, se punkt 2 ovan) stärks genom att formuleringen »som lätt kan förväxlas med« ersätts med »som kan förväxlas med«. På detta vis kommer åter de språkliga bedömningsgrunderna i centrum. En anledning är att namnskyddet genom särskilt Patentbesvärstättens domar i hög grad favoriserat de namnsökandenas intressen framför namnrättshavarna (NLU:374).⁴ Det ska också bli svårare att ta ett historiskt känt efternamn. I dagsläget har Patentbesvärstättens praxis utvecklats så att det endast är namn som har ett eget uppslag i Nationalencyklopedin som är skyddade. Eftersom intresset för att byta till utdöda adelsnamn och andra kända namn är stort i Sverige har detta fått oönskade konsekvenser (NLU:378).

8. Man ska ha rätt att ändra förnamn och efternamn flera gånger och det ska bli kostnadsfritt att ändra förnamn.

Kommentar: Idag får man endast byta förnamn en gång och efternamn en gång (utöver de byten som sker av familjerättsliga orsaker) om inte synnerliga skäl finns för flera byten. Att byta efternamn föreslås fortsatt vara avgiftsbelagt.

9. Man behöver inte längre behålla något av sina tidigare förnamn vid namnbyte.

Kommentar: Enligt nuvarande lag måste man behålla minst ett av sina förnamn vid namnändring. Den regeln föreslås slopad. Dessutom införs det enhetliga begreppet 'ändring av förnamn' vilket ersätter termerna *förvärv*, *tillägg*, *byte*, *strykning* och *annan ändring* i nuvarande lagtext.

10. Nya förnamn och efternamn ska utsättas för en språklig bedömning innan de godkänns.

Kommentar: Denna paragraf (§ 31), som efterfrågats av bland andra namn-

forskare och namnvårdare, innebär att varje nytt namnförslag ska bedömas utifrån sin språkliga och namnskyddsrättsliga lämplighet om »det inte är uppenbart obehövt» (NLU:30). En bidragande orsak till att denna regel föreslås är de ur språkligt perspektiv osakkunniga bedömningar som gjorts av inte minst jurister i olika instanser och av de olika skattekontoren, och som lett till att många mindre lämpliga namnbildningar godkänts. I remissvaren uttryckte dock Skatteverket sin skepsis inför att en sådan bedömning vore nödvändig. Utredningen pekar ut Institutet för språk och folkminnen som huvudinstans för den språkliga bedömningen, men påpekar att andra sakkunniga också kan behöva rådfrågas.

11. Skatteverket blir ensam beslutande myndighet i alla namnfrågor.

Kommentar: Idag fördelas det namnrättsliga ansvaret mellan Patent- och registreringsverket och Skatteverket så att Skatteverket i stort har hand om familjerättsliga förvärv, och Patent- och registreringsverket om ansökningar om nybildade efternamn och vuxnas förnamnsbyten. Vid överklaganden följs två olika rättsliga gånger, en via Patentbesvärsrätten och en via Förvaltningsrätten. Detta är rörigt och svårbegripligt för allmänheten, och det ses av de flesta som en förenkling att alla personnamnsärenden nu kommer att samlas under en myndighet.

Från språkligt håll kan utredningens förslag ses som en framgång, inte minst genom att en lämplighetsbedömning föreslås införas. Många av de synpunkter på nuvarande namnlag som under årens lopp framförts från namnforskare har fått gehör. Se vidare om detta min recension i SAS 2013 (Leibring 2014). Den aviserade skärpningen beträffande likhetsprövning kommer att ge klarare bedömningsunderlag för vilka namn som kan godkännas. Idag råder ett visst godtycke, bl.a. eftersom Patentbesvärsrättens ur språkligt perspektiv okunniga och inkonsekventa domar har varit prejudicerande. Utredningen skriver (NLU:463) om den oförutsägbara tillämpningen hos både skattekontor och rättsliga instanser: »skilda lokala och instansmässiga beslutskulturer och ytterst de enskilda beslutsfattarnas varierande preferenser [har] varit styrande på ett nyckfullt sätt.«

Att mellannamnen i sin nuvarande form slopas är också efterlängtat, då de aldrig fungerat tillfredsställande. De nya möjligheterna att bära gemensamt dubbelt efternamn inom familjen kommer att underlätta för de som vill visa namngemenskap.

Beträffande förnamn konstaterar utredningen att nuvarande skrivning i princip är funktionell, men att tillämpning och bedömning varierat mellan olika beslutsinstanser. En utökad frihet för namngivaren föreslås dock genom att bedömningsgrunden »obehag för namnbäraren« byts mot »väsentligt obehag för namnbäraren« som skäl för avslag. Namnlagsutredningen kommenterar (NLU:460) »den tillåtande praxis« som sedan några år tillämpas av Skatteverket så att könskon-

trära namn tillåts för både barn och vuxna, med att den är så etablerad att man inte finner skäl att föreslå ändringar. Man konstaterar också att den föreslagna språkliga prövningen kommer att innebära en mer likartad tillämpning i fall då nya förnamn ska bedömas.

Bland de drygt 50 inkomna remissvaren var de flesta positiva till utredningens förslag. Några punkter ifrågasattes dock från vissa instanser, bland annat behandlingen av namn på de nationella minoritetsspråken, bristen på barnperspektiv, att giftasnamn ska kunna föras vidare i nytt äktenskap och att det blir för lätt att byta namn flera gånger. Tre tunga remissinstanser avvisade förslaget om utökad språklig prövning, nämligen Skatteverket, Patentbesvärsrätten och Bolagsverket (som godkänner och registrerar näringsverksamheter).

3 ATTITYDUNDERSÖKNINGEN

Via Statistiska Centralbyrån lät utredningen göra en omfattande attitydundersökning om synen på personnamn och personnamnslagstiftning i Sverige år 2012. Under arbetet med Namnlagen 1982 gjordes en mindre undersökning 1975, och det är intressant att jämföra svaren från båda. De avspeglar hur befolkningens syn på personnamn och attityder till namnbruket förändrats på knappt 40 år. Undersökningen kommenteras utförligt i utredningens kapitel 6.

En fråga i båda undersökningarna gällde om det är viktigt att partners i ett äktenskap har samma efternamn. Hela 78 % 1975 ansåg att detta var viktigt eller ganska viktigt mot endast ca 47 % 2012. Nästan 40 % ansåg 1975 att den dåtida ordningen, då hustrun automatiskt erhöll mannens efternamn vid vigseln, var bra. Detta ändrades ju i Namnlagen 1982 så att båda makarnas namn blev likställda. Att alla i en familj bör ha samma efternamn ansåg 53 % 2012 mot 74 % i den äldre undersökningen. De här siffrorna speglar hur familjekonstellationerna har blivit fler, och att det nu finns en större acceptans för att namnbruk kan variera mellan olika familjer.

Frågor om namns och namntypers lämplighet ställdes inte 1975 men väl 2012. En stor majoritet (89 %) ansåg att myndigheter ska kunna neka anstötliga namn (könsord, svordomar), och 94 % att namn som leder till obehag inte ska vara tillåtna. Dock ansåg 28 % att detta förbud enbart skulle gälla då barn namngavs. Vuxna förutsattes alltså kunna bedöma detta själva.

Inte mindre än 69 % ansåg också att pojkar inte skulle få ges traditionella flicknamn och vice versa. Ytterligare 20 % tyckte dock att detta var godtagbart om barnets tilltalsnamn (alltså det förnamn som används offentligt) stämde överens med könet. Äldre svenska män var mer negativa, yngre personer mer positiva till könskonträr namngivning. Namnlagsutredningen konstaterar (NLU:249) att frågan om könskonträra namn inte är något stort problem med dagens praxis, men att svenska folket generellt har en »konservativ inställning« i namnfrågor.

En liknande attityd framkommer i svaren på en flerdelad fråga som gällde: om namn med extremt ovanlig stavning ska tillåtas (**Anndersch* < *Anders*), om man får blanda stora och små bokstäver inuti ett namn (**SoFia*), om siffror i namn ska tillåtas, om okonventionella förnamn bildade av t.ex. ord för konkreta substantiv av typen **Cykelpedal* ska godkännas, och om det ska finnas gränser för hur svåruttalade efternamn får vara för att godkännas. Cirka 85 % ansåg att dylika namn eller namnformer inte bör vara tillåtna. Yngre personer och utlandsfödda hade högre tolerans för dessa namntyper.

Att mellannamnen i sin nuvarande form inte uppskattas framgår av att bara 22 % var nöjda med dagens ordning, medan 64 % tyckte att dubbla efternamn borde tillåtas. Kvinnor, som ju oftare än män bär mellannamn, var ännu mer positiva (69 %) till ett införande av dubbla efternamn.

Sammanfattande visar undersökningen att svenska folket inte längre ser total efternamnsgemenskap inom en familj som något mycket viktigt, att dubbla efternamn anses vara bra och praktiska, samt att svenska folket har en bestämd uppfattning om vilka namntyper som inte bör godkännas som personnamn. Denna uppfattning skiljer sig delvis från den praxis som nu tillämpas.

4 TRENDER OCH TENDENSER I DAGENS PERSONNAMN I SVERIGE

4.1 Förnamn

Bland de förnamn som idag ges till småbarn finns en stabil topp med namn som i många fall varit flitigt använda i mer än tio år. Bra exempel på detta är *Alice*, *Emma*, *Julia*, *Lucas*, *Oscar* och *Viktor*. Flera av de här namnen är ju samtidigt populära i många länder i Europa och ingår i en grupp av vad man kan kalla internationella namn. Som bl.a. Emilia Aldrin (2011:150 ff.) visat, är det för många av dagens föräldrar viktigt att deras barns namn ska fungera på olika språk. Vid en jämförelse mellan topplistor från 15 olika europeiska länder år 2012 fann jag att *Lucas* och *Emma* var bland de tio vanligaste namnen i tio respektive nio länder.

Statistiken i det följande avsnittet om förnamn är hämtad från SCB:s webbplats, där namnformer givna ner till två bärare under ett visst år från 2004 och framåt är tillgängliga i Excel-filer.⁵ I de mer lättanvända topplistorna är olika stavningsvarianter sammanförda under den vanligaste formen, som *Oscar* och *Oskar* under *Oscar*.⁶

Korta, och i svenskt uttal tvåstaviga namn är mycket vanliga, särskilt för flickor. De sex vanligaste flicknamnen 2013 var *Alice*, *Maja*, *Elsa*, *Ella*, *Julia* och *Ebba*. Bland pojkarna var *Lucas*, *William*, *Oscar*, *Oliver*, *Hugo* och *Charlie* i topp. Av listorna framgår också att både fullformer och kortformer kan vara populära samtidigt: *Alice* och *Alicia*, *Liam* och *William*, *Theo* och *Theodor*.

Bland de namn som är på väg upp finns sådana som var populära på 1920- och 1930-talen, som *Rut*, *Tage*, *Ebbe*, *Edit* och *Svea*. Det är den Meldgaardska tregene-

rationscykeln (Meldgaard 2001:28 f.) som har trätt i funktion, samtidigt som namn populära vid de båda sekelskiftena 1900 och 2000 (*Signe, Sigrid, Arvid, Vidar*) fortfarande ligger högt.

Dubbelnamnens återkomst i svenskt förnamnsskick är ett faktum 2013. Svenska namnforskare har i flera år hävdad att de snart kommer tillbaka, och nu tycks vi äntligen ha fått rätt.⁷ Cirka 1.300 barn fick ett dubbelnamn som tilltalsnamn 2013, vilket är en fördubbling sedan 2004.⁸ Det är framförallt nya namnkombinationer för flickor som tilltalar unga föräldrar. Ett par exempel är *Alva-Li* och *Mi-Rakel*. Vissa traditionsbundna namnkombinationer, som *Carl-Axel* och *Anna-Maria*, finns också.

Det senaste decenniet har sett många nybildade förnamn. Det i särklass vanligaste nya namnet är *Novalie*, som nådde plats 85 för flickor namngivna 2013. Det skrivs ibland som ett dubbelnamn och finns med ett tiotal olika stavningar: *Nova-Lee, Nova-li, Nowalee, Nova-Lii* osv. *Novalie* tycks ha skapats runt år 2000, möjligen som ett variationsnamn till det något äldre *Nova*, och har gjort en raketkarriär. Semantiskt tillhör det en grupp namn med associationer till rymd och stjärnor. Andra exempel är *Tindra, Stella* och *Glimma*. Också variationer på vanliga namn förekommer, särskilt bland flicknamnen, *Alivia* (< *Olivia*) och *Melicia* (< *Felicia*) är två exempel. Ett fint exempel på en kombination av två vanliga pojknamn är *Williot* från *William* och *Elliot*. De två sistnämnda namnen är ju lån från angloamerikanskt håll och flera populära pojknamn kommer därifrån, som *Charlie, Liam, Louie* och *Melvin*.

Variationer eller unika stavningar är en populär företeelse för dagens namngivare. Nästan 8.000 barn fick en unik stavning eller ett unikt namn under 2013. Ca 2.300 namn eller stavningar var helt nya i befolkningen. Några exempel på vanliga småbarnsnamn med unika stavningar är *Willmah* (< *Wilma*), *Whidar* (< *Vidar*) och *Zebastian* (< *Sebastian*).⁹

Under de senaste åren har frågor kring könskonträra och könsöverskridande förnamn lyfts fram. Före 2009 tolkades Namnlagen så att om en person ville anta ett förnamn som traditionellt burits av motsatt kön nekades detta med hänvisning till § 34. Där finns bland annat uttrycket »uppenbarligen inte lämpar sig som förnamn« som kunde användas för att ifrågasätta om ett visst »namn inte är tänkt som förnamn för det barn som avses«, till exempel ett traditionellt pojknamn för en flicka (NLU:126). Något explicit om detta står dock inte i Namnlagen och inte heller i Olle Höglunds kommentar till den (1998). Flera hbtq-organisationer,¹⁰ liksom de politiska partierna Feministiskt Initiativ och Miljöpartiet har velat få en förändring till stånd, så att förnamn inte längre skall vara könsbundna. Regeringsrätten gav 2009-09-08 en vuxen transsexuell man rätt att lägga till namnet *Madeleine* till sitt tidigare manliga namn (Brylla 2010). Detta beslut följdes av flera rättsfall där vuxna personer, även utan obestämd könsidentitet, gavs rätt att

anta förnamn som brukar anses höra till det andra könet. Därmed var alla dörrar öppna för vuxna att anta vilka förnamn de ville. Skatteverket (Ställningstagande 2009-12-14) tolkade rättsutslagen så att också vårdnadshavare kunde ge sina barn könskonträra namn, något som inte direkt kunde utläsas av Regeringsrättens dom 2009. Namnlagsutredningen kommenterar Skatteverkets praxis på följande sätt (NLU:249): »När det gäller barn måste risken för obehag bedömas från fall till fall. Problemet är emellertid i praktiken inte så stort, särskilt som många föräldrar väljer något av de hundratals förnamn vilka uppfattas som mer eller mindre könsneutrala«. Man noterar också (a.st.) att svenska folket i stort har en betydligt mer konservativ inställning i frågan.

Användningen av könskonträra namn tycks alltså inte tilltala särskilt många av dagens namngivare. Namn som övergått från att vara ursprungliga pojknamn till att främst användas som flicknamn i Sverige finns dock, *Milou*, *Tintin* och *Nikita* är några exempel. Som könsneutrala namn används bland andra det tidigare nämnda *Charlie*, samt *Alex* och *Nico*. En genomgång av de tilltalsnamn som givits till minst två barn något av de senaste fem åren (www.scb.se) visar att vandrigen från pojknamn till flicknamn är betydligt vanligare än tvärtom. Johnny Cash' sång »A boy named Sue« tycks fortfarande vara aktuell (se om detta Brylla 2006). I en nyligen framlagd kandidatuppsats där studenters attityder till könsneutralt språk och könskonträra namn undersöks, konstateras också att det bland dem råder en något högre acceptans för att ge flickor traditionella pojknamn än tvärtom (Svedjedal 2014:28, 37).

4.2. Efternamn

Det är fortfarande populärt att bilda och anta nya efternamn i Sverige, även om *-son*-namnen är oförändrat starkt förankrade i toppen.¹¹ Att *Andersson* tog förstaplatsen från *Johansson* 2012 var en händelse som också gav eko i media.¹² Cirka 8.300 byten gjordes totalt 2013,¹³ varav dock över 6.000 gällde byten till redan befintliga efternamn. En stor del av dem gäller namn som tidigare funnits i ansökarrens släkt. Runt 2.000 ansökningar om nybildade efternamn kom in till Patent- och registreringsverket.

Utifrån de ansökningar som publicerats i Tidning för kungörelser om Efternamn under andra halvåret 2012 och första halvåret 2013 har jag identifierat några trender och områden varifrån namninspiration tycks ha hämtats. Jag har begränsat mig till namn som tycks innehålla svenskt, nordiskt, engelskt eller romanskt språkstoff; en viss del av de nytagna efternamnen utgörs av nyskapade eller återtagna namn på bl.a. arabiska och persiska, men jag besitter inte den språkliga kompetensen att bedöma dessa namns bildning eller semantiska innehåll.

Många nya efternamn innehåller naturbetecknande element, något som är mycket naturligt eftersom en stor del av det svenska efternamnsbeståndet är

uppbyggt av leder som *berg, dal, lind, sjö, åker* osv. (Leibring 2013:173). Ett naturromantiskt drag skymtar i namn som *Furufrid, Skogsskimmer* och *Vargtörne* (no. *ulv + torn*), kanske också i *Vårvilja* och *Åkerbris*. Som framgår finns här gott om okonventionella efterleder som vore värda en egen studie.

I de nya namnen finns också mindre vanliga sammansättningar och även inslag av fantasi och romantik, kanske ibland hämtat från filmer, tv-spel och böcker inom fantasy-genren. Såväl alver som drakar och änglar är företrädda: *Alvhjärta, Draklilja* och *Engelfot* är tre exempel. Den oväntade sammansättningen *Tigernova* förklaras i en tidningsintervju 2013-01-05 av namnbärarna med att de absolut ville ha med ordet *Nova* i namnet. *Tiger* tyckte de passade bra till, eftersom hela namnet då »inger både styrka och mjukhet».¹⁴

Många nya namn anspelar på vinter och kyla, kanske en biprodukt av naturromantiken, men mängden är ändå slående. Bland de tio *Vinter*-namnen finns såväl ett konkret substantiv, *vinterskrud*, som de friare sammansättningarna *Vinterdotter, Vinterfred* och *Vintervilja*. Också *frost* och *snö* har använts i flera namn (*Froststen, Imfrost, Snöljung* och *Odesnö*) liksom kombinationen *Snöfrost*. Förleden i namnet *Odesnö* innehåller troligen substantivet *ode* 'högstäm dikt' men det kan även vara bildat till något ortnamn.

Bland de nya namnen finns också ett antal som är lån av konkreta substantiv och även adjektiv. För en svensk är sådana namn (bortsett från namn som innehåller djur- och växtbeteckningar) kanske mest förknippade med soldatnamn som *Ärlig* och *Stålhandske*. Ett par nya namn med krigisk anknytning finns faktiskt: *Härförare* och *Puffert*.¹⁵ Rent konkreta substantiv innehåller också *Hammarslag* (som nu bärs av en man i byggbranschen), *Ögla* och *Bonnmora*.¹⁶ Ett par okonventionella namnbildningar är *Lyllos* och *Diblå*. Det första namnet innehåller en barnspråks- eller slangform av ordet *lyckost* – ett uttryck som används om någon som haft väldig tur, medan *Diblå* 'de blåa' är smeknamnet på fotbollslaget Malmö FF. Namnet är taget av en skåning.

Att adelsklingande namn lockar svenskar till namnbyte är känt sedan länge (Brylla 2005). Inte minst de utdöda ätternas namn lockar och under den här perioden fick bl.a. namnen *Sabelhierta* och *Trotzenfeldt* nya innehavare. Också kända heraldiska element, särskilt med gammalstavning, används flitigt för att bilda nya namn. Några exempel i mitt material är *Qvarnsköld, Leijonbielke* och *Engelhjelm*.

Slutligen vill jag peka på ett ökande antal nybildade namn med stoff från andra språk. Omkring 60 namn innehåller helt eller delvis engelska ord vilket gör det till det klart vanligaste källspråket efter svenska. Också namn på fransk eller latinsk grund förekommer, som *Coeurlion* 'lejonhjärta' och *Estprimum* 'det första är'. De engelska namnen tycks ibland vara rena översättningar av svenska namn: *Goldenshield* (<Gyllensköld) och *Limewood* (<Lindskog), men här finns också kuriösa sammansättningar som *Lastname, Newgrayswan* och *Springstrike*. Man

kan konstatera att några av dessa nytagna efternamn, som *Diblå*, *Estprimum* och *Newgrayswan*, inte skulle ha godkänts enligt det nya namnlagsförslaget, då de till sin bildning består av fler än ett ord.

Som den här genomgången visat fortsätter svenska folket att förnya och förändra efternamnsbeståndet genom att dels bilda nya namn, dels söka efter tidigare använda namn, både inom och utanför den egna familjehistorian. Inte sällan vill man också framhäva sitt namn genom mer okonventionell eller gammaldags stavning, vilket kan göra att det blir svårt att förutse uttalet av dessa namn. Ett par exempel ur mitt undersökningsmaterial är *Duccélius* och *Drakenrouis*.

5 SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Dagens svenska personnamnsskick vilar på en stabil grund, och det finns en bred samsyn inom svenska folket om att vissa okonventionella namntyper inte bör vara tillåtna. Namn är en del av samhället, och dagens samhälle kännetecknas dock även av en jakt efter individualisering och en vilja att vara unik. Inom namnbruket syns detta bland annat i att många unga vuxna byter både för- och efternamn, och att många vill ha egenartade stavningar av sina och sina barns namn. Dessa två, delvis motstridiga tendenser, hade Namnlagsutredningen att förhålla sig till. I väntan på att det nya namnlagsförslaget ska bearbetas och föreläggas riksdagen vill jag med förslaget i tankarna ställa några avslutande framtidsfrågor. Vad händer när vi får fria efternamn? Kommer många att byta till dem och färre välja nybildade namn, eller kommer ännu fler att upptäcka tjusningen i att byta namn? Hur kommer en utökad språklig prövning att påverka namnbruket? Mäktar myndigheterna med att upprätta praxis och riktlinjer och förhålla sig konsekvent till namn med rötter i många olika språk? Vilka namn i de dubbla efternamnen kommer att föras vidare vid giftermål? Och – när kommer det nya namnlagsförslaget egentligen att träda i kraft? Lagförslaget kommer inte att föreläggas riksdagen förrän tidigast 2015 för att då kanske börja gälla från 2016. Vi kan alltså se fram mot minst ett år till med inkonsekventa bedömningar av namnansökningar och en uppdelad hantering av ärenden mellan Skatteverket och Patent- och registreringsverket.

Källor och litteratur

- Aldrin, E. 2011: *Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föräldrar i Göteborg 2007–2009*. Uppsala.
- Brylla, E. 2005: *Oxenhielm men inte de Svensson*. Om demokrati och namnstrukturer. I: *Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003*. Red. av S. Nyström. 77–88. Uppsala.
- Brylla, E. 2006: »A boy named Sue«. Om flicknamn och pojknamn. I: *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006*. Red. av B.-L. Gunnarsson et al. 191–197. Uppsala.
- Brylla, E. 2010: Han får heta *Madeleine*. *SAS* 28. 151–154.
- Höglund, O. 1998: *Namnlagen. En kommentar*. 2 uppl. Stockholm.
- Leibring, K. 2013: Nya efternamn och förslag till ny lag om personnamn i Sverige. I: *Frå Sturlungu til West Venture. Heidursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum*. Ritstj. Z. Svabo Hansen et al. 171–176. Tórshavn.
- Leibring, K. 2014: Rec. av En ny lag om personnamn. *SAS* 31(2013). 147–150.
- Meldgaard, E. Villarsen. 2001: *Den store navnebog*. 4 udg. København.
- Namnlag utfärdad den 24 juni 1982*. Stockholm 1982. – *Lag om ändring i namnlagen (1982:670) utfärdad den 16 december 1982*. Stockholm.
- NLU = *En ny lag om personnamn*. Betänkande av namnlagskommittén. Stockholm 2013. (SOU 2013:35)
- SAOB = *Ordbok över svenska språket* utgiven av Svenska Akademien. 1–. 1898–. Lund.
- Ställningstagande 2009-12-14. Prövning av förnamns lämplighet*. Skatteverket. Stockholm.
- Svedjedal, C. Leibring. 2014: Studenters attityder till könsneutralt språk. Examensarbete 15 hp. Svenska språket/nordiska språk C. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Tidning för kungörelser om efternamn*. Utg. av Patent- och registreringsverket. Stockholm. Numren utgivna juli 2012–juni 2013.
- www.scb.se = Statistiska centralbyråns webbplats.

Noter

- 1) De språkliga experterna var Eva Brylla, Institutet för språk och folkminnen, och Sture Allén, Svenska Akademien.
- 2) Detta är en statlig myndighet som har till uppgift att ge synpunkter på lagförslag om regering eller något riksdagsutskott så kräver. Ledamöterna är domare eller förutvarande domare i Högsta domstolen.
- 3) Muntligt meddelande Eva Brylla 2014-10-28.
- 4) Patentbesvärsträtten är den domstol som bland annat dömer i besvärfrågor i patent- och varumärkesärenden. Hit har också beslut i efternamnsfrågor kunnat överklagas om Patent- och registreringsverket gått emot den sökande.
- 5) http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__BE__BE0001/BE0001T04BAr/?rxid=ad530960-626d-454c-b577-0501289f8ac8
- 6) För barn namngivna 2013 finns de hundra vanligaste namnen på respektive http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Amnesovergripande-statistik/Namnstatistik/30898/30905/Nyfodda---Flickor-efter-namngivningsar-och-tilltalsnamn-topp-100-/369429/ och http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Amnesovergripande-statistik/Namnstatistik/30898/30905/Nyfodda---Pojkar-efter-namngivningsar-och-tilltalsnamn-topp-100-/369428/
- 7) Till skillnad mot i Norge har dubbelnamnen lyst med sin frånvaro i svensk namngivning under flera decennier. De enda tilltalsnamn som någon gång efter 1998 givits till fler än tio bärare under ett visst år är *Carl-Johan*, *Nova-Li* och *Tuva-Li*.
- 8) http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Fler-nyfodda-far-dubbelnamn/
- 9)) A. a.
- 10) Akronymen omfattar organisationer som driver frågor om homosexuellas, bisexuellas, trans- och queer-personers ställning och rättigheter i samhället.
- 11) Först på plats 17 kommer ett icke-*son*-namn, nämligen *Lindberg*.
- 12) http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Andersson-ny-etta-pa-namntoppen/
- 13) http://www.svd.se/nyheter/inrikes/svensken-byter-namn-som-aldrig-forr_3503982.svd
- 14) <http://vf.se/nyheter/karlstad/tigernova-blev-therese-och-andres-nya-efternamn>
- 15) *Puffert* är ett ålderdomligt ord som betecknar en liten pistol med liten kaliber (SAOB P 2352).
- 16) *Bonnmora* är en vardaglig stavningsform av *bondmora* 'bondhustru'.

Synneva i sør, Synneve i nord? Vokalutgang i kvinnenamn i Nordre Bergenhús i skriftlege kjelder frå perioden 1750–1801

Av Torodd Kinn

The article reports on a study of the distribution of the vocalic endings -a and -e in women's given names in historical written sources. Specifically, it examines all women's names with vocalic endings in the 1801 census for the county Nordre Bergenhús (now called Sogn og Fjordane) as well as a limited number of names in the baptism records from the fifty-year period from 1750 to 1799 for three parishes in the county (Innvik, Hafslo, and Kinn). A major isogloss runs through the county; in south-western dialects infinitives end in -a (e.g., kasta 'throw'), and so do weak feminine nouns in the indefinite singular (e.g., klokka 'clock'), whereas north-western dialects have e-suffixes in these two classes of words. In the 1801 census, the ending -a is found to predominate in women's names in the south-western dialect area, while -e predominated in the north-western area. However, there were marked differences between individual parishes in both areas. Also, each name patterned differently. The examination of the baptism records reveals substantially differing distributions of -a and -e diachronically, and the major changes took place when a new vicar came to the parish.

1 INNLEIING

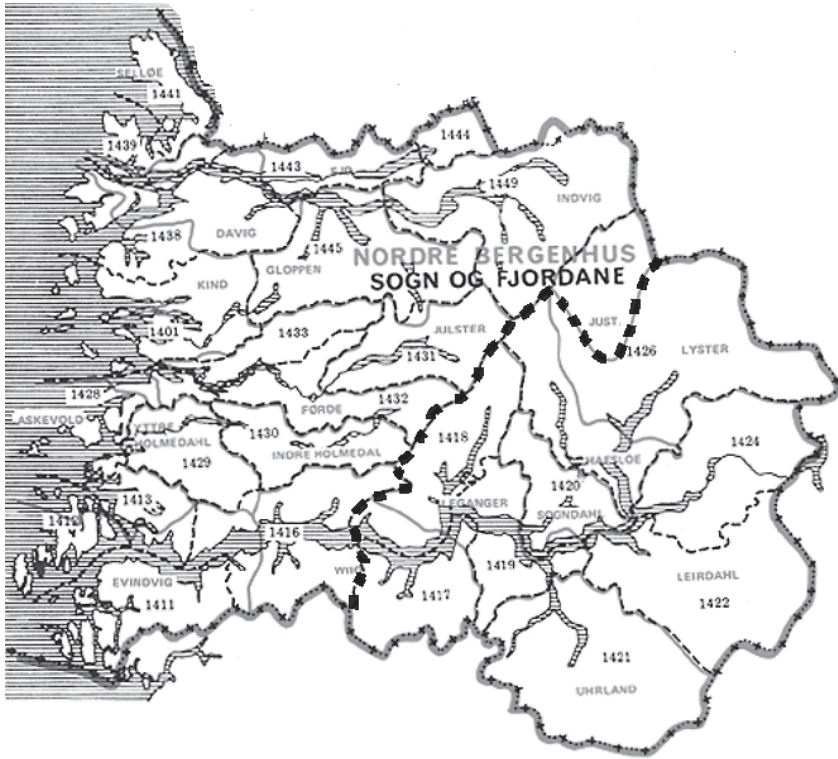
I vår tid har personnamna ein stavemåte som ligg fast for kvart individ. Det gir derfor meining å seie om ei kvinne: «Ho heiter Synneva, ikkje Synneve.» Slik har det ikkje alltid vore. I norsk onomastikk er det vanleg å rekne former av kvinnenamn som skil seg frå kvarandre berre i utgang på -a eller -e, som variantar av eitt

og same namnelemma – iallfall når det er snakk om eldre tid. Slik variasjon i kvinnenamna er dokumentert allereie for Vest-Noreg i tida 1450–1550 (Pettersen 1981: 159–170). «Den desidert mest utbreidde variasjonstypen i kvinnenamn er motsetninga mellom trykksvak /a/ og /e/ i utlyd», skriv Alhaug (1992: 129). Han held slike variantar frå kvarandre på fonemnivået, men fører dei saman på det han kallar arki-nivået. «Etter mitt skjønn bør arki-nivået vera det sentrale nivået i namneundersøkingar», seier han (op.cit.: 125). I undersøkinga si av førenamn i København i tida frå 1650 til 1950 held Meldgaard former med ulik vokalutgang frå kvarandre: «Dette kan synes diskutabelt i de ældste perioder, hvor det f.eks. i periode 1700- er evident, at navne som *Anna*, *Anne* og *Ane* betragtes som varianter af ét og samme navn. Men det er efter min mening en nødvendig sondring for opstillingen af en brugbar frekvenstabel.» (Meldgaard 1990: 98.) Grunngivinga er her altså meir metodisk enn teoretisk fundert. I *Norsk personnamnleksikon* er slike variantar slått saman i statistikken for kvinnenamn 1781–1800 (Kruken og Stemshaug 2013: 625). I statistikken for 1850-årgangen på sida etter er det samanslåing for namn med tre eller fleire stavingar (t.d. *Johanna/Johanne*), mens former på berre to stavingar er haldne frå kvarandre (t.d. *Anna* og *Anne*).

Eg skal ikkje prøve å avgjere her når «den nye tida» starta; det kan vere skilnadar mellom by og bygd og mellom ulike regionar. Som eit døme frå 1800–1900-talet kan eg nemne éi av mine eigne tippoldemødrer, Anne Juditte Aleksandersdotter, fødd under Batalden i Kinn prestegjeld i 1836. Ved dåpen er ho skriven *Anne Judithe*, ved konfirmasjonen i 1851 står det *Anne Juditte*, ved vigsla i 1864 er det *Anne Judithe* att. Seinare forsvinn andrenamnet, og når ho får barn døypte i tida 1865–71, står det kvar gong *Anne*, og det står det òg i folketeljinga frå 1865. I folketeljinga frå 1875 står det *Ane*, i 1891-teljinga *Anne* og i 1900-teljinga *Anna*. Då ho døydde i 1915, er namnet skrive *Anne* igjen. Kva folk kalla henne til dagleg, veit eg ikkje, men eg reknar med at det var *Ane*. I sogeverket sitt om Sunnfjord skriv Albert Joleik (1959, II: 346–47): «Umogelegt á vite um det var kvinnfolk på 17-hundraðtalet sum eitte Anna, sum mest jamt er skrive. Dómaren Widerø skreiv jamt Ane, og soleis hugsar folk um denn-og-denn fyrr 100–150 ár síðan. Men kanskje der var A[ɲ:]ə og?»¹ (Ouden Widerøe var sorenskrivar i Sunnfjord 1727–45.)

I denne artikkelen ser eg på til dømes *Anna* og *Anne* som «same namn», og når eg nemner lemmaet, skriv eg det med *a*-utgang. Eg undersøker bruken av dei to vokalutgangsvariantane i Nordre Bergenhus amt, det noverande Sogn og Fjordane fylke. Nærmare bestemt skal eg undersøkje utgang på *-a* og *-e* i heile inventaret av kvinnenamn i folketeljinga frå 1801 og i nokre av dei mest utbreidde namna i dåp registrert i kyrkjebøkene i tre prestegjeld (Innvik i Nordfjord, Hafslo i Sogn og Kinn i Sunnfjord) frå 1750 til 1799.

Hovudgrunnen til å velje Nordre Bergenhus til denne studien er at den velkjende talemålsgrensa mellom sørvestlandsk og nordvestlandsk deler amtet i to (sjå t.d.

Figur 1. Nordre Bergenhus amt i 1801. Utsnitt av kart henta frå nettsidene til Digitalarkivet. («Karta som er med i denne nettutgåva syner prestegjeld, amt og kjøpstader i Noreg i 1801, og har i tillegg med fylkesgrenser og kommunegrenser frå 1979. Karta er henta frå Norges Offisielle Statistikk B 134: *Folketeljinga 1801, Ny bearbeiding*, Oslo 1980 (ISBN 82-537-1149-2). Alle karta er laga i 1979 av Jørgen H. Marthinsen, Riksarkivet.» (<http://digitalarkivet.no/norkart/>)) Heiltrekte linjer viser prestegjeldsgrenser i 1801, mens stipla linjer viser kommunegrenser i 1979. Den tjukkare stipla linja er lagd til av forfatternen og viser grensa mellom *a*-mål og *e*-mål; som ein ser, deler ho Vik prestegjeld i to.

Ølmheim 1983). Figur 1 viser amtet i 1801. I Nordfjord, Sunnfjord og Ytre Sogn inn til og med Kyrkjebø sokn av det som var Vik prestegjeld i 1801, og dessutan i Jostedal prestegjeld i Indre Sogn, snakka bygdefolket nordvestlandske *e*-mål, det vil seie at dei sa til dømes (*ei*) klokke og (*å*) kaste. I andre delar av Indre Sogn og ut til og med resten av Vik prestegjeld (soknene Hove, Hopperstad (Hopreksstad), Arnafjord og Kvamsøy) snakka ein sørvestlandske *a*-mål (med til dømes (*ei*) klokka og (*å*) kasta).

Jostedalsmålet er tradisjonelt eit *e*-mål, og det har elles trekk felles med dialektane både i Fjordane og i Indre Sogn; kanskje kjem likskapane med fjordamåla av at det i gammal tid kunne vere enklare å ferdast over fjellet og breen til Oppstryn i Nord-

fjord enn nedover dalen til Gaupne (Ølmheim 1983: 79). Grensa mellom Kyrkjebø sokn i vest og resten av Vik prestegjeld i aust er nokolunde samanfallande med dei noverande grensene mellom Høyanger kommune og kommunane Balestrand og Vik (høvesvis på nordsida og sørsida av Sognefjorden). I gammal tid gjekk det òg ei skipreidegrense her, mellom Klevald (Klævoll) skipreide i vest og Kvamsøy skipreide i aust. Skiljet i Sogn mellom nordvestlandsk og sørvestlandsk heng altså saman med gamle administrative grenser, som rimelegvis i sin tur var tufta på naturtilhøve, busetnadsmønster og kommunikasjonar utetter og innerter i fjorden.

Folketeljinga frå 1801 er den eldste teljinga der i prinsippet alle kvinner skal vere nemnde med namn; i dei eldre manntala var det stort sett berre menn og enkjer. Teljinga er såleis ei heilt sentral kjelde til kunnskap om kva namn jenter hadde fått på 1700-talet. Teljinga er digitalisert og søkbar på nettet, i eit gammalt og eit nytt søkjegrensesnitt hos Digitalarkivet då undersøkingane blei gjorde. Til namnegranskingføremål var det gamle svært mykje betre enn det nye, sidan det var mogleg å generere lister over namneformer med frekvensar for formene. Digitaliseringa har gjort store undersøkingar moglege på ein heilt annan måte enn om ein skulle ha arbeidd med originaldokumenta. Ein veikskap er likevel at all avskrift fører med seg ei varierende mengde av feilskrift, og eg har ikkje hatt tilgang til originalkjelda i denne studien. Vonlegvis er ikkje feilmengda så stor at det rikkar ved resultatane; det er oftast enkelt å sjå forskjell på *-a* og *-e* i handskrifter frå denne tida.

Ein annan sentral kjeldetype er kyrkjebøkene, ikkje minst dåpsregistra, og for Nordre Bergenhus er dekninga nokså god i den andre halvta av 1700-talet, som eg konsentrerer meg om her. Her òg har eg brukt søkbare register på Digitalarkivet; ein stadig større del av kyrkjebøkene er digitalt registrerte i tillegg til at dei ligg ute i skanna versjonar. Eg har ikkje gjort systematiske kontrollar av registra opp mot dei originale kyrkjebøkene, men eg har teke stikkprøver som ikkje har gitt grunn til mistanke om større skeivheiter.

Eg undersøker altså fordelinga av kvinnenamn på *-a* og *-e* i Nordre Bergenhus i folketeljinga frå 1801. Er utgang på *-a* meir brukt enn *-e* i det sørvestlandske talemålsområdet, og er *-e* meir brukt enn *-a* i det nordvestlandske talemålsområdet? Er det store forskjellar mellom prestegjelda internt i dei to områda? Er det store forskjellar mellom dei ulike namna? Som vi skal sjå, er svaret ja på alle dei tre spørsmåla.

Det viser seg å vere store forskjellar frå prestegjeld til prestegjeld, og eg har valt å gå nærmare inn på tre prestegjeld med forholdsvis sterke innslag av både *-a* og *-e* i 1801: Innvik i Nordfjord, Hafslø i Sogn og Kinn i Sunnfjord. Her undersøker eg kva former som er førte ved dåp i perioden 1750–99 for seks namn som i 1801 var representerte i alle prestegjelda i amtet. For fleire av namna skjer det store endringar i fordelinga av *-a* og *-e* i femtiårsperioden. Desse endringane viser seg å kunne settast i samanheng med skifte av sokneprest.

2 VOKALUTGANG I KVINNENAMN I FOLKETELJINGA FRÅ 1801

2.1 Materiale og metode

Eg brukte Digitalarkivet sitt gamle søkjegrensesnitt for 1801-teljinga og søkte i dei einskilde basane for prestegjeld. For Vik prestegjeld søkte eg separat for den ytre delen (Kyrkjebø sokn) og den indre delen (Kvamsøy, Arnafjord, Hopperstad og Hove sokner). Eg avgrensa søket til kvinner og bad om frekvenslister for førenamnsformene. Alle former på *-a* eller *-e* (eller avvikande former som eg tolka som uttrykk for utgang på *-a* eller *-e*) vart så registrerte i Excel. Så føretok eg ei forsiktig lemmatisering, men heldt former på *-a* og *-e* skilde. Eg heldt til dømes *Berta*, *Birta*, *Brita* og *Birgitta* frå kvarandre. Derimot slo eg saman til dømes *Magreta*, *Margreta* og *Margareta*, og likeins *Katrina* og *Katarina*. Det meste av dette går fram av lista nedanfor.

Eg gjekk deretter gjennom listene og utelukka namn som ikkje hadde variasjon mellom *-a* og *-e* (t.d. *Andrea* og *Drude*). I tillegg tok eg vekk namn der det er vanskeleg å avgjere om utgang på vokal pluss *-e* i skrift står for éin eller to vokalar i uttalen. Så sjølv om både *Magdelia* og *Magdelie* førekjem, er lemmaet *Magdelia* utelukka fordi det ikkje er mogleg å avgjere om *Magdelie* er noko anna enn *Magdeli* (som førekjem hyppig). Det same gjeld lemmaa *Lusia*, *Maria*, *Massia*, *Sylvia* på grunn av at det fanst former som *Lussi*, *Mari*, *Massi* og *Sylvi*. Eg valde å ta med lemmaet *Gjøda* sjølv om det er mogleg at former som til dømes *Giøe* i Sunnfjord og Ytre Sogn kan stå for einstava uttale (*Jø*) og ikkje tostava (*Jøe*). Grunnen til denne avgjerda er at det berre er eitt tilfelle av at namnet er skriva utan vokalutgang (*Giø*), og i Nordfjord veit ein dessutan at *d*-en vart uttalt og namnet var tostava (*Jøde*). Nokre namn førekjem både med og utan vokalutgang; det gjeld framfor alt dei på *-(h)ilda*, som *Ragnilda*. Her er tilfella med konsonantutgang utelatne, til dømes *Ragnild*. Men eg har valt å ta med variantane med vokalutgang sidan inventaret av nordiske namn elles hadde blitt sterkt redusert.

Dette resulterte i 85 namn som førekjem med både *-a* og *-e*. Eg listar dei opp her først med den utgangen som var vanlegast i amtet, og eg legg til nokre variantar som viser spennvidda i kategoriane. Eg har fjerna all dekorativ og framand stavemåte (bortsett frå i *Cecilia*, som er ugreitt å fornorske). Reint ortografiske variantar er dermed ikkje med, og heller ikkje ulike «raritetar».

Agnete, *Alida*, *Amalie*, *Andreana/-e*, *Andrine*, *Anna* (*Ane*), *Beate*, *Benedikta* (*Bendikta*), *Berte*, *Birgitta* (*Bergitta*), *Birte*, *Bolette*, *Borgilde*, *Botilde* (*Bottelle* o.a.), *Brite* (*Britte*), *Brynilda/-e* (*Brønnilde*), *Brytteva*, *Cecilia* (*Siselle* og mange ulike variantar), *Daniela* (*Danelle*), *Didrika/-e*, *Dorte*, *Elene* (*Eline*), *Elisa/-e*, *Else*, *Eva*, *Fransiske*, *Fredrika* (*Friderike*), *Fria*, *Georgine*, *Gjøde*, *Grete*, *Gunnilde*, *Hanna*, *Helene* (*Helline*), *Helge*, *Henninga/-e*, *Henrika* (*Hendrike*), *Inga*, *Jakobine*, *Jannike*, *Johanne* (*Johane*), *Juditte*, *Karine*, *Katarine* (*Katrina*),

Klara, Kornilske (Karnilske), Kristense (Krestense), Kristiane (Kristianna), Kristine (Kistine, Kjerstine), Lene, Liva, Lovise (Luvise), Lukretia (Lukrise, Laukretia o.a.), Magdalene, Magnilde, Malene, Margarete (Ma(r)grete), Marite (Maritta), Marte, Mette, Nikolaia, Nikolina/-e, Nille (Nelle), Olave, Oline (Olene), Pauline, Pernille (Pernelle), Petrike, Petronelle (Peternille), Ragnilde, Rebekka, Regine, Severine, Siriana/-e, Sofie, Susanne, Synneve (Syneve, Sønneva o.a.), Taline, Tora, Trine, Østine, Ågåte (Ågate, Agåt(t)e, Agate), Åse, Åsle, Åsta

Eg rekna ut fordelinga av utgang på *-a* og *-e* i desse namna under eitt for det sørvestlandske og det nordvestlandske området. Eg rekna òg ut fordelinga av *-a* og *-e* for dei 85 namna samla for kvart prestegjeld (og separat for Kyrkjebø sokn og dei andre soknene i Vik).

20 lemma hadde minst 30 berarar i kvart av talemålsområda. Dei undersøkte eg enkeltvis med omsyn til førekomst med *-a* og *-e* i områda.

2.2 Resultat: amtet under eitt

Dei 85 namna som er lista opp ovanfor, hadde til saman 15 751 belegg i amtet, jf. tabell 1. Det nordvestlandske området hadde eit mykje større folketal enn det sørvestlandske; 69,6 % av belegga er i *e*-målsområdet, 30,4 % i *a*-målsområdet. Summane i tabellen er derfor ikkje så interessante.

Tabell 1. Vokalausgang i kvinnenamn i *a*-måls- og *e*-målsdelen av Nordre Bergenhus i 1801-teljinga

	<i>a</i> -utgang		<i>e</i> -utgang		Sum <i>-a/-e</i>
	N	%	N	%	N
Sørvestlandsk	2 901	60,5	1 891	39,5	4 792
Nordvestlandsk	2 803	25,6	8 156	74,4	10 959
Sum sør/nord	5 704	36,2	10 047	63,8	15 751

Som det går fram av tabellen, var det stor skilnad mellom områda. I *a*-målsområdet utgjorde formene med *a*-utgang over 60 %, mens dei i *e*-målsområdet utgjorde berre vel 25 %. Det var altså ein klar tendens til *a*-utgang i sørvestlandsk og *e*-utgang i nordvestlandsk – når heile områda og alle namna er sett under eitt.

2.3 Resultat: dei einskilde prestegjelda

Bildet er meir komplekst når ein ser på dei enkelte prestegjelda og dei enkelte namna. Resultata for prestegjelda og dei to delane av Vik («Vik indre» og «Vik ytre») er viste i tabell 2.

Det er stor variasjon i både *a*-måls- og *e*-målsområdet. Det går klart fram at det ikkje går noka grense mellom Kyrkjebø og resten av Vik prestegjeld i materialet frå 1801-teljinga; Vik er det gjeldet som har høgst andel av *a*-utgang, og Kyrkjebø har endå litt større andel enn dei indre soknene. Elles i *a*-målsområdet har dei tre

Tabell 2. Vokalutgang i kvinnenamn i prestegjelda i Nordre Bergenhus i 1801-teljinga. *A*-målsområdet til venstre, *e*-målsområdet til høgre.

Prestegjeld (eller del)	<i>a</i> -utgang		<i>e</i> -utgang		Prestegjeld (eller del)	<i>a</i> -utgang		<i>e</i> -utgang	
	N	%	N	%		N	%	N	%
Luster	231	31,9	493	68,1	Vik ytre	274	97,9	6	2,1
Hafslo	266	44,6	331	55,4	Eivindvik	597	54,5	498	45,5
Lærdal	162	24,0	512	76,0	Askvoll	80	10,1	711	89,9
Aurland	462	90,2	50	9,8	Y. Holmedal	21	3,1	663	96,9
Sogndal	501	62,2	305	37,8	I. Holmedal	163	24,6	499	75,4
Leikanger	632	77,9	179	22,1	Jølster	156	23,5	507	76,5
Vik indre	647	96,9	21	3,1	Førde	453	36,9	774	63,1
					Kinn	438	42,9	582	57,1
					Selje	21	3,0	671	97,0
					Davik	5	0,8	607	99,2
					Gloppen	60	5,3	1066	94,7
					Eid	7	0,9	754	99,1
					Innvik	436	35,2	803	64,8
					Jostedal	92	86,0	15	14,0

inste prestegjelda under 50 % *a*-utgang, mens dei andre har over 60 %. Jostedal minner om dei sistnemnde; berre Vik og Aurland har meir *a*-utgang. Det er heller ingenting til dømes hos Horgen (1985) som tyder på at Jostedal prestegjeld skilde seg frå Indre Sogn elles på dette punktet.

Bortsett frå Jostedal og Kyrkjebø sokn er det berre i prestegjeldet Eivindvik like vest for Kyrkjebø at *e*-målsområdet har *a*-utgang i over 50 % av namna. Jostedal og Eivindvik ser dermed ut til å knyte seg til resten av Sogn i måten kvinnenamna er skrivne på. Det er stor variasjon i det nordlege området òg; fire av fem Nordfjord-gjeld har svært lite *a*-utgang, og to Sunnfjord-gjeld likeins, men fire av gjelda i Fjordane har mellom 20 % og 50 % *a*-utgang. Sterke innslag av *e*-utgang i *a*-målsområdet og av *a*-utgang i *e*-målsområdet og fleire store skilnadar mellom prestegjeld som ein kunne vente skulle vere nokså like, tyder på at mykje av variasjonen kan vere knytt til skrivepraksisen til den enkelte som førte folketeljinga (oftast soknepresten, får vi tru). At indre og ytre delar av Vik er så å seie like, peikar i same retning.

Men sjølv om det er stor variasjon internt i det sørvestlandske og det nordvestlandske området, kan det slåast fast at skiljet mellom *a*-mål og *e*-mål er spegla i fordelinga av *a*- og *e*-utgang i kvinnenamna. Skilnaden mellom sør og nord er signifikant når ein rangerer gjelda etter andelen av *a*-utgang (Mann–Whitney-test, $p < 0,05$).²

Tabell 3. Vokallutgang i kvinnenamn med minst 30 berarar i kvart av talemålsområda. Fallande rekkjefølgje basert på andelen av *-a* i sør pluss andelen av *-a* i nord (målte i prosent).

Lemma	Utgang i sør, N		Utgang i nord, N		Prosentandel av <i>-a</i>	
	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	Sør	Nord
<i>Anna</i>	975	101	1014	1256	90,6	44,7
<i>Cecilia</i>	37	31	97	50	54,4	66,0
<i>Helga</i>	31	5	44	124	86,1	26,2
<i>Marta</i>	353	145	533	881	70,9	37,7
<i>Brita</i>	711	246	350	979	74,3	26,3
<i>Katarina</i>	35	25	28	100	58,3	21,9
<i>Åsa</i>	16	23	11	19	41,0	36,7
<i>Susanna</i>	13	20	22	37	39,4	37,3
<i>Johanna</i>	45	49	162	491	47,9	24,8
<i>Sofia</i>	14	18	24	104	43,8	18,8
<i>Ragnilda</i>	112	157	29	257	41,6	10,1
<i>Ågäta</i>	32	70	40	167	31,4	19,3
<i>Synneva</i>	160	295	57	725	35,2	7,3
<i>Gunnilda</i>	33	82	6	89	28,7	6,3
<i>Kristina</i>	9	38	11	72	19,1	13,3
<i>Margareta</i>	30	107	14	121	21,9	10,4
<i>Malena</i>	8	42	8	284	16,0	2,7
<i>Elsa</i>	2	29	3	67	6,5	4,3
<i>Berta</i>	3	53	5	90	5,4	5,3
<i>Metta</i>	11	104	0	58	9,6	0,0

2.4 Resultat: dei vanlegaste namna

20 namnelemma (ved samanslåing av former på *-a* og *-e*) hadde minst 30 berarar i kvart av talemålsområda. Tabell 3 viser fordelinga av *a*- og *e*-utgang i sør og nord.

Ulike namn har høgst ulik fordeling av *a*- og *e*-utgang. *Metta* har alltid *-e* i nord og nesten alltid i sør, mens *Anna* har berre ei svak overvekt av *-e* i nord og sterk overvekt av *-a* i sør. For 19 av dei 20 namna er *a*-andelen større i det sørvestlandske området enn i nord. Berre ved *Cecilia* er det meir *a*-utgang i nord enn i sør. Blant namn med ein viss frekvens er det altså stort sett slik at det er meir *-a* og mindre *-e* i sør enn i nord.

Eg vil ikkje gi meg inn i noka drøfting av skilnadane mellom namna. Ein må rekne med at det spelar inn om det er eit nordisk eller lånt namn, om talet på stavingar er to eller fleire, om eit lån er nytt eller gammalt, om namnet er mykje eller lite brukt i andre geografiske område (ikkje minst i Danmark), om namnet er kjent frå *Bibelen* eller apokryfe tekstar, om det er namn på ein helgen som hadde vore dyrka, osv. Slike faktorar ville vere svært interessante å sjå nærmare på i ein annan samanheng, men det vert for omfattande her.

3. VOKALUTGANG I KVINNENAMN VED DÅP 1750–99

I INNVIK, HAFSLO OG KINN

Åtte av namna på lista ovanfor var representerte i alle prestegjelda (og i både Kyrkjebø sokn og Vik prestegjeld elles) i 1801: *Anna*, *Brita*, *Gunnilda*, *Johanna*,

Margareta, Marta, Synneva og *Ågåta*. *Gunnilda* og *Ågåta* var likevel ikkje særleg frekvente, så eg har valt å avgrense den vidare undersøkinga til dei seks andre namna. For dei registrerte eg førekomst med utgang på *-a* og *-e* i tida frå 1750 til 1799 i dåpsinnførslar i tre av prestegjelda: Innvik, Hafslø og Kinn. Valet av dei tre prestegjelda er motivert av at dei alle var prega av blanding av *-a* og *-e* i 1801 (jf. tabell 2 ovanfor), og at det finst elektronisk søkbare dåpsregister for heile perioden 1750–99.

Eg ordna først materialet i tiårsperiodar, og det er grunnen til at eg stoppa i 1799. Men eg kom seinare til at tiårsperiodane var mindre interessante enn inndelingar som byggjer på skifte av sokneprest. Derfor er statistikkane nedanfor ordna i periodar for dei enkelte sokneprestane. Det var ikkje alltid enkelt å avgjere når i året presteskiftet er nedfelt i kyrkjebokføringa, men eg meiner å ha klart det. Opplysningane om prestane er i all hovudsak frå Lampe (1895–96).

3.1 Innvik prestegjeld

I bygdeboka for Innvik og Stryn (Aaland 1932) er kvinnenamna stort sett normerte med *e*-utgang. Såleis står det alltid *Johanne* og *Synnøve*, og det er stort sett skrivne *Anne* (*Ane* og *Anna* førekjem), *Brite*, *Margrete* og *Marte*. Truleg er dette i godt samsvar med uttalen i talemålet i området.

Gjennom den andre halvta av 1700-talet hadde Innvik fire sokneprestar, som vist i tabell 4. Tabell 5 viser kva vokalutgang dei brukte i tida 1750–99. Hos Meldal

Tabell 4. Sokneprestar i Innvik prestegjeld 1748–1802

Periode	Sokneprest	Bakgrunn
1748–1764	Jørgen E. Meldal	Han var fødd i 1706 på Tynset (Hedmark), der faren var sokneprest. Kapellan i Romedal (Hedmark) 1733–40, i Vang (Hedmark) 1740–48. Reiste frå Innvik for å bli sokneprest i Fana (Hordaland).
1764–1791	Samuel Baar	Han var fødd i 1720 i Solum (Telemark), der faren var sokneprest. Prest ved St. Thomas-kyrkja på Filefjell 1754–64. Døydde i kallet i Innvik.
1792–1798	Mathias Lind	Han var fødd i Bergen i 1743 i ein forpaktarfamilie, skulegang i Bergen. Huslærer i Lier (Buskerud), arbeid for futen i Ryfylke. Kapellan i Austre Moland (Aust-Agder) 1776–85, sokneprest i Hjørundfjord (Sunnmøre) 1785–86, i Jelsa (Rogaland) 1786–92. Reiste frå Innvik for å bli sokneprest i Førde (Sunnfjord).
1798–1802	Salve Lihme	Han var fødd i Flekkefjord i 1731, skulegang i Kristiansand, huslærer i Grimstad, klokkar i Stavanger. Frå 1773 kapellan i Helleland (Rogaland), kanskje ei tid vikar i Kinsarvik (Hordaland). Ei kort tid skipsprest. Kapellan i Sund (Hordaland) 1784–89. Sokneprest i Hosanger (Hordaland) 1789–98. Døydde i kallet i Innvik.

Tabell 5. Vokallutgang i seks namn ved dåp i Innvik prestegjeld 1750–99

	<i>Anna</i>		<i>Brita</i>		<i>Johanna</i>		<i>Margareta</i>		<i>Marta</i>		<i>Synneva</i>		SUM			
	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	%	<i>-e</i>	%
Meldal	35	67	0	2	7	8	0	6	33	9	0	44	75	36	136	64
Baar	184	11	0	9	36	5	17	1	93	12	0	70	330	75	108	25
Lind	55	0	13	8	1	8	1	3	21	2	0	14	91	72	35	28
Lihme	12	1	3	3	0	0	0	0	6	1	0	6	21	66	11	34

dominerte *-e*, men hos dei tre andre er det *-a* som er mest brukt. Alle har berre *e*-utgang i *Synneva*. Meldal og Baar har òg berre *-e* i *Brita*, men Lind har overvekt av *-a* og Lihme lik fordeling av utgangstypene. Ved *Anna*, *Johanna*, *Margareta* og *Marta* er det ein markert oppgang i *-a* frå Meldal til Baar, mens Lihme har utelukkande *-a* i *Anna*, men snur trenden for *Johanna*, der han har mest *-e*.

Vi ser altså at prestane har høgst ulike skrivepraksisar, og at praksisane ikkje berre gjeld ulike preferansar for *-a* og *-e*, men varierer avhengig av kva namn det er tale om. Det er ikkje opplagt at bakgrunnen til prestane kan bidra til å forklare preferansane.

3.2 Hafslo prestegjeld

I bygdeboka for Hafslo (Laberg 1926) har forfattern gjennomgåande normert kvinnenamna med utgang på *-a*. Han skriv berre *Brita* og *Synneva* og nesten berre *Anna*, *Johanna*, *Margreta* og *Marta*. Former på *-e* har han berre sporadisk, og det er då dels tale om «kondisjonerte» kvinner. Skilnaden frå bygdeboka for Innvik og Stryn er såleis svært klar, og normeringa stemmer truleg med uttalen i talemålet.

Hafslo prestegjeld hadde seks sokneprestar i den aktuelle perioden, jf. tabell 6. Fordelinga deira av *a*- og *e*-utgang i dei seks namna er vist i tabell 7. Namna *Anna* og *Marta* har nesten berre *-a* gjennom heile denne tida, med nokre få unntak for *Marta* hos Schweder og for *Anna* hos Friis. *Johanna* og *Margareta* var lite brukte, men vi kan notere oss at Schweder vekslar mellom *-e* og *-a* i *Margareta*. *Brita* og *Synneva* er meir interessante her. Munthe har *-e* ved *Brita*, og Carsbrech blandar, mens Schweder har nesten berre *-e*. Så snur Holck det på hovudet og brukar berre *-a*, mens Lind har mest *-e* og Lihme nesten berre *-a* att. Sterke vekslingar er det òg for *Synneva*; fram til og med Schweder har ein alltid *e*-utgang, men Holck og Lind har berre *a*-utgang. Friis skreiv stort sett namnet med *-vad* og *-ved*; kanskje var det ukjent for han.

Likeins som for Innvik ser vi store skilnadar mellom prestane, og det er dessutan veksling frå namn til namn. Her er det likevel éin prest som konsekvent har *a*-utgang i dei seks undersøkte namna: nordmøringen Holck. Det er vanskeleg å sjå noko i bakgrunnen hans som kan forklare dette.

Tabell 6. Sokneprestar i Hafslø prestegjeld 1721–1814

Periode	Sokneprest	Bakgrunn
1721–1754	Christopher Munthe	Han var fødd i 1688 i Vik (Sogn), der faren var sokneprest. Skulegang i Bergen. Kapellan i Hafslø frå 1713 og fungerande sokneprest 1714–17. Døydde i kallet i Hafslø.
1754–1756	Andreas Carsbrech	Han var fødd i 1716 i Trondheim i ein borgarfamilie. Skulegang og arbeid som huslærer og kateket i Kristiania. Kapellan i Vågå (Oppland) 1745–54. Døydde i kallet i Hafslø.
1756–1781	Ole M. Schweder	Han var fødd i Kristiania i 1710. Faren blei fut i Bamble og i Nedre Telemark. Skulegang i Skien. Etter studiet dekan på Kommunitetet (studentbustad) i København. Kapellan i Farum og Værlose på Sjælland 1741–56. Døydde i kallet i Hafslø.
1781–1786	Søren H. Holck	Han var fødd i 1744 i Kristiansund i ein kjøpmannsfamilie, skulegang i Trondheim. Sokneprest i Venø på Jylland 1775–81. Reiste frå Hafslø for å bli sokneprest i Edøy (Nordmøre).
1786–1791	Andreas Lind	Han var fødd i 1733 i Trondheim i ein borgarfamilie. Skulegang i Trondheim. Etter teologieksamen 1757 var han lenge lærar og hjelpeprest i Trondheim. Kapellan i Meldal (Sør-Trøndelag) 1775–86. Døydde i kallet i Hafslø.
1791–1814	Niels Friis	Han var fødd i 1741 i Svendborg på Fyn i ein kjøpmannsfamilie. Ei tid huslærer i Vestfold før teologistudiet. Etterpå huslærer på Sjælland og skipsprest. Sokneprest i Nedstrand (Rogaland) 1777–91. Døydde i kallet i Hafslø.

Tabell 7. Vokalutgang i seks namn ved dåp i Hafslø prestegjeld 1750–99

	<i>Anna</i>		<i>Brita</i>		<i>Johanna</i>		<i>Margareta</i>		<i>Marta</i>		<i>Synneva</i>		SUM			
	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	%	<i>-e</i>	%	
Munthe	7	0	0	3	0	0	4	0	2	0	0	1	13	76	4	24
Carsbrech	13	0	2	3	1	0	1	0	1	0	0	3	18	75	6	25
Schweder	115	0	1	48	2	0	12	10	25	4	0	42	155	60	104	40
Holck	25	0	12	0	0	0	4	0	11	0	12	0	63	100	0	0
Lind	10	0	2	5	3	0	0	2	1	0	2	0	18	72	7	28
Friis	42	3	26	1	0	0	2	1	14	0	5	5	89	90	10	10

3.3 Kinn prestegjeld

Kinn prestegjeld hadde fire sokneprestar i den undersøkte tida, jf. tabell 8. I Treu si tid som prest vart det ikkje ført kyrkjebok; iallfall er ingenting bevart. Derfor manglar det data for nesten halve 1780-talet.

Tabell 9 viser kva vokalutgang prestane brukte i dei seks namna. Fuhrmann har nesten berre *e*-utgang i dei namna som er undersøkte her. Dette blir omtrent snudd på hovudet med Lexau, som har klart mest *a*-utgang. Det er særleg *Anna* og

Tabell 8. Sokneprestar i Kinn prestegjeld 1750–1816

Periode	Sokneprest	Bakgrunn
1750–1763	Frants Fuhrmann	Han var fødd i Holmedal (Sunnfjord) seinast 1714 (faren var sokneprest der og døydde i 1713), skulegang i Bergen. Kapellan i Kinn frå 1744 under sokneprest Sigvard Brarup (trønder). Døydde i kallet i Kinn.
1763–1781	Henrik Lexau	Han var fødd i Bergen i 1736 i ein kjøpmannsfamilie, skulegang i Bergen, lærar i Bergen. Kapellan i Leikanger (Sogn) 1761–63. Døydde i kallet i Kinn.
1781–1784	Ferdinand U.F. Treu	Han er ikkje relevant på grunn av manglande kyrkjebokføring.
1784–1816	Claus Finde	Han var fødd i 1739 i Innvik i Nordfjord, der faren var sokneprest og forgjengaren til Jørgen E. Meldal (jf. tabell 4). Kapellan i Vik (Sogn) 1765–84 under sokneprest Jonas Daae (svoger, sogning). Døydde i kallet i Kinn.

Tabell 9. Vokalutgang i seks namn ved dåp i Kinn prestegjeld 1750–99

	<i>Anna</i>		<i>Brita</i>		<i>Johanna</i>		<i>Margareta</i>		<i>Marta</i>		<i>Synneva</i>		SUM			
	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-a</i>	%	<i>-e</i>	%
Fuhrmann	5	53	0	17	0	15	2	13	1	25	0	16	8	5	139	95
Lexau	94	1	0	30	26	13	2	12	27	3	0	18	149	66	77	34
Finde	103	1	0	5	16	22	8	10	21	1	14	0	162	81	39	19

Marta som gir utslag her, for *Brita* og *Synneva* har berre *e*-utgang hos Lexau. Etter Treu-lakunen kjem Finde med endå sterkare tendens til *a*-utgang. Han òg skriv *Brita* med *e*-utgang, men elles dominerer *-a*, tilmed i *Synneva*, der han konsekvent har stavemåten *Sønneva*.

Heller ikkje her er det nokon klar samanheng mellom prestane sin bakgrunn og preferansane for vokalutgang. Kanskje kan likevel Finde sin sterke tendens til å skrive *-a* – ikkje minst i *Sønneva* – henge saman med at han hadde vore kapellan i nesten tjue år i Vik i Sogn.

4 AVSLUTNING

Undersøkinga av folketeljinga frå 1801 dokumenterer fleire forhold. Framfor alt har ho synt at talemålsskiljet mellom sørvestlandsk *a*-mål og nordvestlandsk *e*-mål viser att i vokalutgangen i kvinnenamna i denne skrivne kjelda. Kvinnenamn vart skrivne meir med *-a* enn med *-e* i den sørvestlandske delen av Nordre Bergenhus, og dei vart skrivne meir med *-e* enn med *-a* i den nordvestlandske delen. Sjølv om det var store variasjonar mellom prestegjelda, er skilnaden signifikant òg når materialet er brote ned på gjeldsnivå. Det var òg stor variasjon mellom dei ulike namna,

utan at undersøkinga her har avdekt noko mønster i korleis namna grupperer seg innbyrdes. Ved 19 av 20 namnelemma med minst 30 berarar i kvart av dei to tale-målsområda var det meir *-a* i sør enn i nord.

Undersøkinga av seks namnelemma i dåpsinnførslar i tre prestegjeld (Innvik, Hafslø og Kinn) i tida 1750–99 har avdekt til dels store endringar i samband med skifte av sokneprest. Her òg var det stor variasjon mellom namna. Bakgrunnen til prestane har i liten grad kunna kaste lys over grunnane til at den enkelte føretrekte *-a* framfor *-e* eller omvendt.

Litteratur

- Alhaug, Gulbrand 1992: Lemmatisering av namnevariantar – ein nivåmodell basert på norsk materiale. *SAS* 10. 115–150.
- Horgen, Gudlaug Nedreliid 1985: *Ola på Ola, og endå ein Ola. Personnamn i Indre Sogn i folketeljingi av 1801*. Hovudoppgåve i nordisk. Bergen.
- Joleik, Albert 1959: *Sunnfjordsoga fram til 1801* (2 bind). Flora.
- Kruken, Kristoffer og Ola Stemshaug 2013: *Norsk personnamleksikon*. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo.
- Laberg, Jon 1926: *Hafslø: bygd og ætter*. Bergen.
- Lampe, Johan Fredrik 1895–96: *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen* (2 bind). Kristiania.
- Meldgaard, Eva Villarsen 1990: *Studier i københavnske fornavne 1650–1950*. København.
- Pettersen, Egil 1981: *Personnavn i Vest-Norge 1450–1550*. Oslo.
- Ølmheim, Per Arvid 1983: «... sa sogningen til fjordingen». *Målføre i Sogn og Fjordane*. Utan stad.
- Aaland, Jacob 1932: *Nordfjord fraa gamle dagar til no*. II. *Dei einskilde bygder*. 3. *Innvik – Stryn*. Nordfjordeidet.

Noter

- 1) IPA-teikn for lang palatal nasal er sett inn på grunn av at eg ikkje har funne den originale palataliseringsmarkøren i nokon font.
- 2) Ein kunne like godt ha brukt *e*-utgang.

Espolin – eit spesielt norsk mellomnamn med opphav i eit islandsk gardsnamn

Av Gulbrand Alhaug

The name Espolin is a rare middle name in Norway. Usually middle names are first used as a last name, but Espolin does not exist as a last name in Norway, only as a middle name. In the period 1900–1959 only six names were used as a middle name and never as a last name in Norway: Brunchhorst, Espolin, Gams, Gjesling, Pakusch and Stoud. Of these names only Gjesling has Norwegian origin. The article focuses on one of these six names, Espolin, with Icelandic origin. The first one in Iceland with this name was Jón Jónsson who during his law studies in Copenhagen (at the end of the 1780s) created the name Espólín, a latinisation based on the name Espihóll ('aspen-hill') of the farm where he grew up. The first Espolin in Norway was born in 1796, and his Icelandic father, a clergyman who emigrated to Norway, was the half brother of Jón Espólín Jónsson, the first one in Iceland with this name. Everyone with the middle name Espolin in Norway belongs to the same family, and the majority of them have the last name Johnson. During the period 1900–2007 147 persons (84 men and 63 women) had the name Espolin in Norway – in contrast to only two Espólín in Iceland after 1930. The statistical material of this study is based on Norwegian name data from Sentralkontoret for folkeregistrering (The Central Directory of Residents). Somewhat surprisingly, 44 persons (35 men and 9 women) of a total of 147 persons are registered with Espolin as the second of two given names in this material. This is apparently a mistake, and possible reasons for this are accounted for.

Espolin er eit spesielt mellomnamn på den måten at det ikkje er brukt som etternamn i Noreg. Det vanlege er at eit mellomnamn fyrst er brukt som etternamn og deretter tatt i bruk som mellomnamn.¹ I namneloven av 2002 § 9 finn vi såleis

denne formuleringa om mellomnamn: «Navn som kan tas som etternavn, kan tas som mellomnamn.» Det finst svært få andre namn enn *Espolin* som berre er brukt som mellomnamn. For å få klarlagt kva for andre namn som er av denne sjeldne typen, undersøkte eg eit namnemateriale som omfatta dei som levde 1. jan. 1960, og som var fødd i 1900 eller seinare. For at materialet ikkje skulle bli for stort, valde eg å avgrense meg til menn. Eg satt da att med namnedata for til saman 1.570 478 menn i perioden 1900–1959. I dette materialet er fornamn, mellomnamn og etternamn skilt ut i separate kolonnar. Ved hjelp av eit databaseprogram kunne eg trekke ut dei som skilde seg ut med mellomnamn som var mye meir brukt enn etternamn. Eg sette desse frekvenskrava til namn som eg ville sjå på som særprega mellomnamn:

1. Det må vera minst fem menn som har namnet
2. Ved jamføring av frekvensane i kolonnane for mellomnamn og etternamn må mellomnamnet ha minst 90 % av namneberarane

Krav 1 svarer så å seia til det kravet som Statistisk sentralbyrå (SSB) stiller på si namneside for å unngå at enkeltpersonar skal identifiserast (minst fire personar må ha namnet). Krav 2 har eg formulert strengt (minst 90 %) for at tilfanget av namn ikkje skulle bli for stort. 90 % for mellomnamn inneber altså at høgst 10 % av namneberarane har det aktuelle namnet som etternamn. Eit døme på eit namn som oppfylte desse to krava, var *Gjesling*.

Ut frå dei to frekvenskrava som er stilt ovafor, fekk eg trekt ut til saman 35 namn. 32 av desse namna var berre brukt som mellomnamn (jf. 100 % i frekvenskrav 2). I realiteten kan lista over spesielle mellomnamn reduserast til berre seks, og alle desse er berre brukt som mellomnamn: *Brunchhorst*, *Espolin*, *Gams*, *Gjesling*, *Pakusch* og *Stoud*. Dei resterande namna har mindre interesse i vår samanheng, t.d. namn av patronymtypen (*Arnesønn*, *Erlingson*) og variantar (ofte reint ortografiske) av etternamn som tilfeldigvis ikkje finst i etternamnskolonnen, t.d. *Skjeldrup* og *Sjønning* – jf. dei meir vanlege etternamnsformene *Schjelderup* og *Schønning*. Blant dei namna som eg luka ut, var det også nokre fornamn som feilaktig var plassert i mellomnamnskolonnen, t.d. *Bergeton* og *Folke*.

Av dei seks spesielle mellomnamna ovafor er det berre *Gjesling* som har norsk opphav. I perioden 1900–1959 var det fem menn med dette mellomnamnet (alle frå Vågå og alle med kombinasjonen *Gjesling Sandbo* – jf. gardsnamnet *Sandbu* nedafor). Ifølgje SNL er *Gjesling* eit «personlig tilnavn i en norsk slekt som gjennom flere hundre år var knyttet til gården Sandbu i Vågå i Gudbrandsdalen (Sandbuætten).» Ein som tidleg (1177) er nemnt med dette namnet, er Ivar Gjesling i Vågå, kong Magnus Erlingssons lendmann. Namnet *Gjesling* kjem av det norrøne *gæslingr* med tydinga ‘gåsunge’ (Lind 1920–21: sp. 127).

Til liks med *Gjesling* (jf. *Gjesling Sandbo*) er også dei andre mellomnamna oftast knytt til eit bestemt etternamn, t.d. *Espolin Johnson*, *Stoud Platou*, *Brunchhorst Garmann* og *Gams Steine*. Dei to siste kombinasjonane er særleg brukt i Bergen. Eg held det for sannsynleg at *Gams* er ein variant av *Gamst* som opphavleg er eit dansk stadnamn (Veka 2000: 135).

Ifølgje Veka (2000: 322) kom namnet *Stoud Platou* frå Tyskland til Noreg i 1803 med professor Ludvig Stoud Platou. Ettersom det berre er seks namn som kan karakteriserast som særleine mellomnamn, ser eg det som eit merkeleg samantreff at slektene Stoud Platou og Espolin Johnson vart kopla saman ved eit giftermål i 1947. Da gifta Christian Constant Stoud Platou, f. 1915, seg med Berit Soot Fridrichsen, f. 1925. Ho var dotter av Gisle Johnson Fridrichsen. Dette har eg funni ut på grunnlag av boka om Johnson-slekta (Høibo 1983: 197). Mange i denne slekta har kombinasjonen *Espolin Johnson* (sjå lenger ut).

Av dei seks særleine mellomnamna på menn fødd i perioden 1900–1959 var det berre *Espolin* og *Stoud* som var brukt på minst 10 menn. I resten av artikkelen vil eg ta for meg ulike aspekt ved namnet *Espolin*. Fyrst vil eg gjøra greie for opphavet til dette namnet, og da må vi til Island.

ISLANDSK BAKGRUNN FOR *ESPOLIN*

Det norske *Espolin* går tilbake til det islandske personnamnet *Espólin* som i sin tur kjem av gardsnamnet *Espihóll* i Eyjafjarðardalur (sør for Akureyri). Dette gardsnamnet er samansett av forleddet *Espi-* og etterleddet *-hóll*. Det tyder da ‘ospehaug’, altså ein haug der det veks osp. Det tilsvarende forleddet i norsk er *Espe-* – med variantane *Aspe-* og *Ospe-*, t.d. *Espeli*, *Asperud* og *Ospehaug*. Etterleddet *-hol/-hóll* finst både i norske og islandske stadnamn, t.d. i det norske *Asphol*. NSL: 218 oppgir denne tydinga av appellativet *hol*: ‘isolert haug eller høgd, helst rundvoren’.²

Den fyrste som tok i bruk *Espólin* på Island var Jón Jónsson (1769–1836). Om han finn vi blant anna desse opplysningane i Salmonsens Konversationsleksikon (1918: 476):

Espólin [˘æspol.li.n], Jón Jónsson, isl. Forf., f. 1769, d. 1. Aug. 1836. Efter at have taget jur. Eksamen (1792) blev E. Sysselmand paa Island, sidst i Skagerrak Syssel (1803–25). P. Gr. a. sin Fødsel paa Gaarden Espiholl kaldte han sig E.(us). E. er en af Islands lærdeste og alsidigste Forf. i nyere Tid.

Av dette går det fram at det var han sjølv som laga namnet *Espólin*. Som den lærde mannen han var, la han det latinske suffikset *-inus* til gardsnamnet, og resultatet vart *Espólinus/Espólin* (Sigmundsson 2004: 60). I denne samanhengen vil eg nemne at namnestammen *Espól-* nesten er den same som stammen *Espel-* i det

norske gardsnamnet *Espelen* (Åsane ved Bergen). Ifølgje NG (bind 11: 357) går dette gardsnamnet tilbake til *Espi(h)óll* – jf. det islandske gardsnamnet. Det som har skjedd med lydutviklinga i *Espelen*, er at fyrst fall *h* bort og deretter *i* (ved hiatus *io*). Så vart *o* redusert til *e* i trykksvak stilling, og til slutt vart den bestemte artikkelen lagt til slik at resultatet vart *Espelen*.

Det latiniserte namnet som Jón Jónsson laga seg, *Espólin*, hadde altså nesten same «lydutvikling» som det norske gardsnamnet. Forskjellen mellom dei ligg i at det norske namnet har fått reduksjon av *o* til *e*. Dessutan har det norske namnet fått etterhengt artikkel (*-en*), mens det islandske personnamnet har den latinske endinga *-inus* (seinare forkorta til *-in*).

Svavar Sigmundsson har laga eit oversyn over islandske etternamn som ikkje er av patronymtypen. Som kjent er patronym den vanlegaste etternamnstypen på islandsk, t.d. *Svava Jakobsdóttir*. Dei aller fleste namna i oversynet hans er etternamn, men han gjør merksam på at *Espólin* også kan brukast som mellomnamn: «Einnig til sem millinafn» (*Ættarnöfn*: 8). Etter det eg kan sjå, er det svært få namn som kan karakteriserast som «lærde» i oversynet hans. Eit av desse er altså *Espólin*. I eit anna arbeid gjør han greie for latiniseringar som islandske studentar gjorde ved bl.a. universitetet i København, og her finn vi også *Espólin* (Sigmundsson 2004: 60). Dette er nettopp «vår» Jón Espólin Jónsson, f. 1769.

Heller ikkje i Noreg har lærde³ namn vori mye brukt. Frå folketeljinga av 1865 (Ft 1865) har eg trekt ut etternamn som endar på *-in* (jf. *Espolin*), og det viser seg at dei aller fleste av desse er namn på personar fødd i Sverige. Dette gjeld t.d. *Brodin*, *Dahlin*, *Julin*, *Lundin*, *Sa(h)lin*, *Sandin*, *Thulin* og *Wallin*. Det siste er latinsk omsetjing av *Dahl* – jf. latin *vallis*. I Ft 1865 har eg funni svært få latiniserte etternamn på *-in* som har vorti laga i Noreg. Eit av desse er *Mossin* som ifølgje Veka (2000: 292) går tilbake til *Mossinius* som er latinisert form av bynamnet *Moss*. John Kousgård Sørensen (1980: 172) peiker på at dei lærde namna har vori meir brukt i Sverige enn i Danmark. At Sverige skil seg ut, går også fram av ein artikkel som Rob Rentenaar har skrivi om denne namnetypen: «Forholdsvis få har overlevd som slægtsnavne, de fleste i Sverige, lidt færre i Nederland og Nordtyskland og endnu færre i resten af Skandinavien» (Rentenaar 1995: 2008).

Kvifor laga Jón Jónsson det latiniserte personnamnet *Espólin* av gardsnamnet *Espihóll*? Svaret på dette spørsmålet ligg nok i universitetsmiljøa på 1700-talet. Jón Jónsson kom til København på slutten av 1780-talet, og til liks med mange andre studentar på den tida laga han seg eit latinisert namn. Studentane kunne da ta utgangspunkt i eit namn frå heimemiljøet, t.d. eit gardsnamn, som Jón Jónsson gjorde. Den eldre halvbroren hans, Gísli Jónsson (1758–1829) kom i 1782 til København der han studerte teologi. Nokre år seinare tok Jón fatt på jus-studiet i denne byen. Desse halvbrørne budde begge i København på slutten av 1780-talet, men av framstillinga til Høibo (1983: 31) går det ikkje fram kor lang tid dei var der sam-

tidig. Eg finn det sannsynleg at Gísli i studietida laga latiniseringa *Jacobæus* på grunnlag av namnet på faren deira, Jón Jakobsson. Gísli vart oppfostra hos farmora Guðrún Jónsdóttir som var enkje i Snæfellsnes, og ettersom han – i motsetning til broren Jón Espólin Jónsson – ikkje hadde nær tilknytning til garden *Espihóll*, var det etter mitt syn ikkje naturleg for Gísli å latinisere namnet sitt med utgangspunkt i *Espihóll*. Det er vanskeleg å veta om det var den eldre halvbroren Gísli Jacobæus som inspirerte Jón til å laga latiniseringa *Espólin*, eller om det var annan påverknad under studietida i København som låg bak valet av dette namnet. Iallfall ber *Espólin* bod om tilknytning til garden *Espihóll* på Nord-Island.

Ifølgje Svavar Sigmundsson (personleg opplysning) er det berre 25 personar som har hatt namnet *Espólin* på Island fram til i dag. Den fyrste var altså Jón Espólin Jónsson, f. 1769, som er nemnt ovafor. Dette står da i sterk kontrast til bruken av *Espolin* i Noreg der det i perioden 1900–2007 var 147 personar med dette namnet (sjå tab. 1 lenger ut). Sidan 1930 er det berre to islandske menn som har hatt dette namnet på Island (begge med *Espólin* som mellomnamn).

Gudrun Johnson Høibo (1983) har skrivi ei grundig bok om den norske slekta Johnson med islandsk bakgrunn, og dei slektsopplysningane eg kjem med i denne artikkelen, er for det meste henta frå boka hennes. Eg vil understreke at ho i liten grad kjem inn på namnespørsmål.

KVINNER OG MENN MED NAMNET *ESPOLIN* I NOREG

Korleis gjekk det til at *Espolin* vart tatt i bruk i Noreg? Eg har ovafor nemnt at den fyrste *Espólin* på Island var Jón Espólin Jónsson, og at han truleg laga latiniseringa *Espólin* i København på slutten av 1780-talet. Ikkje lenge etter, i 1796, fekk vi den fyrste *Espolin* i Noreg: Jacob Espolin Johnson. Han var fødd på øya Hidra i Vest-Agder, og faren hans var Gísli Jacobæus Jónsson som er nemnt ovafor, halvbror til Jón Espólin Jónsson. Gísli vart prest i Noreg etter teologistudiet sitt i København – nå under namnet *Gisle Johnson*.

Eg finn det sannsynleg at sonen hans Jacob Espolin Johnson vart oppkalla etter den islandske onkelen sin, sysselmannen Jón Espólin Jónsson. Denne sonen vart berre to år gammal, og dei som seinare har hatt *Espolin*-namnet i Noreg, er etterkommarar etter den eldre broren hans, Georg Daniel Barth Johnson, f. 1794. Sonen hans, Jacob Espolin Johnson, vart fødd i Kristiansand i 1824, og det er etter denne sonen at *Espolin* for alvor tok til å spreie seg i Noreg, for alle dei sju gutane han og kona fekk (1860–1869), hadde *Espolin* som mellomnamn (Høibo 1983: 83–87).

Eg vil elles knyte ein ekstra kommentar til den fyrste med *Espolin*-namnet i Noreg, Jacob Espolin Johnson (nemnt ovafor). I dåpen hans i 1796 i Hidra, der den islandskfødde faren var prest, var ein av fadrane kaptein [Jon] Widalin (kyrkjebok for Hidra, Vest-Agder, s. 36).⁴ I vår samanheng er *Widalin* interessant, for ein kjent

islanding med dette namnet var biskop Jón Widalín (1666–1720). Det er grunn til å tru at denne kapteinen med det sjeldsynte namnet *Widalin* hadde islandsk bakgrunn og var i slekt med biskopen. Han kan ha vori i Noreg for kortare tid, for eg har ikkje klart å oppspore han i folketeljninga av 1801. I namnesamanheng er det interessante parallellar mellom namna *Widalín* og *Espólin*: Dei er begge latiniseringar og har same lydstruktur (tre stavingar og endar på *-lín*). At kaptein Widalin var fadder i dåpen i 1796, kan ha vori ein ekstra grunn til at dåpsbarnet fekk mellomnamnet *Espolin*.

Ein kan stille spørsmålet om i kva grad *Espolin*-namnet i Noreg signaliserer islandsk bakgrunn. Mange av etterkommarane veit nok om at slekta stammar frå Island, og nokre av dei har også kunnskapar om opphavet til namnet, dvs. gardsnamnet *Espihóll* på Nord-Island. Men for dei som ikkje hører til slekta, ber ikkje *Espolin* utan vidare bod om islandsk opphav, for det er ikkje noko typisk islandsk i sjølve lydstrukturen i dette latiniserte namnet. Mange i slekta har kombinasjonen *Espolin Johnson*, og her kan endinga *-son* peike i islandsk retning, men forma *Johnson* har klarare svensk enn islandsk preg (jf. islandsk *Jónsson*).

Høibo (1983) har i slektsboka si til saman 498 innførslar over etterkommarar i Noreg etter den islandsk-fødde presten Gisle Jacobæus Johnson. På grunnlag av denne slektsboka har eg funni ut at nøyaktig 100 av desse 498 personane har hatt namnet *Espolin* i Noreg fram til 1983.

I boka til Høibo har eg registrert 12 menn som hadde namnet *Espolin* fram til år 1900. 11 av dei hadde kombinasjonen *Espolin Johnson*, og berre éin hadde eit anna etternamn, postopnaren Carl Espolin Fladmark (1895–1975). Vi må fram til 1904 før ei kvinne fekk namnet *Espolin*: Bergljot Espolin Johnson. Ho vart gift med filosofen og fjellklatraren Peter Wessel Zapffe. Dei neste kvinnene med *Espolin*-namnet var Karin Espolin Johnson (f. 1916) og Gudrun Espolin Johnson (f. 1923).⁵ Som det går fram av tab. 1, var det i perioden 1900–2007 til saman 63 kvinner og 84 menn som hadde *Espolin*-namnet, noko som gir ein andel på 42,9 % kvinner. Dette står da i sterk kontrast til 1800-talet da ingen kvinner hadde dette namnet.

På grunnlag av slektsboka til Høibo (1983) har eg rekna meg fram til at *Espolin Johnson* var den desidert mest vanlege kombinasjonen av mellomnamn og etternamn i slekta i perioden 1796–1983. Av dei nøyaktig 100 personane med mellomnamnet *Espolin* viser det seg at 73 hadde kombinasjonen *Espolin Johnson* i denne perioden, og 27 andre kombinasjonar, t.d. *Espolin Fladmark*. Eg vil leggja til at kvinner ved giftarmål ofte tok etternamnet til ektemannen. Såleis vart t.d. *Vigdis Espolin Johnson* til *Vigdis Espolin Blom* da ho gifta seg. Det talet eg har oppgitt ovafor, 100, gjeld vel å merke dei som hadde kombinasjonen *Espolin Johnson* som barn.

Fleire av dei som Høibo (1983) nemner i slektsboka si, har vori kjente personar. Av dei som er fødd på 1900-talet med *Espolin*-namnet, er truleg teiknaren Kaare

Espolin Johnson (1907–1994) den mest kjente, og av dei som lever i dag, vil eg nemne forfatternen Pål Espolin Johnson (f. 1940). I tillegg kjem så kjente personar som ikkje har hatt *Espolin*-namnet, men som Høibo har med i slektsboka si, t.d. teologiprofessoren Gisle Johnson (1822–1894), biskopen Alex Johnson (1910–1989) og NRK-mannen Lauritz Johnson (1906–1992), mest kjent som *onkel Lauritz* i Barnetimen.

GRUNNAR TIL AT *ESPOLIN* MÅ OPPFATTAST SOM MELLOMNAMN, IKKJE FORNAMN

I tab. 1 har eg oppgitt tal på dei som har hatt *Espolin*-namnet i perioden 1900–2007. Med tanke på den vidare framstillinga har eg her skilt mellom dei som i materialet frå Sentralkontoret for folkeregistrering er plassert i fornamnskolonnen og mellomnamnskolonnen. Eg vil seinare diskutere grunnar til at 44 av dei 147 personane (29,9 %) noko uventa er plassert i fornamnskolonnen.

Tab. 1 Namnet Espolin – oppføring i kolonne for fornamn og mellomnamn

	Fornamn	Mellomnamn	Tot.	% fornamn
Menn	35	49	84	41,7
Kvinner	9	54	63	14,3
Tot.	44	103	147	29,9

Vi skulle i utgangspunktet ha venta at *Espolin* berre var oppført som mellomnamn i materialet frå Sentralkontoret for folkeregistrering. Korleis kan det forklarast at så mange som 44 er oppført med *Espolin* som fornamn? Og kvifor er det så stor kjønnsforskjell – 41,7 % menn mot 14,3 % kvinner (jf. tab. 1)? Det siste spørsmålet er det fort gjort å svara på, mens det fyrste treng ei meir inngåande drøfting.

Grunnen til mannsdominansen er truleg at *Espolin* har ein utlydstruktur som vi finn i ei rekkje mannsnamn, t.d. *Severin*. Det er nemleg mye vanlegare at eit mannsnamn endar på *-in* enn eit kvinnenamn. Dette går blant anna fram av dei baklengssorterte namnelistene i Alhaug 2011 (447–480). Der er det til saman 197 mannsnamn som endar på *-in* mot 78 kvinnenamn. (Eg har da sett bort frå namn som ikkje er relevante i denne samanhengen, t.d. namn som endar på *-stein* som *Torstein* og *Øystein*.)

Når *Espolin* i mange tilfelle har vorti tolka som fornamn (29,9 %), kan dette ha samanheng med utforminga av den rubrikken som gjeld namnedata i diverse skjema. Eg vil her ta utgangspunkt i to skjema som Gunnar Nedrum (1971) presenterer under «Bilag» heilt til slutt i boka «Navneloven med kommentarer». Det eine skjemaet gjeld «Navnesøknad» og det andre «Navnesøknad for barn under 18 år». I begge desse skjemaa finn ein dette oppsettet under den linja der det fullstendige namnet skal stå:

(Slektsnavn, for- og mellomnavn)

Her er det vel å merke ikkje avsett separate felt som gjør det muleg å skilje mellom fornamn og mellomnamn. Ei liknande rekkjefølgje som ovafor kan ein også finne i nyare offentlege skjema. Eg vil her vise korleis eit skjema av denne typen ville ha vorti utfylt av ein som har det fiktive namnet *Vidar Espolin Johnson*:

Johnson, Vidar Espolin

Frå hans side er da *Espolin* meint som mellomnamn, men fordi skjemaet ikkje har separate felt for dei tre ulike namnetypene, har offentlege etatar oppfatta *Espolin* som fornamn. I slektsboka til Høibo (1983: 172–173) finn vi t.d. dei tre brørne Sturla (f. 1934), Tore (f. 1937) og Pål (f. 1940) – alle med mellomnamnet *Espolin* og etternamnet *Johnson*. Men i materialet frå Sentralkontoret for folkeregistrering er dei to eldste oppført med *Espolin* som fornamn, mens den yngste står med *Espolin* i mellomnamnskolonnen. Denne inkonsekvensen må skyldast ulik praksis på lokale folkeregister, for alle desse tre brørne veit at *Espolin* er eit mellomnamn, ikkje eit fornamn.

Offentlege skjema burde etter mitt syn hatt separate felt for plassering av etternamn, fornamn og mellomnamn, t.d. etter denne malen:

Etternamn	Alle fornamn	Mellomnamn
-----------	--------------	------------

Dei som har namnet *Espolin*, vil da plassere dette namnet i feltet for mellomnamn, og da unngår dei at offentlege etatar tolkar *Espolin* som fornamn, noko som lett kan skje når namneopplysingane er gitt etter malen lenger opp: «(Slektsnavn, for- og mellomnavn)».

Formuleringa «Alle fornamn» gjør det klart at ein her også må ta med t.d. *Grethe* i *Anne Grethe Larsen*. Ordet *mellomnamn* blir i folkeleg språkbruk ofte tolka som dei fornamna som kjem etter det fyrste fornarnet, og denne feiltolkinga kan ein unngå ved at skjemaet har eit felt der det står «Alle fornamn».

Når *Espolin* har vorti oppfatta som fornamn av offentlege etatar, kan det i nokre tilfelle også skyldast at namnet har stått på ei liste over fornamn som Justisdepartementet utarbeidde i 1992: «Liste over avgjørelser i fornavn saker fram til 1. januar 1992». (Denne lista vil eg heretter referere til som *Liste 1992*.) Ved *Espolin* finn vi her formuleringa «begge kjønn xx». Namnet kan altså brukast av begge kjønn. Tillegget «xx» tyder «det bør velges et mer vanlig gutte- eller pikenavn ved siden» (*Liste 1992*: 1).

Frå eit namnefagleg synspunkt vil eg nemne fleire grunnar til at tolkinga av *Espolin* som fornamn må vera feil:

1. *Espolin* førekjem aldri som det fyrste av fleire fornamn blant dei 147 personane i tab. 1. Det finst med andre ord ingen døme på ein fornamnskombinasjon av typen *Espolin Jonatan*. At *Espolin* aldri står som det fyrste namnet, kan reknast som eit sikkert bevis på at *Espolin* ikkje er eit fornamn. Dette er den viktigaste grunnen til at *Espolin* er å sjå på som eit mellomnamn.
2. Historisk sett går *Espolin* tilbake til eit islandsk gardsnamn. I Noreg er mange gardsnamn tatt i bruk som etternamn, men ikkje som fornamn. Heller ikkje på Island er *Espólin* fornamn. Såleis finn vi ikkje *Espólin* i den store islandske fornamnsboka *Nöfn Íslendinga* (Kvaran 2011). At namnet ikkje står i den boka, skulle tilseia at *Espolin* heller ikkje er eit fornamn i Noreg.
3. Ifølgje § 8 i namneloven av 2002 kan ikkje eit etternamn eller mellomnamn brukast som fornamn: «Som fornavn kan det ikke velges et navn som er registrert i Det sentrale folkeregister som et navn som er eller har vært i bruk som etternavn eller mellomnavn.» Opphavleg er altså ikkje *Espolin* eit fornamn (sjå pkt. 2).
4. Ifølgje Liste 1992: 2 er *Espolin* eit tvikjønna fornamn, dvs. eit namn som kan brukast av begge kjønn. Men namneloven átvarar mot tvikjønna fornamn, og dette gjeld både den siste namneloven og tidlegare namnelovar. Hovudregelen lyder slik i Rundskriv (2002: 5): «Det kan ikke velges guttenavn for jenter og omvendt.»

Som ein supplerande kommentar til pkt. 4 vil eg nemne at det likevel finst somme tvikjønna fornamn i Noreg, og at dei fleste av dei har ikkje-nordisk opphav (Alhaug 1987: 191). Dei få som har nordisk opphav, har oftast vorti tvikjønna som følgje av lydlege endringar, t.d. *Tora* > *Tore*.

Mens *Espolin* ifølgje Justisdepartementets Liste 1992 er å oppfatte som eit fornamn, vil eg nemne at det frå anna namnejuridisk hald er peikt på at *Espolin* er eit mellomnamn. Såleis nemner Gunnar Nerdrum eksplisitt *Espolin* under gjennomgangen sin av namn som er mellomnamn: «Særlig hvor slektsnavnet i seg selv har vært forholdsvis alminnelig, har en på denne måten kunnet understreke slektsidentiteten gjennom mellomnavnet, f. eks. Espolin Johnson. Dette må betraktes som verdifullt [...]» (Nerdrum 1971: 100). Dei som har utarbeidd Liste 1992, har tydelegvis ikkje vori merksame på denne namnejuridiske kommentaren til Nerdrum.

*

I 2009 tok Pål Espolin Johnson kontakt med meg fordi han ville ha namnefagleg assistanse for å få stadfest at *Espolin* ikkje er eit fornamn. Som fornamn kan jo *Espolin* bli brukt av kven som helst, og han var redd for at den slektsidentiteten som

ligg i namnet *Espolin* dermed kunne gå tapt. Eg skreiv derfor til Justisdepartementet (5.2.2010) og førte opp grunnar av den typen eg har nemnt ovafor. I samsvar med nye desentraliserte saksbehandlingsrutiner for namnesaker kom ikkje svaret direkte frå Justisdepartementet, men frå den lokale behandlinginstansen (10.5.2010). Av dette svaret går det klart fram at *Espolin* ikkje er eit fornamn. I og med at det er færre enn 200 personar som har namnet, er *Espolin* også eit verna namn.

AVRUNDING

Namnet *Espolin* er eit sjeldsynt namn i Noreg på den måten at det er eit mellomnamn som ikkje er brukt som etternamn. Det vanlege er at eit mellomnamn har vori etternamn før det har fått funksjon som mellomnamn. I perioden 1900–1959 var det berre seks namn som aldri var brukt som etternamn, berre som mellomnamn på menn: *Brunchhorst*, *Espolin*, *Gams*, *Gjesling*, *Pakusch* og *Stoud*. *Espolin* har islandsk bakgrunn. Den fyrste på Island med dette namnet var Jón Jónsson som under jus-studiet sitt i København på slutten av 1780-talet laga latiniseringa *Espólin* med utgangspunkt i det islandske gardsnamnet *Espihóll*. Den fyrste *Espolin* i Noreg vart fødd i 1796, og den fyrste islandske *Espólin* var onkelen hans. Alle som heiter *Espolin* i Noreg, hører til same slekt. I perioden 1900–2007 var det 147 personar som hadde dette namnet – 84 menn og 63 kvinner. I materialet frå Sentralkontoret for folkeregistrering viser det seg at *Espolin* er ført opp som fornamn for 44 av dei 147 som har dette namnet. Dette må vera feil. Ein viktig grunn til feiloppføringane er truleg utforminga av namneskjema som ikkje skil klart mellom rubrikk for fornamn og mellomnamn. Dette har da ført til at somme lokale folkeregister har oppfatta *Espolin* som fornamn.

Litteratur og kjelder

- Alhaug, Gulbrand 1987: Noko om tvikjønna fornamn i Noreg. Tom Schmidt (red.): *Nyere nordisk personnavnskikk. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10.–14. april 1985. NORNA-rapporter 35*. 186–201.
- Alhaug, Gulbrand 2011: *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon*. Oslo.
- Ft 1865 = Folketeljing 1865. Nettadresse: www.digitalarkivet.no (lesedato 27.1.14).
- Høibo, Gudrun Johnson 1983: *Slekten Johnson. Norge – Island – Norge. Gisle Johnson (Jacobæus) og hans forfedre på Island og hans etterkommere gjennom sønnen Georg Daniel Barth Johnson*. Oslo.
- Kvaran, Guðrún 2011: *Nöfn Íslendinga*. Reykjavík.
- Lind, E. H. 1920–21: *Norsk-isländska personbinamn från medeltiden*. Uppsala.
- Liste 1992 = Liste over avgjørelser i fornnavnsaker fram til 1. januar 1992. Justisdepartementet.
- Lov 2002 = Lov 2002 7. juni 2002 nr 19: Lov om personnavn. Oslo.
- Nerdrum, Gunnar 1971: *Navneloven med kommentarer*. Oslo.
- NG = Oluf Rygh m.fl.: *Norske Gaardnavne*. 1–18. Kristiania 1897–1924. *Fællesregister* ved A. Kjær. Oslo 1936.
- NSL = Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo 1997.
- Rentenaar, Rob 1980: «Lærde» slægtsnavne i Nordvesteuropa. Nogle typologiske forskjelle. Kristoffer Kruken (red.): *Slektsnamn i Norden. Rapport frå NORNAs tjueførste symposium i Oslo 17.–20. september 1992. NORNA-rapporter 58*. 201–212.
- Rundskriv 2002 = Rundskriv G-20/02. 15. november. Om ny navnelov. Justis- og politidepartementet. Oslo.
- Salmonsens Konversationsleksikon* 1918. Anden Udgave. Bind VII. København.
- Sigmundsson, Svavar 2004: Islandske slægtsnavne og mellemnavn. SAS 22. 59–71. Også i Svavar Sigmundsson: *Nefningar*. Reykjavík 2009. 341–356.
- SNL = *Store norske leksikon*. Nettadresse: www.snl.no (lesedato: 6.6.2014).
- SSB = Namnestatistikk frå Statistisk sentralbyrå. Nettadresse: www.ssb.no (lesedato 6.6.2014).
- Sørensen, John Kousgård 1980: Danmarks «lærde» slægtsnavne. *Festskrift till Carl-Erik Thors 8.6.1980. Studier i nordisk filologi 62*. 158–173.
- Veka, Olav 2000: *Norsk etternamnleksikon*. Oslo.
- Ættarnöfn = Svavar Sigmundsson: *Ættarnöfn á Íslandi*. Nettadresse: www.arnastofnun.is/page/aettarnofn_a_islandi (lesedato 6.6.2014).

Noter

- 1) Eg ser her bort frå namn av patronym- og metronymtypen som *Eva Arnesønn Hansen* og *Eva Vigdisdatter Hansen*. Somme mellomnamn av denne typen er ikkje brukt som etternamn.
- 2) At ordet *hol* er mindre kjent i dag, kan vi t.d. sjå i innvandarbygdma Målselv i Troms. Der er det ein karakteristisk rund haug like ved Målselva, og etter denne haugen har området omkring fått namnet *Rundhaug* – ikkje *Hol*.
- 3) I tillegg til termen *lærde namn* finn ein *humanistnamn* og *antikiserande namn* (den siste termen brukt av Rentenaar 1980).
- 4) Eg takkar ein anonym konsulent for denne opplysninga frå kyrkjeboka.
- 5) I denne artikkelen bruker eg ofte namneopplysningar frå opne kjelder, t.d. Høibo 1983, og da oppgir eg fullstendige namn. Derimot er det restriksjonar på bruk av namnedata frå Sentralkontoret for folkeregistrering som har vori ei viktig kjelde for denne artikkelen. Frå denne kjelda oppgir eg ikkje fullstendige namn.

Hardeknut

Av Eivind Smith og Leiv Olsen

Three or four individuals of danish royal lineage had the name Hardeknut. Otherwise the name is extremely rare. What is the meaning of this name? Basically there are two options: (1) a German name, or (2) a Danianized form of a name borrowed from a foreign language. All the known individuals were operating either in Denmark, England or probably Normandy, however, the spelling of their names in contemporary and other medieval written sources shows great variation indicating some unfamiliarity. The testimony from mints contributes to this confusion. This is also apparent as Adam of Bremen and the later Scandinavian sources seem to regard the name as a version of the more common name 'Knútr'.

A possibly Germanic origin is discussed. As the Northgermanic languages lost unstressed vowels in the interior of words (binding vowel) in the syncope before the Viking age, it is argued that a Germanic origin of the name is unlikely. It might have been a personal by-name, however, possible transfer of by-names in a family by naming is unknown.

The name is likely to be a Danianized form of a name borrowed from a foreign language. Our suggestion is that the name may be Celtic. In the ninth century Danish vikings were raiding in France and England, sometimes also in Ireland, and establishment of close contact with Celtic speaking people in Brittany and in the British Isles is obvious.

The oldest written form is Airdeconut. This name consists of two elements, 'airde' and 'conut', both being old Irish words. Dictionary of the Irish Language (DIL) translates ardae, airde (f) as 'height, place', 'loudness', but also as 'of greatness', 'nobility' (DIL 1: 388). Conod(a), -ud is translated as 'testimony(?)' (DIL 1: 453). The interpretation is obviously connected with uncertainty, however, if tenable it may be understood as 'testimony of, symbol of nobility' – an appropriate name for an aristocrat.

Hardeknut var namnet på tre eller fire personar i dansk kongsætt og ein lagmann me veit om utanfor kongsætta. Namnet er elles heilt ukjent. Kva kan namnet bety? Det er i utgangspunktet to muligheter: (1) det kan vera eit germansk namn eller (2) det kan vera ei fordanska form av eit namn lånt frå eit framandt språk.

Dei me kjenner til hadde namnet ‘Hardeknut’, er følgjande:

Hardeknut, dansk og engelsk konge, visstnok fødd 1020, døydde 1042. Han var son til Knut den mektige, danskekongen som samla landa rundt Nordsjøen i eit mektig rike, og dronninga Emma, dotter til normannarhertugen Rikard 1. Hardeknut blei dansk konge etter faren, 1035-1042, og engelsk konge etter broren Harald, 1040-1042. I islandske sagaer, for eksempel *Heimskringla* (Hkr.), blir namnet hans skriva *Hǫrðaknútr*, i angelsaksiske krøniker frå 1000-talet blir han kalla *Hardacnut*, i Adam av Bremens historie om erkestiftet Hamburg-Bremen frå rundt 1070 (bevarte handskrift frå rundt 1200 og seinare) kalla *Hardechnud* i teksten, men bare *Knud* i sholion 37. Han er nemnt i alle danske, norske og islandske krøniker og historieverk frå 1100-, 1200- og 1300-talet. På danske myntar som kongen lot prega 1035-1042 blei namnet skriva *Harðacnvt*, *Hardacnvt*, *Harðacnvt*, *Harðacnvt*, *Harecnvt*, *Harðecnvt*, *Harecnv*, *Harecnvt*, *Harðcnvt* (Galster 1962: 61f).

Hardeknut, kalla *Hǫrðaknútr* og *Hǫrða-Knútr*, ifølgje islandske sagaer frå 1200-1300-talet, blant dei Hkr., far til danskekongen Gorm den gamle. Gorm er ein historisk konge, kjent frå dei to runesteinane i Jelling.¹

Hardeknut er også nemnt i Adam av Bremens verk frå ca. 1070, men her er omtalen forvirrande. Adams verk er bevart i ei rekke ulike handskrift frå rundt 1200 og seinare. Han hadde to heimelsmenn som begge ser ut til å nemna denne kongen, med noko ulike namn, og forteljingane sprikar. I 1. bok kap. 52 fortel Adam, med danskekongen Svein Estridsson som kjelde, at *Sigerich*, dansk konge etter *Olaph*, *Chnob* og *Gurth*, blei fordriven av *Hardegon filius Suein*, ‘Hardegon Sveinsson’, som kom frå *Nortmannia* (Normandie eller Norge). I same bok kap. 55 og 57 viser Adam til ein ikkje namngitt dansk biskop som fortalde at *Hardecnudth Vurm* var ein grueleg vond heidensk konge, tydeleg i motsetning til sonen Harald (som kristna landet). Skrivemåta- ne varierer i handskriffta, andre har *filius Hardewigh Gorm* og *filius Harde- wigh Gwrm*.² *Hardewigh* skuldast truleg at ein avskrivar har oppfatta det uforståelege *Hardecnudth* som feilskrift for det tyske *Hartwig*.³ Det har vore ulike meiningar om korleis dette skal tolkast. *Vurm*, *Gwrm* er identisk med *Gormr*, kongen som reiste den eldste Jellingsteinen og som var far til Harald Blåtann, kongen som kristna Danmark. Enkelte historikarar, blant dei *Johan-*

nes *Steenstrup*, har meint at Gorm hadde eit dobbeltnamn, Hardeknut Gorm (Steenstrup 1900). Andre, blant dei *Lis Jacobsen*, har meint dette er ein avskrivarfeil, at originalen må ha hatt *filius Hardechnud Worm*, ‘Hardeknuts son Vorm’ (Jacobsen 1929). Den danske biskopen Adam viser til, er ei usikker kjelde, både fordi han ikkje namngis og fordi opplysningane han gir, står i motstrid til opplysningar gitt av andre og meir truverdige kjelder. Men om ein tvilar på biskopens opplysningar, må ein likevel forklara korfor biskopen trudde Gorm, eller far til Gorm, hadde namnet Hardeknut. Adams andre heimelsmann, Svein Estridsson, er langt meir påliteleg. Dei fleste har meint at *Hardegon* er identisk med *Hardecnudth/Hardewich*. Jacobsen hevda at dei må ha vore to forskjellige kongar, Hardeknut og Hardegunne; den siste er i så fall ikkje nemnt av andre kjelder (Jacobsen 1929: 28-39). Hardegunne er ikkje noko kjent namn, men det er sisteleddet, Gunne. Ei samansetting med *Hard-* og *-gunne* burde etter vår meining blitt *Hardgunne*, utan bindevokal. Heller ikkje dette er eit kjent namn.

I *Roskildekrønika* frå rundt 1138 er Hardeknut og Gorm brør, begge er søner av ein dansk kong Svein som erobra England (Olrik 1898: 13). *Roskildekrønika* bygger på Adam, med misforståingar og tillegg.

Gorm var konge rundt 950, me trur han døydde 958 eller 959 (Hvass 2011: 28f). Faren(?) Hardegon kan ha fordrive Sigerich (= *Sigtryggr*) ein gong rundt 940, men har vel då vore ein gammal mann.

Airdeconut, dansk konge, truleg i *Norþhymbra land* (Northumberland), nemnt på éin mynt funne i Silverdale i Lancashire, England, i 2011. På den eine sida står det *Airdeconut* og ein kristenkross, på den andre sida «dns rex», ‘herre, konge’. Mynten blir datert til rundt 900 (Richardson 2011). Det er ikkje utenkeleg at *Airdeconut* kan vera identisk med Adams *Hardegon filius Suein* – som kom frå *Nortmannia*, som vel er Normandie, særleg sidan danske vikingar veksle mykje mellom opphald i England og Nord-Frankrike.

Hardeknut, ifølgje angelsaksiske kjelder far til den Gudrød som rundt 880-895 var konge i *Norþhymbra land*, med sete i York. Han er kalla *Hardacnut* i *Historia de Sancto Cuthberto* (HSC) kap. 13.⁴ Vanleg meining har vore at helgenlegenden er skriven rundt 960, men *Ted Johnson-South* argumenterer for at den er sett saman ein gong midt på 1000-talet (Johnson-South 2002: 32-36). Det eldste bevarte manuskriptet er frå rundt 1100; den er også kjelde for fleire skrift som stammar frå slutten av 1000-talet og tidleg 1100-tal (smst. s. 8-17). Hardeknut er nemnt i to andre verk frå rundt 1100. I *Cronica monasterii Dunelmensis* (CMD) frå 1072/1083 (som bygde på HSC) står det *Guthredum, Hardecnuti Regis filium* (smst. s. 120). I *De primo Saxonum adventu*

(PSA) frå tidleg 1100-tal står det *Deinde Guthredus, quem, Hardecnuti filium, regium puerum...* (Arnold 1882: 1: 211). Dette er nøkterne opplysningar som bare slår fast at Gudrød var den Gudrød som var son til Hardeknut; om faren veit me ingenting. Rett nok påstod CMD at også Hardeknut hadde vore konge; hos PSA (og i dei andre kjeldene) ser me at kongetittelen viser til Gudrød, ikkje til faren. Dersom kjeldene hadde dikta opp faren til Gudrød, hadde dei vel gitt han eit kjent namn, kanskje namnet til ein kjent sagnkonge. Når dei gav han eit ukjent og uvanleg namn, er det ei dess meir truverdig opplysning. Bakgrunnen til Gudrød er dunkel. Dei seine kjeldene framstiller han som ein ung gutt som med hjelp av St. Cuthberts geistlege blei gjort til konge over danane i *Norphyndra land*, ein gong i tida rundt 880. Gudrød sat som konge til han døydde i 895. Truleg var han fødd rundt 860-870 sidan han enno var gutt eller ungdom rundt 880. Faren, Hardeknut, kan ha vore aktiv rundt 860-870.

Hardecnut, lagmann i Lincoln under Edvard Bekjennaren (før 1066). Han er den siste me veit hadde dette namnet, og den einaste som ikkje høyrde til kongsætta. Domesday Book skreiv at sonen *Svertingr* var lagmann etter han i det same området (i 1086; Fellows Jensen 1968: 15; xxvii; lix). *Gillian Fellows Jensen* antar at han er kalla opp etter nokon i kongefamilien (1968: lix).

Kan namnet ha germansk opphav?

Me veit ikkje om nokon etter 1066 som heitte Hardeknut. Sidan namnet er så sjeldant, og alle som bar det, var danske vikingkongar eller hovdingar innanfor tidsrommet ca. 850-1066, er det fristande å tru dei høyrde til same slekt, slekta som danskekongane frå Gorm til Hardeknut (d. 1042) høyrde til. To av dei *veit* me høyrde til den slekta. Islandske sagaer oppfatta namnet som eit mannsnamn med tilnamn, *Hǫrða-Knútr*, ‘Knut frå Hardsyssel’ (eventuelt ‘Knut frå Hordaland’), likt *Hǫrða-Kári*, ‘Kåre frå Hordaland’, *Berðlu-Kári*, ‘Kåre frå Berdla, no Berle’ (i Bremanger), *Skallagrimr*, ‘den skalla Grim’, *Drauma-Finni*, ‘Finne den synske’, Heilag-Olav osv. Det gir god meining, men me kjenner ikkje til ein oppkallings-skikk der kombinasjonen personnamn med tilnamn gjekk i arv. Her høyrer me om tre, kanskje fire, kongar eller hovdingar og éin lagmann som alle heitte Hardeknut. Dei blei neppe alle kalla så fordi dei kom frå Hardsyssel (eller frå Hordaland). Det kan godt tenkast at den fyrste av dei (far til kong Gudrød) fekk slikt oppnamn, men då har dei andre fått med tilnamnet då dei blei kalla opp etter han, og slik oppkallings-skikk er ukjent. ‘Hardeknut’ bør derfor oppfattast som eit samansett personnamn på linje med Arnfinn, Torbjørn, Harald osv.

‘Hard’ er eit kjent namneledd i germanske namn, særleg brukt som etterledd.

Som forledd er det mindre brukt.⁵ E.H. Lind: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn* (1905-1915) har bare tre eksempel:

Hjörðr, mannsnamn

Harðbeinn, sjeldant mannsnamn

Harðrefr, sjeldant mannsnamn

Samt enkelte mytologiske namn og fingerte namn, alle utan bindevokal.

Danmarks gamle Personnavne (DgP) har fire namn på *Hard-*, utanom Hardeknut og Hardegon (skrive Harthagunni i DgP; *Hardegon* nemnt av Adam er den einaste med det namnet):

Harthbo (fem personar på 1300-1400-talet)

Hartlef (fleire personar frå 1200- til 1400-talet)

Hartodecus (bonde nemnt 1371, «Formodentlig Forvanskning av *Hartwicus...*»), DgP 1:482)

Hartwik (fleire personar frå 1200- til 1500-talet)

Fellows Jensen har i tillegg registrert *Harðgripr*, skrive "Ardegrip" i Domesday Book (ein mann, noko før 1066). Ho oppfattar dette namnet som enten ei anglo-skandinaviske nydanning eller som det norrøne mytologiske namnet *Harðgreipr* (Fellows Jensen 1968: 134; viser til Lind 1905-1915: 488).

Ser me bort frå det truleg forvanska Hartodecus og truleg anglifiserte Ardegrip er alle dei norrøne og danske namna utan bindevokal. Naturleg nok, sidan bindevokalar fall bort i synkopetida i dei fleste nordgermanske personnamna; unntaka er namn på *Ingi-*. Korleis kan me då forklara bindevokalen i 'Hardeknut'?

Kanskje mellomvokalen blei bevart i *danske* namn? Me har gått igjennom samtlege innførsler i DgP. Her står namn av innanlandsk opphav saman med innlånte namn, det er ikkje lett å vita om eit namn er opphavleg dansk (nordgermansk) eller opphavleg angelsaksisk, frisisk eller nedertysk. Namn på *-eke*, *-ike* og *-lin* held me utanfor, då me reknar dei som frisiske eller nedertyske diminutiv av andre namn. Følgjande namn reknar me òg som nedertyske, frisiske eller angelsaksiske lån:

Eggebret, Ermegerth, Fallebrek, Frederik, Gladeban, Godebald, Godebert, Hemelif, Hiderik, namn på Hilde-, Katheman, Kunigund, Kereberch, Ladewik, Levekint, Ludeman, Lutarir, Lydeburgh, Oselik, Sonneman, Thide-man, Walderik, Wenemar, Widerik, Willehadus, Willemand, Uddebrad.

Andre namn er truleg opphavlege tilnamn, ifølgje DgP:

Hafrekiarf, Hafresek, Hannebeke, Hasekop, Hwitibiorn, Kenebe, Kudeman, kapu suain (=kaupsveinn), Laduman, Lydeman, Nakkaskogh, Pipegræs, Pipestok, Pipestræng, Rævæunge, Springimile, Tymmedarius, Udemand, Walegæst, Wetheman.

Enkelte namn kjenner me bare frå folkeviser (Dannewith, Ererik, Ermerik, Ieremand, Isemar, Memering, Roselille, Wildemor); dei reknar me ikkje som ekte personnamn.

Eitt namn, *butirþu*, nemnt i ei runeinnskrift, skuldast truleg metatese, ifølgje DgP: dei antar det kjem av **Botríða*.

Då står me igjen med følgjande gamle danske namn med bindevokal i vikingtid eller høgmellomalder:

Fredegest (DgP 1: 316), bonde i Vennebjerg, nemnt 1419. «Navnet kendes ikke ellers, hvorimod baade første og sidste Led... er velkendte i Personnavne» (smst.). Men blant tillegga i bind 2 står det: «...læs: Skandinavisk i England *Friðegist* (von Feilitzen 255); en Hærfører af dette Navn, som nævnes under 993, siges udtrykkelig at være af dansk Afstamning; Navnet, der er ret alm. i engelske Kilder, maa derfor sikkert antages at stamme fra Dansk» (DgP2: 1668).

fulukui (Folkvi?), nemnt på Hyby-runesteinen frå vikingtida (DgP 1: 333).

Heriest, to menn på Sjælland, den eine nemnt i 1291. «Navneformerne, der begge er fra Sjælland, indeholder maaske det kendte Navneelement *-gæst*,... sml. oty. *Herigast*. *Hæryest* findes ogsaa som Tilnavn paa Sjælland o. 1500.» (DgP 1: 541).

Ingibert, *Ingiburgh*, *Ingifast*, *Ingifrith*, *Ingigerth*, *Ingimar* eller *Ingimer*, *Ingimoth*, *Ingimund*, *Ingirith*, *Ingeward*.

Bortsett frå dei mange personnamna på *Ing*- er det altså svært uvanleg med opphavleg danske personnamn der bindevokalen er bevart så seint som i vikingtida. Fredegest og Herigest er *mulige* eksempel (Herigest kan òg vera lånt frå tysk).

Konklusjonen må bli at *dersom* namnet 'Hardeknut' har germansk opphav, er det truleg eit personnamn med tilnamn, 'Knut frå Hardsyssel', som seinare gjekk i arv i slekta. Slik oppkalling er som nemnt ukjent.

Kan namnet vera ei fordanska form av framandt opphav?

Det verkar meir sannsynleg at namnet er eit fordanska lån frå eit framandt språk. Visse fakta bygger opp under ein slik teori, særleg om me gjengir skrivemåtane i kronologisk orden:

Airdeconut (kongens mynt, rundt 900)

Harðacnvt, Hardacnvt, Harðacvnt, Harðacvnt, Harecnvn, Harðecvnt, Harecnv, Harecnvt, Harðcnvt (kongens myntar, 1035-1042)

Hardacnut, Hardecnut (angelsaksiske helgenkrøniker, midt på 1000-talet?)

Hardegon, Hardecnudth, [Hardewich] (Adam av Bremen, rundt 1070)

Hørðaknútr, Hørða-Knútr (islandske sagaer, 1200-talet)

Ingen skrivemåtar ‘Harðacnut, Harðecnut’ kan nokolunde sikkert daterast til eldre enn 1000-talet. Den *eldste* skrivemåten er *Airdeconut*, som ikkje verkar det minste germansk, og *det er skrivemåten på kongens eigen mynt*. Rett nok bare på ein einaste mynt. *Thijs Porck* og *Jodie Mann* har argumentert for at dette er ein fransk (normannisk) myntmeisters forsøk på å gjengi det vanskelege namnet *Harðacnut*; i fransk ville ein unngå *-cn-*, og ’h’ fall vekk i byrjinga av orda (Porck & Mann 2014). Men det forklarar ikkje korfor ein danske på 800-talet fekk eit namn med bindevokal, minst 100 år etter at bindevokalen hadde falle vekk i andre namn, bortsett frå namn på *Ingi-*.

Omdanninga til det danskklingande ‘Hardeknut’ skjer seinast tidleg på 1000-talet. Hos Adam, rundt 1070, møter me namneformene *Hardegon* og *Hardecnudth*, som er vanskeleg å avleia frå kvarandre. Derfor meinte Jacobsen at dette måtte vera *to* kongar, det kunne ikkje vera same mann. Men dersom opphavet er *Airdeconut*, som i neste omgang blei fordanska, blir både *Hardegon* og *Hardecnudth* naturlege avleiingar. Det er interessant å sjå at også Knut den mektiges son Hardeknut veksla mellom skrivemåtane *Harðacnut, Harðacunt* og *Harðacunut* (samt varierende bindevokal og d/ð).

Konklusjonen vår er at både *Hardegon* og *Hardeknut* truleg er fordanska former for eit eldre *Airdeconut*. Men kva språk kan dette namnet vera henta frå? Det er ikkje kjent i noko språk.

Kan namnet ha keltisk opphav?

Kirsten Møller diskuterer eit mulig irsk opphav for namnet *Hørðaknútr*. Ho antyder at namnet kan komma av høgkongetittelen *ard rí*, der det irske *rí* blei erstatta av *con* (det vil seia ‘konungr’), men slik at *Ard > Hard* og *HardCon* deretter forvanska til *HardaCnut* (Møller 2010: 112f). Den hypotetiske rekka blir då *ard rí > ard konungr > HardCon > HardaCnut*. Slik når ho fram til konklusjonen ved å bygga fleire gjetningar opp på kvarandre; for så vidt typisk for korleis ho argu-

menterer i heile boka: argumentasjonskjeder bygd opp med mange ledd gjetningar, som alltid passar til konklusjonen ho vil fram til. Opplysningar hentar ho der det passar henne; finn ho ikkje det ho ønskjer i dei beste kjeldene, supplerer ho med seine eller tilmed tvilsame kjelder. Motførestillingar blir knapt diskutert. For eksempel identifiserer ho utan vidare dublinkongen Ivar (*Ímar*) med den danske vikinghovdingen Ivar/Ingvar (*Igwar*) (som ho oppfattar som den fyrste *Har-daCnut*), endå den siste ifølgje angelsaksiske kjelder døydde same året som Edmund den heilage (det vil seia 869) mens den fyrste ifølgje irske annalar døydde 871 eller 872, som må vera 873, då desse annalane pla datera hendingane frå den tida eitt-to år for tidleg.⁶ Det er heller uvanleg at ein person døyr to gonger (og med fire års mellomrom). Møller bryr seg ikkje ein gong om å nemna slike problem.

Skal me laga ei truverdig forklaring på namnet *Harðaknútr*, bør me vera varsamme med konstruksjonar. Me må sjå om namnet, slik det er overlevert i sikre kjelder, kan settast saman av sikkert overleverte namn eller ord, enten desse orda er henta frå norrønt, olddansk, gamalirsk eller andre språk. Me må tilbake til 800-talet, då danske vikingar herja i Frankrike og England, enkelte også i Irland. Alle dei ‘Hardeknut’ me har nemnt, blir i kjeldene knytte til England eller Normandie/Nortmannia i tillegg til Danmark. Det blei tette samband mellom danskane og befolkninga i landa dei kom til: frisarar, germansk-romanske frankarar, bretonar, angelsaksarar, valisar, irske og andre keltiske folk. Me tvilar på at namnet kan vera lånt frå eit anna germansk språk. Me ser heller ingen grunn til å leita etter eit opphav i romanske språk. Kva med keltisk? Danske vikingar, særleg dei som slo seg ned i Normandie, hadde samband med keltiske folk i Bretagne. Dei hadde også irske kontaktar. Irske kjelder melde 856-858 om kampar med *gallgoíðil*, ‘framande-gælar’, det vil seia folk av blanda skandinavisk-gælisk opphav. Det tyder på at skandinavar hadde fått barn med irar alt i dei fyrste to-tre tiåra av 800-talet. Enkelte av dei kan godt ha fått irske namn; me veit at namn som *Niall*, *Kjartan* (*-cheartach*), *Kodrán*, *Kjarvall* (*Cerball*), *Kormákr* tidleg kom i bruk blant norrøne folk, særleg om ungane hadde irske mødrer. Me kan gå ut frå at det same gjaldt hos danane. Kan *Airdeconut* vera eit keltisk namn? Eit slikt namn finst ikkje i irske kjelder. Men det er ikkje vanskeleg å peika på keltiske namn og namneledd som ligg svært nær.

Den fyrste ‘Hardeknut’ har ein dunkel bakgrunn. Sonen blei omtala som trell blant dei danske vikingane, noko yngre kjelder legg til at faren hadde vore konge. Dette liknar på det som *Laxdoelasaga* fortel om Olav På: mora var trellkvinne hos Hoskuld Dala-Kollsson, men seinare kom det fram at ho var dotter til irsekekongen *Muircheartach* (dette er sagn, ikkje historie). Hadde både Gudrød Hardeknutsson og Olav På ein keltisk far eller mor? Begge blei framifrå leiartyar.

Me som skriv dette, kan ikkje irsk, og slett ikkje irsk språkhistorie, men ut frå ordbøker og namneopplysningar på internett kan me peika på interessante trekk. *Air* er irsk, med tyding ‘before’, ‘for’, «but later also with merely intensive force e.g.

airard *very high*» (DIL 1: 163). Som forsterkande forledd er det brukt i det irske mannsnamnet *Airard*, ‘den svært høge’ (*ard* tyder ‘høg’).⁷ *Airard Fitz Stephen* (fødd ca. 1036 i Normandie) var kaptein på eit av skipa då Vilhelm Erobraren 1066 invaderte England; han blir rekna som stamfar til ei normannisk adelsslekt. Airard var normannar, det vil seia danskætta, men namnet tyder på blanda opphav. Han kan ha hatt både franske, danske og bretonske anar.

Airdeconut kan delast i to ledd, *airde* og *conut*, som begge er gamle irske ord. *Dictionary of the Irish Language* (DIL) omset *ardae*, *airde* (f) med ‘height’, ‘high place’, ‘loudness’, men òg med ‘of greatness’, ‘nobility’ (DIL 1: 388). *Conod(a)*, *-ud* blir omsett med ‘testimony(?)’ (DIL 1: 453). Tolkinga er tydelegvis noko usikker; ordboka gjengir blant anna setninga «Ní tabhair toimden na conodh for test bis airde arusc» frå O’Curry’s law transcripts i Royal Irish Academy. Her står både *airde* og *conodh* i den same setninga! Dersom me held oss til tolkingane i DIL, kan *airdeconut* oppfattast som ‘vitnemål om, teikn på høg ætt’ -- eit høveleg namn for ein aristokrat. Det må ha vore *brukeleg* som mannsnamn, men me veit ikkje om det faktisk *har vore* brukt slik. Eller det kan ha vore brukt som ein tittel eller tilnamn, og blitt personnamn då det blei lånt til eit anna språk.

Jan Erik Rekdal, professor i irsk språk og kultur, har innvendt at *airde* (til skilnad frå *ard*) normalt er etterstilt i samansettingar. Men det er ikkje ein ubrotten regel. Me kan visa til halvøya *Ardnamurchan*, som går ut i havet mellom dei nordlege og sørlege Hebridane. Det skotsk-gæliske namnet på halvøya er Àird nam Murchan, ‘neset ved det store havet’.⁸ Då må også **airde conod* vera ei mulig samansetting. Danske vikingar var lite i Irland, dei hadde meir kontakt med keltiske folk i Wales og Bretagne. Det er derfor truleg ikkje blant irar, men heller hos desse andre keltiske folka at dei kan ha møtt det framande namnet **airde conod*.

Konklusjon

Me har argumentert for at namnet ‘Hardeknut’ neppe har germansk opphav, og at det *kan* vera ei fordanska form av eit namn lånt frå framandt språk. Me har ikkje kunnskapar om irsk språkutvikling, men vil hevda at *Airdeconut* kan vera eit keltisk mannsnamn, tilnamn eller tittel, då det er samansett av to kjende gamle irske ord, *airde*, ‘høgætta, aristokrat’, og *conud*, ‘vitnemål, teikn(?)’. Me har ingen opplysningar om at dette namnet har vore brukt blant keltiske folk. Som personnamn er det utelukkande kjent frå éin mynt frå rundt 900. Namnet *Airdeconut* kan ved fordansking ha gitt opphav til både *Hardegon* og *Hardecnudith*, *Harðacnut*, og slik forklara alle bevarte former av namnet.

Litteratur

- Alhaug, Gulbrand 2011: *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon*. Cappelen Damm, Oslo.
- Arnold, Thomas (ed.) 1882-1885: *Symeonis monachi opera omnia*. 2 vols. Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores, 75.
- Arnold, Thomas (ed.). *De primo Saxonum adventu*. 1. bd. av *Symeonis monachi opera omnia*.
- DgP = *Danmarks gamle Personnavne* (2 bind), forf. Gunnar Knudsen, Marius Kristensen og Rikard Hornby. Gads forlag. København 1936-1964.
- DIL = *Dictionary of the Irish language*. Based mainly on the Old and Middle Irish Materials [ed. by Carl J.S. Marstrander and others] (3 bind). Royal Irish Academy. Dublin 1913-1976.
- Downham, Clare 2007: *Viking Kings of Britain and Ireland. The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014*. Dunedin, Edinburgh.
- Fellows Jensen, Gillian 1968: *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire*. Akademisk forlag, København.
- Galster, Georg 1962: Montfundet fra Kongsø Plantage. *Årbog for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1962: 54-78. København.
- Henrichsen, Carsten L. (ovs.) 1968: *Adam af Bremen: De Hamburgske Ærkebispens Historie og Nordens Beskrivelse*. Rosenkilde og Bagger, København.
- Hvass, Sten 2011: *Jelling-monumenterne – deres historie og bevaring*, 2. udg. Digital udg. http://www.kulturarv.dk/fileadmin/user_upload/kulturarv/publikationer/emneopdelt/verdensarv/Jelling-monumenterne_96s.pdf.
- Jacobsen, Lis 1929: *Svenskevældets fald*. Munksgaard, København.
- Johnson-South, Ted, ed. and trans. 2002: *Historia de Sancto Cuthberto*. Brewer, Cambridge.
- Lind, Erik Harald 1905-1915: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn*. Uppsala.
- Møller, Kirsten (ed.) 2010: *The History of St Cuthbert. Northern England in the early Anglian and Viking age*. Transl. and comm. by K. Møller. Ikast.
- Olrik, Jørgen (ovs.) 1898: *Roskildekroniken. Den ældste Danmarkskronike*. Skrifter udgivne af Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse. København. Digital utg. v/Universitetet i Bergen, https://wiki.uib.no/medieval/index.php?title=Chronicon_Roskildense&action=edit.
- Porck, Thijs and Jodie Mann 2014: How Cnut became Canute (and how Harthacnut became Airdeconut). *NOWELE* 67: 237-243.
- Richardson, Ian 2011: Two Hoards and One Unknown Viking Ruler. *British Museum Blog* 14.12.2011. <http://blog.britishmuseum.org/2011/12/14/two-hoards-and-one-unknown-viking-ruler/>
- Shaw, William 1780: *A Galic and English Dictionary. Containing all the Words in the Scotch and Irish Dialects of the Celtic, that could be collected from the Voice, and Old Books and MSS*. London, gjenoptrykt ECCO, 2010.
- Steenstrup, Johannes 1900: *Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten ved den historiske Tids Begyndelse (800-1100)*. København.

Notar

- 1) Gorm reiste sjølv ein runestein etter kona Tyra: «Gorm konge gjorde desse kumbel etter Tyra, kona si; Danmarkar bot.» Sonen Harald reiste ein stein etter begge foreldra: «Harald konge baud gjera desse kumbel etter Gorm, far sin, og Tyra mor si; den Harald som vann/gjorde Danmark heilt og Norge og gjorde danene kristne.» <http://runer.ku.dk/Search.aspx>; søk på «Jelling».
- 2) Slik skreiv Adam namnet i kap. 55. I kap. 57 og 59 skreiv han *Gorm*, *Worm*. Adam nemnde ikkje heimelsmann for kap. 59.
- 3) Det kan òg tenkast at namneforma er påverka av det Adam skreiv i same bok kap. 37, der *Orwig* (Harald Hardråde?) er nemnt blant fleire danske tyrannar: «Der var ogsaa andre Konger hos Danerne eller Normannerne, som paa den Tid ved Søroverangreb hærgede Gallien; de vigtigste blandt dem var Tyrannerne Horich, Orwig, Gotafrid, Rudolf og Ingvar.» *Adam af Bremen: De Hamburgske Ærkebispers Historie og Nordens Beskrivelse* (ovs. Carsten L. Henrichsen), Rosenkilde og Bagger, Kbh. 1968, s. 44.
- 4) Det står at folket valde ein ny konge, *Guthred filium Hardacnut*. Sjå Johnson-South, Ted, ed. and trans.: *Historia de Sancto Cuthberto*, Brewer, Cambridge, 2002, s. 52.
- 5) Gulbrand Alhaug: *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon* (2011) har *ingen* personnamn på *Hard*-eldre enn nynorsk tid.
- 6) *Annals of Four Masters* fører det opp under 871, *Ulsterannalane* under 872. Sjå Clare Downham: *Viking Kings of Britain and Ireland. The Dynasty of Ívarr to AD 1014*, s. 259. *Four Masters* er to år for tidleg med alle hendingar frå denne tida, *Ulsterannalane* er eitt år for tidleg, så Downham daterer Ivars død til 873. Likevel hevdar også ho at dublinkongen Ivar, som ho reknar døydd i 873, var den same som den danske vikinghovdingen Ivar eller Ingvar som døydd i 869. Enkelte forestillingar er så populære at dei er vonde å utrydda.
- 7) «Meaning of Airard: In Irish meaning is: very tall. Airard Name Origin: Celtic.» <http://www.babynology.com/meaning-airard-m13.html>.
- 8) <http://no.wikipedia.org/wiki/Ardnamurchan>; <http://en.wikipedia.org/wiki/Ardnamurchan>.

Hå

Av Staffan Fridell

*Eldar Heide has recently suggested a new interpretation of some Norwegian island names, corresponding to Old Norse *Háey. The first element was earlier supposed to be the adjective hár 'high', but Heide asserts that at least for some of these names, an alternative is the noun hár, for which he defines two possible meanings: 'rowlock' and 'shark (fin)'. While it is feasible that there could be a metaphoric association between the topography of an island and the shape of a rowlock, the other option: 'shark (fin)' is not an acceptable alternative, since the word hár in Old Norse did not mean 'shark' but 'piked dogfish' Squalus acanthias. Heide alludes to an old, but unacceptable etymology for the word hár according to which it should refer to the fin of a shark.*

Eldar Heide (2012) har föreslagit en nytolkning av några norska önamn som går tillbaka på *Háey. Tidigare har man antagit att förleden är adjektivet *hár* 'hög', men Heide menar att man åtminstone för vissa namn även bör räkna med substantivet *hár*, för vilket han anger de två betydelserna »'keip/(rygg)finne på) hai (som sym i vass-skorpa)» (2012: 101).

Heide anser till och med att några av dessa namn redan från början haft en dubbel betydelse: både 'årtull' och '(ryggfena på) haj'. »Namna kan ha vorte laga som ordspel» (2012: 104). Det senare har jag svårt att acceptera. Man måste hålla fast vid principen att ett ortnamn vid namnbildningen haft en och endast en bestämd betydelse. Däremot är det mycket möjligt att man sekundärt kommit att associera namnen med formen på en årtull och därför omtolkat betydelsen.

Heides förstahandsalternativ vad gäller metaforiken är dock inte årtullen utan hajen och hajfenan: »dei [öarna] liknar meir på haifinnar enn på keipar» (2012: 104). Detta kan verka nog så anslående, men är enligt min mening omöjligt. Skälet är att det norröna ordet *hár* helt enkelt inte betydde 'haj' utan i stället endast avsåg arten 'pigghaj' *Squalus acanthias* (Fritzner 1889–96 1: 731, Nordgaard 1912: 62, Cleasby-Vigfusson 1957: 244, Bernström 1961: 45, Lockwood 1984: 116, Norrøn

ordbok: 246, Bjorvand & Lindeman 2007: 525, Fridell 2008a: 119 f). Pigghajen är en liten haj, som ofta uppträder i stort antal nära kusten och som har fiskats som matfisk i relativt stor skala. Även nutida isländska *háfur* och färöiska *há(v)ur* har endast betydelsen 'pigghaj' (ÍO: 542, FO: 436), och denna är också helt dominerande för det nutida svenska och norska dialektordet *há* (Kornhall 1968: 89, Ernby 1985: 131, Norsk ordbok 5: 1010). När ordet *hár* lånades från norrönt till nederländska kom det att få en utvidgad betydelse till att gälla alla hajarter (»improperly used as a generic term«, Lockwood 1984: 116; se även Fridell 2008a: 119 f.), och det är denna innebörd som sedan har följt med när de skandinaviska språken i sin tur lånat in *haj/hai* från nederländskan.

Den etymologi för *hár* som Heide refererar, nämligen hajfenans likhet med en viss typ av årtull, stämmer inte på pigghajen, som inte har någon anslående ryggefena, och blir därmed oantaglig (Fridell 2008a: 120 f.). Det är i stället sannolikt pigghajens gifttaggar som har avsetts:

The etymologists have realised that the Old Norse name [*hár*] will be a specific application of *hár* 'pin, peg', but have been unable to pin-point the motivation, having overlooked the fact that the name was specific in Norse and not generic as in Dutch *haai*. Once the *Realien* are cleared up, the motivation is there for the asking: *hár* is the *doorn*, *Dorn*, *pig*, the 'pike' or spine in front of each of the two dorsal fins. These spines, associated as they are with poison glands, are weapons capable of causing painful, even dangerous wounds. A fish taken, say, by the head, will bend its body violently as it attempts to direct its spines towards its captor (Lockwood 1984: 116).

Dette gamle ordet for 'pigghå' er etter alt å dømme identisk med norr. *hár* m. "tollepinne, -gang, keip, dvs. vinkelformet årefeste", nisl. *hár*, no. *há* og sv. dial. *há*. Dvs. at fisken mest sannsynlig har fått sitt navn etter de kraftige piggene. (Bjorvand & Lindeman 2007: 525.)

Det är visserligen sant att ordet *há* i nutida norska, liksom i svenska dialekter, även i viss mån kan ha en allmännare betydelse 'haj' (Norsk ordbok 5:1010, Kornhall 1968: 89, Ernby 1985: 130 f.), men detta är en sen utveckling, troligen på grund av påverkan från det vidare betydelseomfånget för lånordet *hai*. Detta lämnar dock en viss möjlighet öppen för att man under modern tid kunnat associera *Hå*-namnen till hajfenor, så som Heide tänker sig. Att man skulle ha kunnat göra dessa metaforiska associationer och omtolkningar av namnen under medeltid, vikingatid eller ännu tidigare är däremot uteslutet.

Man får vid ortnamnstolkning inte heller glömma bort att det finns ett annat, sannolikt etymologiskt identiskt, norskt och svenskt dialektord *há*, med betydelsen 'utvidgning av sjö eller å, vik', som kan förekomma som förled i gamla ortnamn

både i Sverige och Norge. Betydelsen torde ha utvecklats 'pinne, gren' → 'utskott, utsprång, förgrening (av vattensamling eller vattendrag)' (se närmare Fridell 2008b: 47 ff.).

Litteratur

- Bernström, J., 1961: Hajar. KLN 6. 45–46.
- Bjørvand, H. & Lindeman, F. O., 2007: *Våre arveord*. Revidert og utvidet utg. Oslo.
- Cleasby, R. & Vigfusson, G., 1957: *An Icelandic-English dictionary*. 2. ed. Oxford.
- Ernby, B., 1985: *Bohuslänska fisknamn*. Göteborg.
- FO = *Føroysk orðabók*. 1998. Tórshavn.
- Fridell, S., 2008a: *Haj* och *hå*. Saga och sed. 119–128.
- Fridell, S., 2008b: *Hå, Håtuna* och *anahai*. NoB 96. 47–59.
- Fritzner, J., 1889–96: *Ordbog over det gamle norske Sprog* 1–3. 2. Utg. Kristiania.
- Heide, E., 2012: *Håja/Håey* i Troms og Finnmark – høgøya og hai(finne)øya? NN 29. 101–106.
- ÍO = *Íslensk orðabók*. 3. útg. 2002. Reykjavík.
- Kornhall, D., 1968: *Sydsvenska fisknamn*. Lund.
- Lockwood, W. B., 1984: The Faroese shark names and their Scandinavian relatives. MM 75. 116–119.
- Nordgaard, O., 1912: Fisknavnene i Snorres Edda. MM 4. 54–66.
- Norrøn ordbok*. 5. utg. 2008. Oslo.
- Norsk ordbok*. 1–. 1966 ff. Oslo.

Bokmeldingar

Katharina Leibring (hovudred.), Nilsson, Leif, Torensjö, Annette C. & Mats Wahlberg (red.): *Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012*. (Skrifter utgivna av Institutet för språk och folkminnen. Namnarkivet i Uppsala. Serie B: 12). Uppsala. 340 sider. ISBN 978-91-86959-06-7.

Til ære for professor Staffan Nyström, Seminariet för nordisk namnforskning, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, har forskarkolleagaer gjeve ut eit venneskrift med 34 artiklar i høve 60-årsdagen hans, som var den 11.12.2012. Heidersskriftet kom ut ved sommarleite 2013. Klassifisert etter namnekategoriar som blir tematisert eller behandla i artiklane, kan ein seie at tjuve handlar om stadnamn, seks om personnamn, to om andre namn (kattenamn og namn på rockeband), tre artiklar handlar om nytolkingar av runer, og éin handlar om eit ord som tidlegare har vore tolka som eit personnamn i fornsvensk. Ein artikkel handlar om namn frå fleire kategoriar, og ein handlar om adresser i Sverige. Blant artiklane som eg har klassifisert som stadnamnartiklar, spenner temaa frå Staffan Nyströms arbeid som stadnamnplanleggar, til namneinventar og namnemønster hos ei tiårig jente, terminologiutvikling og klassiske tema som tolking av stadnamn frå både eldre og yngre tider. Personnamnartiklane er svært ulike tematisk sett, og både etternamn, kallenamn (svensk binamn), idolnamn og namn frå notid og fjerne tider inngår. Artiklane er presenterte i alfabetisk orden etter forfattareternamnet til forfattarane. Lengda på artiklane er mellom fem og fjorten sider. Trettiein av skribentane er forskarkolleagaer innafor svensk namnegransking eller nordisk filologi. Frå resten av Norden er det éin norsk, éin islandsk, to finske, men ingen dansk forskarkollega som har bidrege. Eit hint om Staffan Nyströms internasjonale deltaking innafor namnegranskinga får vi av forsida til publikasjonen, som viser jubilanten med attachékofert ved Wallenberg-monumentet i FNs hovudkvarter i New York den tiande FN-konferansen om geografiske namn i 2012.

Tittelen på heidersskriftet «Namn på stort och smått» tematiserer Staffan Nyströms interesse for ulike typar av namn, t.d. i publikasjonen «Smånamn och andra ortnamn» (2003) frå tida (2001–2008) då han var tilsett ved Riksantikvarieämbetet i Stockholm som stadnamnexpert. Informasjon om stadnamn er ein viktig del av arbeidet her, til liks med samarbeidet mellom Riksantikvarieämbetet og Lantmäteriet om normering av stadnamn på offentlege kart. *Namnvard* (som vi ikkje har ein god term for i norsk – namnerøkt, namneplanlegging, namnerådgeving er termar som dekker delar av tydingsinnhaldet i omgrepet) har vore ein viktig del av arbeidsfeltet til Staffan Nyström, og i venneskriftet får vi ein presentasjon av det grundige arbeidet hans som *namnberedare*, som vi på norsk vel kan kalle stadnamnplanleggar, i «Staffan Nyström som namnberedare i Stockholm» av Lars Cleve, Carina Johansson og Harald Norbelie. Vi får høyre at Staffan Nyström

hadde vore restriktiv med å tilrå memorialnamn, men etter det triste attentatet i 2003 på Sveriges utanriksminister, Anna Lindh, ønskte *stadsbyggnadsnämnden* å heidre ho med eit memorialnamn, og i mai 2010 blei *Anna Lindhs Plats* innvidd. Namneplanleggarane i Stockholm hadde lenge vore imot å nytte *plats* som namneleidd, men etter råd frå Staffan Nyström blei namneleiddet teke i bruk. Han peikte på at namneleiddet har vore nytta sidan midten av 1800-talet, det er frekvent i stadnamn i fleire svenske byar og at det er ein fordel at ordet har ei vid tyding i motsetnad til meir spesifikke svenske ord som t.d. *torg*, *plan*, *park* og *terass*. Arbeidet som stadnamneksperit i Riksantikvarieämbetet gjorde at Staffan fekk ei viktig rolle med å tolke paragrafen om *god ortnamns* i kulturminnelova. Tolkinga seier at stadnamn ikkje må endrast med mindre sterke grunnar talar for det, og denne tolkinga har vore til god hjelp i stadnamnrøkta til Stockholms namnberedning.

Staffans arbeid med namnerøkt er nok ein grunn til at fleire av skribentane har valt å skrive om dette temaet. Annette C. Torenjö er stadnamneksperit i Lantmäteriet, dvs. det svenske Kartverket, og skriv om «Beslutfattarens dilemma» når stadnamn skal behandlast etter prinsippa fastsette i kulturmiljølova § 4. Reglane er svært generelle jamført med den norske stadnamnlova, og det har derfor vore opp til forvaltarane av regelverket å utvikle retningslinjer for stadnamnrøkta. Fire hovudprinsipp blir lagde til grunn: eit ortofont prinsipp, normering ut frå skrivemåten i *Svenska Akademiens ordlista*, etymologi og hevdvunnen skrivemåte – trass i at ein slik skrivemåte kan vere feilaktig språkleg sett. Torenjö viser korleis ein samnordisk definisjon av såkalla statistiske tettstader kan kollidere med ei allmenn oppfatning av kva som er ein tettstad. For den sistnemnde har Lantmäteriet tatt i bruk ein ny term, *topografisk tätort* i motsetnad til den statistiske. Dette har vist seg nyttig for å kunne ta vare på namn på tettstader, som elles kunne komme til å bli unnatrendge av namn på statistiske einingar.

Karolina Andersdotter viser i innlegget «Slånbärsvägen är fortfarande *Slånbärsan*. Ett namnbyte tio år senare» at ei utskifting av stadnamna i ein bydel i Enköping ikkje er tilstrekkeleg for å rette opp eit frynsete sosialt rykte som etter kvart har komme til å hefte ved området. I 2002 blei *Slånbärsvägen* bytt ut med *Havsörnsgratan*, og sidegatene fekk rovfuglnamn med etterleiddet *-gränd*. Ti år etter namnbytet har ikkje dei nye namna slått skikkeleg igjennom, og eit nytt uoffisielt hyperonym «fågelgränderna» har oppstått på grunn av fuglenamntemaet i dei nye namna.

Også i medieoppslag knytt til «fågelgränderna» er det oppslag som handlar om ymse slag kriminalitet. Dermed er ein kanskje like langt. Eit belasta rykte vil truleg bli kopla til dei nye namna også. Dette er eit interessant døme på korleis stadnamn signaliserer språkeksterne verdier av ulike slag og ikkje berre fungerer som lokaliseringsspråklege uttrykk.

At Staffan Nyströms skepsis til memorialnamn ikkje gjeld i Ungarn viser Björn Lundquist i artikkelen «Något om gatunamnbytena i Budapest 2011 och deras bakgrund». Etter opprøret mot det habsburgske styret i 1848–1849 begynte ein å gje memorialnamn etter ungarske heltar, og personkult i gatenamn blei den nye måten å namngje på i protest mot opprøret som var blitt slått ned. Tradisjonen med memorialnamn har blitt svært vanleg i Ungarn, og i Budapest kan ein finne eitt og same memorialnamn i ulike distrikt av byen. Slik einsarta namngjeving og hyppige skifte av namn framstår som upraktisk for ein som ser dette utanfrå. Etter regimeskiftet i 1989 ønskte ein å byte ut «ideologisk skadelege namn frå kommunisttida». Mellom 1989–1997 blei ca. 950 namn bytte ut. Av desse er ca. 400 gjeninnførte namn frå før kommunisttida. Lundquist nyttar omgrepet *city-text* omsett til svensk *stadstext* for å forstå årsaker som ligg til grunn for offentleg namngjeving, spesielt memorialnamn. Stadstexten består av gatenamn, torg- og parknamn, først og fremst memorialnamn, og namn på statuar. Ein stadstext er ein kulturell konstruksjon som gjev att ein viss bestemt sosial og moralsk orden. Han er også ein offisiell tekst godkjent av det styrande systemet. Gatenamna formidlar den offisielle versjonen av historia og spelar ei viktig rolle i forminga av vurderingar og politisk og historisk medvit. Stadstexten kan oppfattast som ein manifestasjon

av dei politiske ideane til den regjerande eliten på eit visst tidspunkt. Gjennom namn på gater, parkar, torg, bygningar, og framfor alt memorialnamn og statuar, kan ein lese av det notidige og tidlegare politiske tilhøvet i byen eller landet. Memorialnamnsnorma skal sjåast på som eit politisk prosjekt som har til formål å sameine folket gjennom eit felles referansepunkt for ein felles identitet. Sidan namngjevinga har vore politisk motivert dei siste 165 åra og ser ut til å halde fram slik, meiner Lundquist at namnebruken framleis vil vere turbulent og ustabil. Strevet etter å skape ei nasjonal historie gjennom namngjevinga har gjort at kontakten med den lokale kulturen har gått tapt, og problemet er truleg først og fremst knytt til bruken av memorialnamn.

I innlegget til Botolv Helleland spør han korfor vi skriv Firenze på norsk, men Florens på dansk og svensk. Landa har altså ulike strategiar i bruken av endonym (eit namn på språket som blir snakka på staden) og eksonym (eit stadnamn på eit anna språk enn det som blir snakka av innbyggjarane på staden). I Norden blir både endonym og eksonym nytta, men ikkje likt i alle dei nordiske landa. FN har i fleire resolusjonar tilrådd bruk av endonym (t.d. Firenze brukt både i Italia og i språk utafør Italia) og å redusere bruken av eksonym (t.d. svensk Florens, av tysk eksonym Florenz). Bruken av endonym kan grunngjevast praktisk, men også av omsyn til respekt for språka i dei ulike landa. Mange land, særleg utviklingsland, har sett endonymprinsippet som ein måte å kvitte seg med etterverknadene av kolonitida og den språklege undertrykkinga som kolonimaktene stod for. Seinare har det blitt eit meir nyansert syn på bruken av eksonym og endonym slik at eksonym kan brukast i visse samanhengar. Helleland viser at mindre bruk av eksonym i Noreg heng saman med at vi i Noreg prøvde å komme bort frå den tysk-danske namnebruken i omtale av namn utanfor Noreg, og kursendringa kom på 1920-talet då elles fornsorking av namneverket var ein viktig strategi i norsk namnerøkt. Artikkelen til Leif Nilsson «Adress» – något mångtydigt med ortnamn i nyckelroll» er eit oversyn over dei mange adressedefinisjonane som blir brukte i Sverige. Adresser inneheld oftast eit stadnamn, men ei adresse er likevel ikkje eit stadnamn, og tematisk sorterer derfor ikkje artikkelen i gruppe med nokon av dei andre arbeida i veneskriftet.

I Lennart Dehlins artikkel om «Toppnamn i Flen och annorstädes. Från Flenberget till Stora Lappkärrsberget» er vi på streiftog i heimtraktene til jubilanten, i Sörmland. Vi startar i jernbaneknutepunktet, Flen, tettstad i Sörmland, men som primært er namn på ei høgd. I doktorgradsarbeidet til Staffan Nyström «Ord för höjder och sluttningar i Daga härad» (1988) besøkte Staffan høgdene i området, og derfor er det namn på høgder langs vegen inn mot Stockholm som Dehlin tar føre seg. Streiftoget endar i Stockholm ved Lappkärrsberget, der Staffan er busett i dag.

Emnet for Birgit Falck-Kjällquists artikkel «Betydelseutvecklingen av ordet *myr* i Stångenäs härad i Båhuslän» er inspirert av Staffans teori om at tydinga til terrengord i leksikonet kan bli påverka av denotasjonen til eit stadnamnelement. Innhaldet i eit appellativ, spesielt om det held på å gå ut av språkbruken, kan bli omtolka slik at det blir tillagt ei tyding ut frå det stadnamn med dette nameleddet viser til. Falck-Kjällquist viser at *myr* i Stångenäs härad, trass i at ordet ikkje held på med å forsvinne, har endra tyding frå 'torvmyr, torvtak, sumpområde' til 'dam, liten sjø, tjern'. Mange av desse dammane har blitt til etter at det har blitt tatt ut torv, og hola har så blitt fyllt av vatn.

I «Girigbuken och Nattkappan» tar Elin Phil opp eit tema som også Staffan Nyström har behandla, nemleg teignamn, på svensk *ägonamn*. Ho undersøker teignamn utan etterledd som t.d. *åker, äng, hage* i materiale frå Almunge sokn i Uppsala län og Vaddö sokn i Stockholms län. Jamføring er eit typisk namngjevingsmotiv, t.d. *Kattrumpan* for den lange og smale teigen, men også jamføringar med matvarer, *Limbulk*, og reiskapar, *Ostkar*, og klede, *Nattkappan*. Namnet *Girigbuken* blir tolka som eit metaforisk namn, og Phil oppfattar namnet som eit utslag av humor og kreativitet frå namngjevaren si side. Eit namn som *Storåker* blir derimot ikkje kreditert, og

Phil seier at eit slikt namn ikkje gjev særskilt mykje informasjon om bakgrunnen for namngjevinga. Dette synet minner om Gustav Indrebøs (1921) kommentarar til stadnamn med forleidd av typen *stor/liten, gammal/ny* osv. Slike namn omtalar han som «fantasilause» eller at namna ikkje «vitnar um nokor serleg oppfinningsevne» (s. 157 f.). Med ei slik tilnærming ville neppe ein forskar som Eero Kiviniemi ha komme på tanken om analogi i namngjevinga (jf. Kiviniemi 1991). Vanlege og gjentakande mønster i namnelaginga er ikkje kjedeleg om ein er opptatt av det som er typisk og karakteristisk i stadnamna.

Terrengord er også temaet til Svavar Sigmundsson i framstillinga «Namn på vattensamlingar og myrar i Flói på södra Island». Han gjer greie for alle terrengord som er dokumentert i området. Våtmarksnamn på Island har hittil ikkje vore mykje behandla i litteraturen. Flói har vore busett sidan landnámstida, og namnet er nemnd tre gongar i *Landnámabók*. Dette er eit landbruksområde som blir brukt til slåttur og til beite. Vatnet har skapt problem både for innhausting av gras og for transport, og det har derfor vore vore negative haldingar til området. Stadnamna er innsamla i tida frå 1910 til 1950 og noko seinare. Terrengorda er presenterte i alfabetisk rekkefølge med omsetjing til svensk og med døme på stadnamn som orda inngår i. I alt 50 ord for vassamlingar er stadfest. Ei framstilling av dette materialet slik Staffan Nyström (1997) gjer med teignamn i Sörmland, ville ha vore interessant.

Sju av skribentane har tatt føre seg eitt eller fleire namn som blir tolka. I artikkelen «Lövånger» gjev Lars-Erik Edlund nye vurderingar og presiseringar av tidlegare tolkingar av dei vesterbotniske kystnamna *Lövånger, Kräkånger* og *Täfteå*. Han kjem fram til at namna må ha vore knytt til andre lokalitetar enn dei ein tidlegare har meint. Med dei nye tolkingane av kva for lokalitetar som namna kan ha vist til, kan alle namna knytast til den same perioden. Dei gamle stadnamna gjer at det er sterke grunnar til å rekne med at svensktalande har funnest i området i alle fall tilbake til 500-talet.

Lennart Elmevik drøftar «*Sya* och *Normlösa*. Två dunkla svenska ortnamn», og begge er østgøtiske sokkenamn i Vifolka härad. *Sya* har tidlegare vore tolka som eit primært elvenamn, nemleg ei lita elv som renn ut i Svartån ved kyrkja her. Denne elva er svært lita, og Elmevik vil heller halde namnet *Sya* saman med at staden ligg attmed ein markant sving i Svartån, og derfor vil han knyte namnet til den indoeuropeiske grunnrota **suei-* ‘bøye, vri, svinge’. Etterleddet i *Normlösa* forklarar han i tråd med den tolkinga av namneleddet som han sjølv har gjeve tidlegare, dvs. som ‘lysning, eng’. I staden for tidlegare tolkingar av forleddet *Norm-* går han ut frå at eit appellativ som svarer til fornsvensk **nörme* m. ‘innsnevring, innbuktning’, ligg til grunn.

Staffan Fridell gjev i «Sjör på A» ganske enkelt tolkingar av 22 innsjønamn på bokstaven A. Materialet har komme til som ein del av ein forstudie til ein søknad om eit forskingsprosjekt med formål å undersøke namnelaginga til elliptiske svenske innsjønamn. Eva Nyman har sett seg ei dobbel oppgåve, både å finne fram til den opphavlege staden som namnet *Sjönevad* i Halland har vist til, og å tolke det. *Sjönevad* er namn på ein busetnad og eit område i Hallands län. Dei eldste skriftlege belegga går tilbake til 1200-talet. Staden må frå først av ha vore namnet på ein vadestad. Nyman har undersøkt omgjevnadene for å finne ut kvar dette vadet kan ha vore. Ved hjelp av vegar avmerkte på eldre kart kjem ho fram til at vadet mest sannsynleg har vore ein stad der vegen kryssar elva Lillån. Utfordringa vidare er å gje forleddet ei rimeleg tolking. Nyman finn at det er mest rimeleg å gå ut frå eit bortkomme bygdenamn **Skeyn* > **Skön*, som då ligg til grunn for eit elvenamn **Skøna* nytta om Lillån. Eit bygdenamn **Skeyn* vil Nyman rekne som identisk med norsk *Skaun* og svensk *Skön*, begge utvikla av urnordisk **Skauni-*, og at **skauni-* har fått tydinga ‘opning, lysning’ (svensk ‘glänta, ljusning’), ei tyding som ein finn i gamle bygdenamn, men som er mindre aktuell i danninga av elvenamn.

Svante Strandberg skriv om «Kornan, Målaren och Slänningen. Tre uppländska sjönamn». Han

drøftar moglege tolkingar av desse tre uppländske innsjonamna, som har vist seg vanskelege å forklare. Ulike tidlegare tolkingsforslag blir presenterte og vurderte. *Kornan* tolkar han som opphavleg **Kornhammarssjön* 'sjøen ved Kornhammar (ved hamaren der korn blir dyrka eller kanskje ved busetnaden Kornhammar)'. *Målaren* er verre, men Strandberg kjem til at ei tolking 'mellomsjøen' høver best. *Slänningen* kan tolkast på fleire måtar, men Strandberg held ein knapp på ei tolking *sladh-* «och anta direkt eller indirekt syftning på sluttande terräng, en sänka, en vik e.d.».

«Kattens betydelse för våra ordtnamn» er tittelen til Mats Wahlberg. Av ca. 4,7 mill. namnesettlar i samlingane til Institutet för språk och folkminnen i Uppsala er det nesten 5 300 namn som begynner på nammeleddet *Katt-*. Wahlberg viser at *Katt-*finst i både eldre og yngre stadnamn. Om *Katt-* skal tolkast som tamkatt, gaupe (lokatt) eller røyskatt (lekatt) er vanskeleg å vite. Villkatt ser Wahlberg bort frå, for dyret blei utrydda i Norden alt i bronsealderen. Eldre stadnamn med *Katt-* er namna som endar på *-inge, -linge, -unge/-unga*, og Wahlberg meiner at forleddet i desse namna kan innehalde ei nedsetjande innbyggarnemning danna til katt i tydinga 'tamkatt', ev. 'røyskatt'. Namn som *Kattarp, Kattmåla* og *Katterud* kan innehalde eit mannsnamn *Kati* eller eit kallenamn *Katt*, ev. *katt* i nedsetjande tyding. I yngre namn som *Kattmossen, Kattberget, Kattholmen* kan motivet for namngjevinga ha vore at utstrekninga til staden har vore liten, eller det gjev uttrykk for ei negativ innstilling til plassen, eller at lokaliteten gjev assosiasjon til utsjånaden til ein katt, m.a.o. ei jamføring.

Per-Axel Wiktorsson tar føre seg «Bergslagen och annat olagligt». Han drøftar tydinga av *-lag* i stadnamn som *Bergslagen, Roslagen, Danelagen* og *Trøndelag*, og argumenterer for at *-lag* har tydinga 'område' i desse namna. I *Bergslagen* finn han det mest sannsynleg at *-lag* tyder 'plass, område' (svensk 'läge, område'), *Roslagen* er 'Rodens område', i *Danelagen* 'danene sin lov' el. snarare 'området der loven til danene er i bruk' og *Trøndelag* 'trøndarane sitt område'.

Fleire av skribentane gjev seg av med nytolkingar av tidlegare tolkingar av ord/namn. Tre av desse handlar om runetolking, som også er eit av interessefeltet til Staffan Nyström. Magnus Källströms innlegg «Lysken som blev trilsk. Ett runsvenskt namnproblem från Mörkö» handlar om eit namneproblem på ein runestein frå Mörkö i Södermanland. Steinen hadde lege med runeitekninga ned mot marka inntil 1884 då steinen blei sprengt i fem delar, for tanken var å bruke steinen til muring. Oppdelinga av steinen gjorde at delar av inskripsjonen har vore vanskeleg å tolke, og Källström gjev ei ny tolking av eit ord der noko av ein rune er borte. Dette ordet har vore tolka som folkenemninga *DuPisker* 'tysk', men Källström viser at det er grunn til å tolke ordet som *Prjýtskr* av eit adjektiv *Prjýzsker*, som tilsvarar fvn. *Prjózkr* 'trassig, sta' (svensk 'trotsig, tredsk'). Helmer Gustavson gjer greie for «Personnamn i inskrifterna på runföremålen från Sigtuna». Materialet er frå utgravingar i Sigtuna mellom 1988–2006. Vel 110 gjenstandar med runeinskrripsjonar er funne, og om lag 25 sikre personnamn et stadfeste. Dei fleste innskriftene består av eitt ord, og manglande kontekst gjev tolkingsutfordringar for å kunne seie om vi har å gjere med døypenamn eller kallenamn (svensk binamn). Jamføring med skriftleg materiale frå sikre kjelder er til hjelp. Ei jamføring mellom personnamn på lausøyre frå Sigtuna med namn på runesteinar frå same området, viser få fellesdrag. Men eitt felles trekk er at begge materiala har langt fleire mannsnamn enn kvinnenamn. Henrik Williams tar føre seg berre eitt personnamn i «Till tolkningen av personnamn *suán* på Vanastenen (Sö 254)». *Suán* har tidlegare blitt tolka som mannsnamnet *Svæinn*, eit namn som er belagt over hundre gongar i runeinnskrifter, men Williams viser at *Sván* er ei betre tolking.

«Ødhbøn på villovägar. Om ett sällsynt ord i fornsvenskan och dess öden i den svenska nordstiken (med en utblick mot forndanskan och fornvästnordiskan)» er den lange tittelen på bidraget til Lena Peterson. Her avsannar ho tidlegare tolkingar av *ødhbøn* som eit kvinnenamn i svensk.

Ødhbon finst i ein diplomtekst frå 1316 og i Västgötalagen *ødhbonnen*. I ei dansk kjelde er *Ødhbon* tolka som eit helgennamn. Peterson overlet til seinare forskning å finne eit samband mellom det danske helgennamnet og det svenske substantivet.

To av forfattarane er opptekne av terminologi, men på ulike område. Thorsten Andersson gjev i «Från bygd till distrikt. Till nordisk distriktsterminologi» ei deskriptiv framstilling av framveksten av termar for distrikt i nordiske språk (svensk, dansk, norsk, islandsk) med (språk)historiske forklaringar. Terminologien som Alexandra Petrulevich tar føre seg i «Ortnamnslåån och ortnamnsanpassning – två sidor av samma mynt?» er knytt til låneomgrepet innafør stadnamnforskinga. Ho hevdar at termen har vore brukt med eit statisk innhald som ikkje gjev rom for å sjå på lån som eit prosessuelt fenomen der det kan skje språkleg tilpassing når namn frå eit kjeldespråk inntar eit målspråk. Petrulevich argumenterer vidare for at ein må skilje mellom «ortnamnslåån» og «ortnamnsanpassning» og innfører ein ny term, *replikasjon*, for prosessen der eit namn blir kopiert og vidareført mellom språk. Produktet blir omtala som ein «ortnamnsreplik». Petrulevich drøfter om såkalla «oanpassade» namn kan klassifiserast som eit produkt av kodeveksling, eller om dei kan reknast som «låån», jf. den framsette termen replikasjon. Petrulevich held oppe for at utilpassa «replikar», for å nytte hennar terminologi, godt kan vere lån/replikasjon, men at det er naudsynt å undersøke dette forholdet nærmare med forskning på onomastisk materiale frå område med både levande og tidlegare språkkontakt.

Innlegga til fire av skribentane, Terhi Ainiala, Maria Löfdahl, Leila Mattfolk og Lennart Ryman, analyserer stadnamn ut frå psyko-onomastiske eller sosio-onomastiske problemstillingar. Terhi Ainialas undersøking «Namn under en dag. Namnkunnande som undersøkingsobjekt» er inspirert av teorien om eit mentalt leksikon innafør psykologingvistikken. Det mentale onomastikonet til studentar blir undersøkt, dvs. kjennskap til og kunnskap om stadnamn, personnamn eller andre namn blant barn og studentar. Kva for stadnamn er i dagleg bruk? Kva for namnekategoriar blir nytta og korfor? Kva blir oppfatta som proprium vs. appellativ? Materialet er frå ein undervisningstime 15.1.2008 med 57 studentar som noterte ned namn i løpet av 10 minutt. Det var namn av ulike slag: namn på familiemedlemmar og vennar, namn på stader ved universitetet, og stadnamn var ikkje utan vidare dei mest sentrale. Namn frå nettet inngår også. Det oppstod interessante avgrensingspørsmål i høve kategorien namn om det som studentane har oppfatta og oppgjeve som namn.

Maria Löfdahls innlegg «Cappi på KP. Namn i Göteborgsområdet använda av ungdomar» undersøker stadnamn som meir enn 120 gymnaselevar frå tre ulike skolar har skrive ned i 2011. Elevane blei bedne om å skrive ned eitt eller fleire uoffisielle stadnamn som dei sjølve kjente til og brukte. Samlinga består av 189 namn. Problemstillinga blir ikkje uttrykt eksplisitt, med det ser ut til at fleire forhold har vore interessant å undersøke. Korleis er namna laga? Kor store er namnebrukargruppene til dei ulike namna? Kva for funksjon har namna? Nokre namn er brukte av mange, mens andre namn berre er brukte av få. Mange av namna er sekundære, dvs. dei bygger på offisielle namn, og dei er særleg brukte blant ungdom. Funksjonen til «ungdomsvariantar» av allment kjende stadnamn ser ut til å vere ein måte å markere tilhør på innafør ei gruppe. Gruppeidentiteten blir styrkt om ein deler felles namnekunnskap.

Til liks med Terhi Ainiala har Leila Mattfolk skrive framstillinga «Staffan och andra. Om associationer till förnamn» på grunnlag av data frå undervisning. Studentar (svenskspråklege og finskspråklege, 125 i alt) frå eit grunnkurs i namnekunnskap i nordisk språk har blitt bedne om å karakterisere eigenskapar ved namneberaren av visse fornamn, dvs. Carl, Casimir, Charlotta, Charlotte, Daniel, Emma, Hedda, Jimmy, Karl, Kenneth, Liam, Maj-Lis, Marita, Mathilda, Mathilde, Matilda, Yasmine, Staffan. Informantane har vurdert namna ut frå parametra gammal/ung, pratsam/tyst, høg/låg utdanning, lang/kort, by/land, yrke. Vi får ein nærmare analyse av Carl vs.

Karl og Staffan. Alder er den einaste parameteren som ein kan ha ei verkeleg oppfatning om, for bruken av fornamn er jo prega av motesvingingar gjennom tida. Vurdering av alder stemmer nokså godt med faktisk alder (frekvens) på namneberarar i Befolkningsregistercentralens Namntjänst. Størst avvik er det med namnet Hedda, men dette namnet finst brukt til ulike tider, og frekvensen er låg uansett tidspunkt. Det er ikkje stor skilnad mellom vurderingane til dei svensk- og finskspråklege studentane. Størst skilnad er det med Hedda, der dei svenskspråklege vurderer namneberarar av dette namnet som yngre enn dei finskspråklege. Dessutan blir namnet Staffan vurdert som noko eldre av dei svenskspråklege enn dei finskspråklege studentane. Det verkar som at det finst felles førestellingar om berarar av eit visst namn. Slike førestellingar ser ut til å finnast også i grupper som ikkje er dei primære brukarane av eit namn.

I «Ortnamnsgivning och ortnamnsbruk hos barn i en stockholmsförort» har Lennart Ryman analysert stadnamna til Sofia, f. 2003, som bur i forstaden Hammarbyhöjden sør om Södermalm i Stockholm. Sofia har svak regional og lokal tilknytning til området. Ho er klar over distinksjonen mellom offisielle og uoffisielle namn. Namna hennar følgjer mønster for tradisjonell namnelaging, og ho har ingen namn på suffikset *-is*, som Staffan Nyström har meint er vanlege blant nye namn i Stockholm. I Göteborg fann Löfdahl (sjå over) nokre innslag av dette suffikset, men ho seier at namn på *-is* verkar ikkje å vere like vanlege som i Stockholm.

Innlegga til Kristina Neumüller og Agneta Ney handlar om tema knytt til personnamn. I «Från Sigge vid bruket til Svine-Sigge. Namnfraser i 1600-talets Sörmland» diskuterer Neumüller dei varierende skriftlege innførslane i 1600-tals manntal for det som ser ut til å vere ein og same person. Både yrkesnemningar som tømmerhoggar og husmann (torpare), eit kallenamn (Svine-Sigge) og varierende bustadnemningar peiker mot at personen neppe hadde ein høg posisjon i samfunnet. Sigge var ikkje eit vanleg namn i samtida, men tidlegare hadde ein prest (kyrkoherde) i området hatt dette namnet. Neumüller endar opp med å tenke seg at Sigge kan vere ein utanom-ekteskapeleg son til den tidlegare presten, for eit dødsfall i 1669 blir ført i manntalet med latinske bokstavar som Sigge Siggesson i Söderäng. Ein innførsel med latinske bokstavar var til vanleg nytta for geistlege personar eller personar med bibelske namn. Neumüller finn ikkje ein sikker konklusjon på om innførslane i manntalet gjeld den same personen, men dette er ein fin analyse som viser at personnamngranskning kan arte seg som eit godt stykke detektivarbeid.

«Namngivning och manlig identitet i Volsunga saga» har Agneta Ney kalla innlegget sitt der ho viser at avstamning, mot og styrke er viktige motiv for namngjevinga i Volsunga saga, som er tidfest til 1200-talet. Personnamna i sagaen kan delast inn ut frå om namna inneheld gudenamn (æsir), om namna har patriarkalske og genealogiske drag, t.d. namneledd som *-mundr* 'beskyttar', *sigr* 'siger', *-rikr* 'herskar', om namna inneheld namneledd/ord for strid og våpen, t.d. *-arr* (av *herr* m.) 'strid, kamp', *gunnr* f. 'strid, kamp' eller er naturnamn og namn med assosiasjonar til dyr, t.d. *-viör* 'skog', *-marr* 'hav, sjø', *-ulfr* 'ulv'. Ney deler sagaen inn i ein mytologisk og i ein høvisk del, og namnetypane er nokså likt fordelte i dei to delane, men i den mytologiske delen er mannsnamn med patriarkalske og genealogiske drag vanlegast.

Svenske etternamn tar Eva Brylla føre seg når ho gjer greie for oppbygging og danning av svenske etternamn frå Tegnér's tid fram til i dag i artikkelen «... men *Rosenknopp*, *Rosentagg* kan ingen gärna kalla sig». Från Esaias Tegnér d.y. till dagens efternamnsbildning». Faste arvelege slektsnamn fekk feste i Sverige på 1600-talet, men ein personnamnlov som regulerte bruken av slektsnamn, kom først i 1901. Svenske etternamn eller slektsnamn er historisk sett kople til fire samfunnsgrupper: adelsskapet, presteskapet med latin- og greskprega namn, borgarskapet med toledda namn og *-son*-namna til bøndene. Adelsnamn var gjerne knytt til våpenskjoldet, t.d. *Liljesvan* der både ei lilje og ei svane fanst i våpenskjoldet. Andre adelsnamn viser til området som adelsmannen rådde over, t.d. *Hjort af Ornäs*. Med personnamnloven av 1982 blei det høve til å ta

namn med «adelsklang», t.d. forleidd som *Ehren-* og *Gyllen-* og etterleidd *-sköld*, *-stjärna*, *-krona*. Også utdøyde adelsnamn blei tekne i bruk igjen. Frå mellomalderen blei det vanleg at prestane latiniserte namna sine, endingane *-us* og *-i* er frå latin, t.d. Karl > Carolus, Karlsson > Caroli. Endinga *-ander* er frå gresk, t.d. Roslagiander 'frå Roslagen'. Borgarlege slektsnamn er toledda. Vanlege etterleidd frå planteriket er *-gren*, *-quist*, *-blad*, *-rot* og *-lind*. Patronym på *-son* som skifta mellom generasjonane, var det vanlege på landsbygda til midten av 1800-talet. Seinare blei det faste patronym. Kvinner tok då også i bruk etternamn på *-son*. Først ved personnamnlova frå 1982 har namn på *-dotter* komme til som etternamn. I dag er ikkje namn på *-son* produktive. Slektsnamn-systemet som blei beskrive av Tegnér på slutten av 1800-talet, har ikkje endra seg mykje til i dag, men Sverige er blitt eit fleirspråkleg land, og det kjem også til syne i dagens svenske slektsnamn.

Linnea Gustafssons kombinerer litterær onomastikk og personnamngransking: «Cecilia Lind. Ett exempel på dubbel idolnamn». Eit dobbelt idolnamn vil seie at namnet har både for- og etternamn felles med namnet på eit idol. I dette tilfellet er idolet ein figur frå den populære visa til Cornelis Vreeswijk frå 1966 om den vakre Cecilia Lind. Gustafsson drøftar skilnaden mellom idoloppkalling, der det er ein einseitig relasjon mellom namneberaren og idolet. Grensa til motenamn er meir utydeleg enn ved slektsoppkalling. Denne typen oppkalling har blitt kalla namneinspirasjon av Eva Villarsen Meldgaard (1998). Gustafsson vil undersøke om dette doble idolnamnet finst i den verkelege verda, og har undersøkt talet på kvinner fødte 1968–1992 med namnet Cecilia Lind(h) i www.birthday.se, og 182 personar fanst. Jamført med dei som ikkje har Lind(h) til etternamn, er det statistisk sett ein større sjanse for at dei som heiter Lind(h) til etternamn, skal få namnet Cecilia enn dei som har eit anna etternamn. For at ein skal kunne få slik dobbel oppkalling, må etternamnet vere samanfallande med etternamnet til den som blir oppkalla. Det er også ein fordel om både fornamn og etternamn er godt kjende, men likevel ikkje altfor vanlege.

Agneta Sundström undersøker den namnesemantiske bakgrunnen til kallenamn i innlegget «Grevinnorna Plåt och Plunta och Fullriggarn. Binamn i 1900-talets Sigtuna.» Sundström har klassifisert ca. 100 kallenamn frå Sigtuna, namn nytta frå 1930-talet og utover. Ho spør seg om kva namngjevaren har teke utgangspunkt i når ho skal gjere greie for den namnesemantiske bakgrunnen til eit namn. Kva har namngjevaren lagt vekt på hos personen som har fått eit kallenamn? Ut frå namngjevingsgrunn kan klassifikasjonen delast inn i fleire grupper:

1. Avstamming og slektskap
2. Avstamming og buplass
3. Yrke, sysselsetting, sosial stilling – stor gruppe
4. Ytre eigenskapar – ligg ofte til grunn for namngjevinga
5. Indre eigenskapar – mindre vanleg
6. Klede og utrusting
7. Vanar og hendingar – største gruppa i materialet
8. Leik med eller namnelaging til offisielt slektsnamn – nokså talrik
9. Utolka namn – ikkje ubetydeleg gruppe

Kallenamn er vanlegare i små samfunn der det er tette relasjonar og folk har budd lenge i det same miljøet – gjennom generasjonar – enn i samfunn med mindre samkvem mellom folk. Oftare er det menn som får kallenamn enn kvinner, og dette kan komme av at menn oppheld seg meir i offentlege rom enn kvinner. Om det er mange som har det same namnet, er det truleg større behov for kallenamn for å kunne skilje folk frå kvarandre. Nokre personar har meir enn eitt kallenamn. Ville ein få denne typen kallenamn i dagens samfunn, undrest Sundström. «Kanske har vi inte längre samma behov av att benämna och särskilja personer utanför vår allra närmaste omgivning?» – Min

kommentar er at kallenamn neppe er passé. Dagens ungdom ser ut til å nytte kallenamn i stor stil. Livet på internett har skapt eit behov for namn i dei ulike rollene vi lever på nettet, og ikkje minst gjeld dette ungdom. Det kan også sjå ut som at livet på nettet blir overført til arenaer utafør nettet. Det er tøft med kallenamn blant barn og ungdom er mitt inntrykk, både frå heimen og frå eit par undersøkingar utført av studentar eg har rettleidd.

Kategorien *andre namn* er representert med innlegga til Katharina Leibring og Per Vikstrand. Katharina Leibring skriv om «*Staffan* i den svenska kattnamnsskatten», og undersøker kva for personnamn som også blir brukt som namn på kattar. Materialet er henta frå publiserte lister frå forsikringsselskapet Agria og inneheld dei vanlegaste namna på forsikra kattar. Topplistene inneheld 50 hokatt- og 50 hankattnamn. Topplistene frå 2001 og 2011 er jamførte med kvarandre. Det har vore hevda at eit velfungerande kattenamn bør innehalde lydane /i/ og/eller /s/, og dette blir undersøkt. 37 hokattnamn og 42 hankattnamn inneheld lydane /i/ og/eller /s/, men det er vanskeleg å hevde at vi finn ein overrepresentasjon av desse lydane i namnetilfanget. Staffan som kattenamn er dokumentert i ulike kjelder på internett trass i at namnet ikkje er populært i dag som gutenamn. Namnet inneheld lyden /s/, og strukturelt fell namnet saman med populære kattenamn som t.d. Busan og Mysan. Jamført med kattenamn i 2001 ser ein at tradisjonelle kattenamn som t.d. Missan. Pyret, Snuttan, Tussan, Cæsar, Hobbe, Kurre, Misse, Murre o.fl. har blitt mindre populære i 2011. I staden har fleire menneskenamn komme inn som kattenamn, og det er eit samband mellom populære babynamn og populære kattenamn, spesielt blant jente- og hokattnamn.

Per Vikstrand undersøker namn på svenske rockegrupper i «*Solen skiner och Grisen skriker. Namn på svenska rockgrupper 1960–2000*». Namn på rockegrupper har ikkje vore forska på i Sverige tidlegare. Formålet med arbeidet er å gje eit oversyn over namn på svenske rockegrupper frå 1960–2000 ut frå eit avgrensa korpus av namn. Materialet er frå platesamlinga til Svenska rockarkivet og andre kjelder, i alt 227 namn. Namn på rockegrupper er prega av stor kreativitet, men også sterke mønster for namngjevinga. Namnet kan signalisere musikktype, subkultur og eller sjanger som gruppa identifiserer seg med. På 1960-talet dominerer såkalla The-namn, dvs. engelske namn. På 1970-talet er det mest typisk med frasenamn (frasenamn), dvs. eit hovudord + bestemmingsledd, t.d. *Elektriska linden, Trettioåriga kriget, Solen skiner, Fläsket brinner, Liket lever* och *Grisen skriker*. Her er også nonsensnamn med assonans, alliterasjon, rim: *Hoola bandoola band, Dag vag, Samla mammas manna* og engelske einordsnamn utan artikkel el. pluralending: *Dice, Energy, Factory, Function* – Svenske namn, svensk song.

På 1980-talet har ein også frasenamn, men no i både svensk og engelsk språkdrakt – flest engelske. Typisk 1980-tals musikkstil er punk og wave-musikk. Dialektale svenske namn dukkar opp, *Di sma undar jårði* frå Gotland, *Euskefeurat* frå Piteå, *Hardda ku hardda geit* – jemtsk ‘halvparten ku, halvparten geit’, men det er tvilsamt om desse gruppene musikalsk sett kan kallas rockegrupper. På 1990-talet er prega av sjangersplitting. Det er litt fleire engelske namn, men svenske finst også. Gjennom periodane er det The-namna som har størst symbolverdi, og den bestemte artikelen signaliserer likskap - gruppa framstår som ein einskap.

Venneskriftet har som vi har sett, eit variert utval av artiklar som speglar både den tradisjonelle innretning i namnegranskinga som ein fortolkingsvitenskap, men også nyare impulsar gjer seg gjeldande, spesielt kjem dette til syne i artiklane om personnamn og andre namn.

Aud-Kirsti Pedersen

Kjelder:

- Indrebø, Gustav 1921: *Stadnamni i ei fjellbygd (Haukedalen, Fyrde i Sunnfjord). Ei oversyn*. Maal og minne, 3. hefte.
- Kiviniemi, Eero 1991: Analogisk namngivning och den toponomastiska teorin. *Analogi i navngivning. NORNA-rapporter* 45. Uppsala, 111–120.
- Nyström, Staffan 1997: Some Swedish field-names and the toponomastic theory. Pitkänen, Ritva Liisa & Kaija Mallat: *You name it. Perspectives on onomastic research*. (Studia Fennica Linguistica 7). Helsinki: Finnish Literature Society, 72–79.
- Nyström, Staffan 2003: *Smånamn och andra ortnamn*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. - <http://katalog.uu.se/empInfo/?id=N8-337>

Stednavne i Roskilde Amt. Roskilde, Køge, Sømme Herred, Volborg Herred, Tune Herred, Ramsø Herred. Udgivet af Afdeling for Navneforskning ved Bent Jørgensen. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 2013. ISBN 978-87-635-3917-3 ISSN 2245-7984

Måten navnene i denne store serien er presentert og vitenskaplig behandlet på, samsvarer i grove trekk med våre heimlige serier *Norske Gaardnavne* (NG) av Oluf Rygh og *Bustadnavn i Østfold* (BØ) av Kåre Hoel. I forordet blir det opplyst at den inndelingen av navnene etter herreder som er foretatt, på mange måter er uaktuell i dag. Inndelingen er valgt ut fra et ønske om parallellitet til de øvrige bind i den store serien Danmarks Stednavne, der dette er nr. 26 i rekken, og dessuten for å presentere navnene i en sammenheng en ellers er vant med å finne dem i. Problematikken er like relevante for de norske navneseriene, der man gjerne legger seg på den samme linjen. Når en bestemt hevdvunnen, historisk inndeling på dette vis fryses fast, bidrar det til å skape entydighet i forståelsen av referanser, uavhengig av hvordan samfunnet ellers utvikler seg. Dette er et funksjonelt grep som kan jmføres med botanikernes bruk av plantetermer på latin.

De navnene som er behandlet i dette bokverket på 292 sider, er i all hovedsak bebyggelsesnavn, herunder navn på institusjoner som kirker og møller, der alle som er belagt før 1800 er kommet med. Alle navnebelegg datert før 1513 er å finne i boka, bortsett fra noen ganske få, meget frekvente navn. Av nyere bebyggelsesnavn har bare et lite utvalg fått innpass, og da etter skjønn over viktighet. Hovedregelen er ellers at marknavn (= teignavn), naturnavn og gatenavn utelates, med unntak for noen som er overlevert før 1513. I forhold til vår heimlige serie *Bustadnavn i Østfold* blir altså utvalgs-kriteriene litt andre. Kravene til en viss alder er satt strengere i det danske verket. På den andre siden blir 'bebyggelsesnavn' definert noe videre, i og med at en også finner navn på institusjonelle bygg og enkelte hus.

Etter forordet følger en innholdsfortegnelse og et instruktivt og nyttig kart i farger der herredsinnndelingen er spesielt markert. Deretter følger hoveddelen, en alfabetisk gjennomgang av etterledd og endelser med detaljerte forklaringer. Et etterledd- og endelsesbasert register er presentert på de fem siste sidene i boka, og som inneholder noen flere oppslagsord. Ikke riktig alle etterledd i tilfanget er å finne på de to stedene. Uvisst av hvilken grunn inneholder ikke disse listene *-led* og *-vejle*, etterledd i oppslagsnavn som *Gronled* og *Borrevejle*.

Til forskjell fra Rygh og Hoels verk presenteres navnene i alfabetisk orden på laveste nivå, og altså ikke i geografisk sammenheng, og det til tross for at de alfabetiske søkemulighetene er fullt

ut ivaretatt i registeret bak. En annen forskjell er at uttaleopplysninger/lydskrift er litt mindre gjennomført og at det ikke opereres med noe klart og tydelig skille mellom levende og forsvundne navn, selv om det gjerne blir opplyst i artiklene om navn som er forsvunnet. På disse punktene skulle det være gode argumenter for å holde en knapp på systemet til Rygh.

Noe som må kunne betegnes som både uhensiktsmessig og unormalt, er at usikre og tvilsomme navn framstilles på linje med ordinære, helt sikre navn (det gjelder flere bind i denne seien). På side 69 finner vi det merkelige og ellers ukjente ‘navnet’ ”Toof”, som er belagt én eneste gang i en kilde fra 1351 som ”et fladt jordstykke, beliggende vest for Sankt Ibs Kirke. T. er muligens en feilfull gengivelse at subst toft” [...]. En normal konvensjon i utarbeidelse av ordboksverk og navneboksverk er, og bør være, at hovedtilfanget av oppslagsformer gjelder sikre belegg. Noe annet må vurderes som uhensiktsmessig. Også på dette punktet må systemet hos Rygh, videreført av Kåre Hoel, være å foretrekke, der usikre navnebelegg (ofte forsvunne navn) gis en annenrangs behandling og presenteres for seg etter hovedtilfanget, som et tillegg. Noe annet som også kan kritiseres, er at valget av oppslagsform er bestemt av om navnet er brukt i en presiseringskonstruksjon eller ikke. Omtalte navn som Hyllinge, Karleby, Salby og Valby er ikke å finne som søkeord i registeret. Grunnen er at de tilfeldigvis er brukt i presiseringskonstruksjoner, slik at presiseringsordet, og ikke det egentlige navnet, blir gjort til søkeord: Kirke Hyllinge, Nørre Hyllinge, Store Karleby, Lille Karleby, Store Salby, Lille Salby, Salbytorp, Store Valby, Lille Valby. Som sagt kan det reises innvendinger mot enkelte framstillingstekniske detaljer, men i det store og hele må «Stednavne i Roskilde Amt» betegnes som et brukervennlig og tiltalende verk. Boka er lett å finne fram i. Språkføringen er klar og konsis. Typografien er enkel og god, fullt på høyde med de norske seriene – og vel så det.

Navnene som behandles, er ordnet etter kirkesogn. Roskilde kommer som første del, der navnet Roskilde er særlig grundig behandlet, i en artikkel som går over nesten tre sider. Navnet er belagt i et vell av middelalderkilder, f.eks. «Roiskelldu» i et skaldedikt fra 1000-tallet, ellers har danske kilder fra 1100-tallet former som «Roskild» og «Roschilde». Ifølge tradisjonen settes opphavet til navnet i samband med en sagnkonge Ro som grunnla byen. Blant annet dette, og også det at uttalen har trykk på andre stavelse, gjør at en personnavn-tolkning blir stående som den rimelige, et gammeldansk mansnavn Roir.

Å bli med ut på en ferd i det danske navnelandskapet, med professor Bent Jørgensen som den kyndige reiseleder, byr på mange spennende opplevelser. Av de eldste bebyggelsesnavn som er omtalt i boka, er de fleste belagt i kilder fra middelalderen, og disse eldre navneformene får i mangt et navn avgjørende betydning for tolkningen. En rekke fornøyelige eksempler på det kan her tas fram. Navnet Bistrup er i 1277 skrevet «Biscopsthorp». Spedelsbjerg er i 1405 skrevet «Hospitalberg». Det spesielle navnet Svogerslev har i 1257 formen «Suauerslef», det gammeldanske mansnavnet Swaver. Greve er skrevet 1315 «Gryfiæ» og svarer trolig til islandsk *gryfja*, fordypning, senkning i terrenget. Bebyggelsesnavnet *Syv* er et navn jeg var nysgjerrig på tolkningen av. En rekke middelalderformer, som «Syuheughee» fra 1253, viser at navnet er å forstå som ‘syv hauger’. Geografiske opplysninger er det ikke mye av i dette verket, men i dette tilfellet opplyses: «Af de oprindelige syv høje er de fem endnu bevaret». Et navn *Fenediget* virker nordisk i ordinnholdet, men skinnnet kan se ut til å bedra. Det eldste belegget er «Fenedy» 1475, og et tolkningsforslag som later til å ha mye for seg, er en oppkalling etter den kjente italienske by Venedig.

Når man studerer dette danske navnetilfanget, ser man også at de fleste ord i gamle navn er nordiske; de gjenfinnes i meget stor grad i andre nordiske språk. *Tradshus* er i 1750 notert med formen «Trods hus» og 1768 «Tras huus». Flere tolkningsforslag luftes, men forfatteren mener *tros* er å foretrekke, *tros* = «kvas, træaffald, gammelt brænde». Det er et ord som er kjent i samme betydning på Sørlandskysten, og som også forekommer i noen norske navn. *Hegnede* inneholder

et gammelt ord for innhegnet område, beslektet med et frekvent navn på Sørøstlandet, Hegna, med samme betydning. Et imperativsnavn *Spring-op* finnes også i samlingen. *Bøllemosehuset* er sekundærnavn til Bøllemose, der *bølle* er en plantebetegnelse på det vi i ulike deler av Norge kaller henholdsvis blokkebær, mikkelsbær og skinntryte.

Bent Jørgensen er en mester i å framlegge tolkningsforslag på en instruktiv og leservennlig måte. I tilfeller der man står overfor kompliserte og omstridte tolkninger, kan artiklene bli svært lange og uoversiktlige hvis man vil ha med alt. Her har forfatteren valgt en balansert løsning. Tolkningene er framlagt grundig og informativt, men uten at det blir så altfor langt og vidløftig. Den spesielt interesserte gransker får leserervice nok – skulle jeg tro, gjennom de mange gode henvisningene til relevant faglitteratur. «Stednavne i Roskilde Amt» framstår som et utmerket verk innen stedsnavntolkning, godt tilpasset navneforskere, og på samme tid godt tilpasset andre navneinteresserte.

Vidar Haslum

Facts and findings on personal names. Some European examples. Proceedings of an international symposium in Uppsala, October 20–21, 2011. Edited by Lars-Gunnar Larsson & Staffan Nyström. (Kungl. Vetenskapssamhällets handlingar 22.) Uppsala 2012. 178 sider. ISBN 978-91-85832-20-0.

Denne boka er ein rapport frå eit symposium som Kungl. Vetenskapssamhället i Uppsala heldt til minne om initiativtakaren og den drivande krafta bak selskapet, nordisten og namnegranskaren Ivar Modéer (1904–60). Selskapet vart skipa i 1954 med Modéer som sekretær, og han bar «det hovudsakliga ansvaret för de fem första årens konsolideringsarbete», som Lennart Moberg uttrykkjer det i *Svenskt biografiskt lexikon* (band 25, 1985–87, s. 595). Lennart Elmevik opnar rapporten med eit svært interessant og personleg farga oversyn over Modéers liv og gjerning. Modéer var uvanleg produktiv over eit vidt felt av nordistikken. For oss som i hovudsak arbeider med personnamn, er det særleg avhandlinga *Personnamn i Kalmar tänkebok* (1955) og læreboka *Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier* (utgjeven posthumt i 1964) vi minnest Modéer for. Sjølv vart eg som famlande student kjend med læreboka midt på 1970-talet i Trondheim. Det var manna til gagns. Boka var innhaldsrik, idérik, systematisk og klår – akkurat det ein næming trong. Noko tilsvarande fanst ikkje på norsk, men stoffet var lett å bruke i jamføring med heimlege tilhøve. Og enda eit pluss: Boka var fri for det ideologiske slagget som altfor ofte pregar norske namnebøker. Ivar Modéer hadde i det heile eit godt namn i Trondheim. Eg hugsar særleg kor vørnadsfullt Nils Hallan ytra seg straks Modéer kom på tale.

Både Elmevik og Moberg understrekar at Modéer stundom fremja så dristige hypotesar og utvikla dei så einsynt (mitt ord) at resultatata ikkje kunne stå seg. Den positive sida ved dette er at han inspirerte (eller provoserte) andre nordistar til fornya gjennomtenking av sentrale problem og forklaringsmodellar. Dessverre går det òg fram at skyggen frå Jöran Sahlgren fall tungt på Modéer som på så mange andre, og dette kom truleg til å påverke forskingsbanen hans, iallfall til ein viss grad.

Frå opningsartikkelen hoppar eg til den siste artikkelen i boka. Det er ei utgreiing av Olav Veka om skilnader mellom norske og svenske slektsnamn. Alle forstår utan vidare at Emil Jönsson og Kajsa Bergqvist er svenske, og at Lene Jensen og Marit Bjørgen er norske. Patronyma deler seg i det svenske *-(s)son* mot det norsk-danske *-sen* (*Jönsson* vs. *Jensen*), og gardsnamn i uendra form som slektsnamn (*Bjørgen*, *Veka*) er eit særkjenne for norsk bruk. Svensk har ei mengd samansettingar med stadnamnledd, oftast det første leddet (t.d. *Berg-* i *Bergqvist* og *Mo-* i *Modéer*), men

kombinasjonen av ledd er eit kunstprodukt av ornamental karakter. Røtene ligg dels i tysk, dels i latin og gresk. Andre svenske særkjenne er soldatnamn av typen *Hård* og *Quick* og heraldiske namn av typen *Gyllenhammar* og *Mandelgren*. Desse er heilt marginale i norsk, men den siste typen er i det minste så kjend at han kan brukast i litteratur og underhaldning med komisk effekt. Vi kjenner herr Trompeterstråle frå Ibsens *Peer Gynt* og kaptein Ringenhjelm i *Bør Børson jr.* av Johan Falkberget. Veka viser at mange av skilnadene i slektsnamna kjem av ulik samfunns- og klassestruktur i Noreg og Sverige.

Norske slektsnamn av gardsnamn har gjennomgått ei viss fornorsking i skrivemåten, men oftast ligg dei på eit eldre og meir danskprega stadium enn gardsnamna i dag gjer. Bruken og skrivemåtene av gardsnamn som slektsnamn får ein ekstra dimensjon gjennom det som skjedde mellom emigrantane i USA. Også her er Veka på heimebane og skriv med fagleg tyngd. Endeleg vil eg nemne at Veka dreg fram eit par ukjende bøker av Astrid Moss (1940, 1947) om nylaging av slektsnamn i norsk etter mønster av gamle gardsnamn. Bøkene inneheld vel 3700 framlegg til namn, og halvparten av dei har kome i bruk, m.a. *Jagland*, *Reisvang* og *Stålsett*. Det er oppsiktsvekkjande mange. Men dei fleste har få berarar. Desse namna er like mykje kunstprodukt som den svenske *Bergqvist*-typen, men ledda er kopla så naturleg i hop at namna stort sett ser ut som ekte gardsnamn og derfor ikkje endrar det allmenne inntrykket av norsk slektsnamntypologi.

Dei andre innlegga handlar om slektsnamn og nye forskingsprosjekt i Latvia (Pauls Balodis), Storbritannia (Patrick Hanks, Richard Coates og Peter McClure), Tsjekkia (Milan Harvalík), Skottland (Carole Hough), Luxemburg (Cristian Kollmann), Austerrike (Axel Linsberger) og Tyskland (Mirjam Schmuck), og i tillegg har boka ein artikkel om namnet *Johan* i stadnamn i Dunker i Södermanland i Sverige (Staffan Nyström), og ei utgreiing om personnamn i nederlandsk og engelsk litteratur (Karina van Dalen-Oskam). Artikklane om slektsnamn gjev til saman eit vidt utsyn over denne namnekategorien i notid og historie i Nord- og Aust-Europa. Ingen handlar direkte om Noreg, men her er likevel mykje å hente til forståing og oppklaring av innlånte slektsnamn i norsk.

Vi har naturleg nok fått mest frå Vest-Europa, mindre frå Aust-Europa, men moderne innvandring har aktualisert mange namnespørsmål som før var oss meir uvedkomande, t.d. egne hokjønnsformer i slaviske slektsnamn. Den siste norske namnelova (2003) tek omsyn til dette. Det er juridisk nødvendig og kulturelt både inkluderande og framsynt. Sjølv om tsjekkisk namnebruk i den konkrete utforminga står langt frå norske skikkar, finn vi interessante likskapar på eit meir ideologisk plan. Dei kristne namna kom gradvis inn og fekk alt større rom, men på 1800-talet oppstod det ei motrørsle gjennom nyvekta tsjekkiske (slaviske) namn. Det minner akkurat om den nordiske namnerenessansen her i landet.

Artikkelen om slektsnamn i Storbritannia ser kritisk på eldre namnebøker, særleg det nærast kanoniske verket *A Dictionary of British Surnames* (1958, med seinare utgåver) av Percy H. Reaney. Forfattarane viser at Reaney ofte stør seg til reint overflatisk, ortografisk likskap i forklaringa av gamle namn. Sjølv har dei utvikla ein metode til geografisk, historisk og til ein viss grad genealogisk kartlegging av namna som ofte fører til eit anna og sikrare språkleg opphav enn det Reaney baskar med. Tilgang til store, kvalitetssikra datamengder er ein føresetnad for prosjektet. Metoden og funna blir illustrerte med konkrete døme. Dokumentasjonen er overtydande. Opplegget er i det heile svært lærerikt og har stor overføringsverdi, også til Noreg. Eg har sjølv kome på sporet av dunkle namn – som overflatisk sett kan peike i fleire retningar – gjennom slike ekstralingvistiske faktorar, og eg er så fri å gje eit par døme.

Det lærde slektsnamnet *Parelius* (av *para* 'ved, nær' og *helios* 'sol') er tradisjonelt tolka som ei omsetjing av namnet *Solnør* i Skodje på Sunnmøre eller av *Solvorn* i Luster i Sogn. Ein tidleg (den første?) berar av dette namnet var presten Jens Clausen Parelius (1585–1667). Han var fødd i

Borgund, geografisk svært nær Solnør. Det gjer *Solnør* meir sannsynleg enn *Solvorn*, og dette høver òg best språkleg. Fornamnet *Sandrup* i Nordland ser på overflata ut som eit dansk slektsnamn på line med *Hagerup* og *Sverdrup*. Men når vi går nærare inn på personsamanhengen og geografien, ser vi at *Sandrup* er ei mønsterstyrt endring av eit eldre *Sandrib*. Dette namnet kom som slektsnamn til Nordland med presten Jacob Sandrib (1757–1838) frå Kristiansand. Han var fødd på garden Sandrep i Øvrebo i Vest-Agder. Dermed er bakgrunnen for *Sandrup* avdekt. Det har inga dansk rot, men er ei stegvis endring på heimleg grunn frå gardsnamn til fornamn. Det finst ei mengd norske fornamn som får ei sikker forklaring gjennom genealogien. I norsk faghistorie er det ingen løyndom at særleg *Norsk navnebok* (1930) av Eivind Vågslid lir av dei same veikskapane som Reaneys britiske slektsnamnbok. Men også meir moderne bøker inneheld ein del forklaringar som ytle sett verkar truverdige, men som personsamanhengen viser må vera feil.

Dette er eit vanskeleg felt i personnamngranskinga. Artiklane frå Modéer-symposiet er eit slående uttrykk for at auka kjeldetilgang og betre metodar kan løyse mange spørsmål som før stod meir i det uvisse.

Kristoffer Kruken

Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli

1. Akershus stift og amt, Østfold, Akershus. Utgitt av Kristin M. Røgeberg. Solum forlag. Oslo 2003. 519 s. ISBN 82-560-1374-5.
2. Akershus stift, Hedmark, Oppland. Utgitt av Kristin M. Røgeberg. Oslo 2004. 447 s. ISBN 82-560-1456-3.
3. Akershus stiftamt, Buskerud, Vestfold, Telemark. Utgitt av Kristin M. Røgeberg. Oslo 2005. 580 s. ISBN 82-560-1498-9.
4. Aust-Agder, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane. Utgitt av Margit Løyland. Oslo 2006. 440 s. ISBN 13: 978-82-560-1538-1.
5. Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms. Utgitt av Gerd Mordt. Oslo 2008. 456 s. ISBN 978-82-560-1577-1.

I april 1743 sende Danske Kanselli ei liste med 43 spørsmål om topografiske, historiske, næringsrelaterte og språklege tilhøve til stiftamtmennene i heile kongeriket (amtmennene fekk 36 spørsmål). Svara skulle nyttast ved utarbeidinga av eit planlagt nibands verk om topografisk-statistiske tilhøve i riket. Spørjelista gjekk i Noreg vidare til prestane og futane, og serleg frå stiftamta Akershus og Bergenhus kom det mange svar. Svara varierer frå ovlange av Iver Wiel (109 prenta sider), Bendix Christian de Fine (129 s.) og Peter Schnitler (202 s.) til mange på ei side eller to.

Materialet har tidlegare lege uprenta for stordelen av svara (og når dei har vorte prenta, så er dei oftast lite pålitelege). I 1990 tok Riksarkivet difor i ferd med å gje ut den norske delen i fem band, trykt bokstavrett etter originalane og forsynt med merknader og register over litteratur, forfattarar, personnamn og stadnamn, og omfattande sakregister pluss kart over administrative grenser (henta frå *Skattematrikkelen 1647*). Omslaga på dei fem bøkene er uvanleg flotte og illustrative.

Hovudarbeidet med transkripsjon av det svære materialet (til saman 1875 sider svartekstar av i ollo 2442 prenta sider) er gjort av Kristin Mathilde Røgeberg, etnolog. Dei andre utgjevarane, Margit Løyland og Gerd Mordt, er historikarar. Mange er takka for korrekturlesing, men eit spørsmål kan vere kva dei har lese korrektur i høve til. Er det mot originalteksta (som er xerox-kopi) eller utgjevarteksta (transkripsjon)?

«Rapportane fløder av opplysingar om land og lægje, historie og kultur i bygd etter bygd. Stoffet er kort sagt ei gullgruve for alle som vil sjå 1700-talet lokalt og regionalt med den tids auge», skriv Kristoffer Kruken i si gode melding av dei tre fyrste banda (2006: 47), og denne meldaren er heilt samd.

Tekstene er «forsiktig» redigerte, heiter det (1: 45 [heretter vert dei einskilde banda viste til som 1, 2, 3, 4, 5]). Store og små bokstavar er brukte «etter dagens reglar» (men langt frå konsekvent gjennomført). Dobbelt-s er attgjeven som enkel s (men det gjeld i alle fall ikkje for teksta til de Fine i bd. 4!) og orddelingar i teksta (t.d. Tale-maader > talemaader, Arbeyds tiid > arbeydstiid) er standardiserte «ut fra dagens regler». – Dette er uheldig for brukarar med interesse for språkbruken på 1700-talet, og fører fleire gonger til tull ved attgjeving av svara under spørsmål 42 i lista; det gjeld «fortegnelse paa de rareste ord og talemaader i sproget» (1: 52). – Asterisk, *, tyder «virkelig skrevet slik» (sjå t.d. 1: 417–19), og burde vore nytta langt oftare enn det er gjort, t.d. vantar 2: 120–21 og 3: 197–99 fleire asteriskar.

Kruken har vore i København (der dei fleste originalane ligg) og fortel dette: «I originalane eg har sett, er handskrifta så klår at ein sjaldan treng lure på lesemåten. Dei fleste feila i nytgåva er derfor unødvendige» (2006: 48). Dette skriv han etter å ha rada opp 13 namn (2006: 47) som avvik frå dei prenta formene i utgåva. – Her høver det å nemne at Sigurd Kolsrud i si utklippsbok *Gamalt austlandsmaal*, som han gav ut i 1915–17 etter å ha lese originalane i København i 1915, har lese seks namneformer likt med Kruken, fire likt med utgåva, og har tre eigne lesemåtar. At Kolsruds to skrifter (frå 1915–17 og 1920) ikkje har vore konsulterte, er ein veikskap ved *Norge i 1743*, bd. 1–3.

Ein mangel er det at alle banda vantar faksimilav originaltekst. Det einaste tekststykket underskrivne har sett, er attgjeve på ei side i ei bok om universitetsbiblioteket i Oslo (Norlin og Rugaas 1986: 72). Der står litt frå ei ordliste frå Hedmark. *Amalte* «uduelig» er eit oppslag, men i utgåva er det feillese som «endelig» (Kolsrud 1920: 18 les rett, og det same gjer Leem i Hannaas 1923: 246), *Barfrøe* «et lidet ramme» (!) er feillesing av «et lidet kammer» (Kolsrud loc.cit. og Leem i 1923: 247 les rett). Anna kunne nemnast.

At mange fagfolk har gjort ein innsats ved denne kjeldeutgåva, er rosverdig. Det skulle berre mangle. Forventningane er store. Ein og annan feil er nærast uråd å sleppe unna, det veit denne meldaren godt. Men i dette verket er det for mykje å stusse over til at ein kan sjå mellom fingrane med det.

Mange range lesemåtar har vore unngått, serleg for dei viktige spørsmåla 42 og 43 – om språk og personnamn, dersom viktige publikasjonar av Sigurd Kolsrud (1915–17 og 1920; ikkje nemnd i noko av bd. 1–3), Per Thorson (1952), Mikjel Sørle (1953), Reidar Djupedal (1953; «ord- og namnelistene er heilt korrekt og feilfritt attgjevne» [Hamre 1961: 41]) og Håkon Hamre (1961; nemnd i litteraturlista i bd. 5) hadde vorte dregne inn, ikkje minst for kommentarar.

Men misprenting er det nok av elles. Døme:

Innhaldslistar: Bd. 1: [7]: 9 Innledning, 49 De 43 spørsmål > 9 De 43 spørsmål Riksarkivar John Herstad, 41 Utgiverinnledning; 4: [7]: Puol Schnabel Poul S...; 4: [8]: Myhlenphorth > Myhlenphort.

Kolumnetitlar: 1: 310–16: Agder og Follo fogderi > Aker og F...; 5: 352–56: Summarisk tabell over Nordlands amt i almindelighed > ... almindelighed.

Diverse trykkfeil: 1: 224, line 4 nedanfrå: uderskrevne > under ... –1: 305–06: bortfysar > bortfryser. – 1: 308, siste l.: F. H. Stødtz > C. H. S..., J. E. Pipper > J. A. P... – 2: 57, note 18: Jensen > Jenssøn. – 2: 69, siste l.: Jensen > Jenssøn. – 3: 138, note 230: norisle > nårisle. – 3: 234, note 442: praeservare > praecavere. – 3: 295, l. 5 of.: G. H. Wolff > P. H. W... – 3: 383, l. 11 of.: samme > samme. – 3: 415, note 564: feriet > feiret. – 3: 425, note 571: spørsmål > spørsmål. – 3: 471, l. 21 of.: arvinger > aaringer. – 4: 60, l. 6 of.: den > een. – 4: 61, l. 6 of.: igiennenskaaren > igiennem... – 4:

61, l. 11 of.: betydelighet > betydelighed. – 4: 247, l. 20 of.: Sammanger > Samnanger. 4: 287, siste l.: C. I. Munthe > C. L. M... – 4: 48, l. 19 nf.: Shcialdson > Schialdson. – 4: 104, l. 14 nf.: kirkeen > kirken.

Desse få og tilfeldige eksempla er bagatellar. Nokre spreidde sjekkar for dei tre utgjevarane (som ikkje er åleine ansvarlege) viser vidare ymist som er kommentarverdig, diverre i negativ forstand.

Bd. 3: 33, l. 13 of.: omnia si perdas famam servare memonto. I dette kjende ordtøket er *memonto* anten trykkfeil for *memento* eller må ha asterisk: **memonto*. Note 44, som gjeld servare: «Latin, muligens fervere.» Framlegget til omsetjing vert gale, for eit verb fervere finst ikkje i latin (derimot finst fervere). Rett omsetjing (utan kommentar) finn me i 3: 162, note 318. – 3:33, l. 16 og 14 nf. står «et field kaldet Landalsbelja» og «bemelte field Laudalsbreja». Her er ei av formene skrivefeil og må ha asterisk (i stadnamnsregistret står Lauvdalsbrea).

I 3: 89 er det tale om «chorographiske skriffer» (l. 16 nf.) og nokre liner under står noko om «chorographien» (l. 8 nf.). Adjektivet har fått ein note (76): «Trolig ment kronografiske skrifter, dvs. historiske framstillingar, kronikar.» Dette er utruleg. Adjektivet er avleidd til chorographie og ei grei uttyding står i *Salmonsens Konversationsleksikon* (som i l: 47 høyrer til «botaniske verk»): «*Korografi* (Chorografi) (gr[esk]) Beskrivelse af et Landomraade ell. større Dele af samme i Mod-sætning til Topografien, hvis Beskrivelse indskrænker sig til enkelte Steder.»

Bd. 4: 339–41. Frå Gloppen. 339, l. 7–8 of. er det tale om eit «fylderj, der er gemeenlig deslige kunstneres jdelige vademecum», der vademecum i note 176 er forklart som «inspirasjonskilde». Men her er rette omsetjinga «følgeskap» (bokmål). – 339, l. 18 of.: Feil transkripsjon: «slette og enkle» > «slette og rette» (Djupedal 1953: 102; Hamre 1961: 79). – 339, l. 15 nf.: ex. gr. i originalen er oppløyst slik: *exemplum gracilis*. Det er meningslaust (*gracilis* = 'tunn, slank!') og viser null latinkunnskap (sameleis 3: 201, 250 og 340). Det er naturlegvis *exempli gratia* (som står i forkortingslista i bd. 3: 15). – 339, l. 5 nf.: «metonymiciis» > «metonymice». Dette er eit adverb som i note 181 er klossut forklart med substantivet *metonymi* (og med trykkfeilen «beggrep»). 339, l. 4 nf.: «Gud turk dæg, din kalde scielm» > «Gud turke dæg, din kalde hielm». Feillesing (jf. Djupedal 1953: 102; Hamre 1961: 80). – 339, l. 1 nf.: «formula execrandi» er ukommentert (Djupedal 1953: 105: «forbanningsord»). – 339, note 178: antifraser er klossut definert som verb. – 340, l. 3 of.: «gvit» > «qvit» (2 g.) – 340, l. 5 of.: «synecochiis» > «synecochice». Adverb som i note 171 (>182!) er forklart med substantivet *synekdoke*. – 340, l. 19 of.: «mødjia» > «møchia» ('mykje'). – 341, l. 9 of.: masc. gener. er oppløyst til *masculinus generalis*, l. 12 of.: gen. comm. til *generalis communis*, l. 8 nf.: *generalis masculinus*, l. 6 nf.: *generalis fæmina*. Alt dette er utruleg gale. – Range er òg oppløysingane i 4: 326, l. 7 nf.: *masculinum genus* og *Foemineus genus*. – Meldaren vil leggje til det uskjonlege (men ukommenterte) ordet «tingstudiosus» (4: 335, l. 1 nf.), gale for *tingstudiosi* (fleirtal), dersom det var rett. Djupedal les «Ting-Stude» (1953: 96)! Jf. hans note 11 (1953: 103) og *Norsk Ordbok* 11: sp. 877 (2013), under *tingstut*. Dansk *tingstud* 'sakfører' er opphavet og heimla sidan 1640-talet (Kalkar 1902–07: 394). Ufatteleg.

Bd. 5: 101–03. Frå Norddal. Her hadde det vore nyttig å jamføre med Håkon Hamres utgåve av ord- og namnesamlingane, med kommentarar (1961), som Hamre arbeidde med sidan slutten av 1940-talet, med sjølvsyn av Kall-samlinga i København (jf. Hamre 1950). – 5: 101, l. 5 of.: Faangfløkje > Faangsløkje (sjå Hamre 1961: 88, med note 1). – 101 l. 14 nf.: Juuslie > Junslie (2 g.). – 103, l. 6 of.: Tiovgang > Tiorgang (Hamre 1961: 91, note 6). – 103, l. 13 nf.: Ølm > Ølen.

Kommentarar (fotnotar) til teksta er viktige og nyttige for at ein notidig lesar skal kunne få nokonlunde innsikt i stoffet. Til saman har dei fem banda 1720 notar, med langt flest i b. 3, som inneheld 606 av sorten. Det kunne godt ha vore plussa på tusen notar til. Dei fleste er nyttige opplysingar.

Men ikkje sjeldan kan ein stusse. I bd. 3: 235 og 241 er det ei tekst med mange franske lånord opplyst at fem ord er frå engelsk (experience, motion, considerable, avantage [engelsk: advantage], declined). Orda er franske. – Latin tantum er i 3: 416, note 565 omsett med *Så langt*, men 424, note 569 *Nok!* – I 4: 335, note 169 er det tale om *mode* (i uttrykket *i magt og mode*). Her er det franske lånordet *mode* 'note, rådande smak'.

Viktigare er det å kritisere uvisse som kjem fram ved nokre forfattartilvisingar: I bd. 4: 61, note 29 står Sturlasson [!] 1594/1687 [> 1697]. Noten gjeld opplysningane (Sturl. 99), (Sturl. 151, 171, 196, 189, 244), (Sturl. 285) og (Sturl. 348) i teksta til Bendix de Fine. Same notetilvisinga står ti gonger i bandet. I bibliografien (4: 352) står Sturlasson, Snorre. 1594. *Norske Kongers Crönicke* [> *Kronicke*] og Sturlasson. Snorre. 1697. *Heims Kringla*. Ved J. Peringskiöld. Dette er bortkasta opplysingar. Kontroll av sidetilvisingane (Sturl. 99) etc. syner at det er einast Peder Claussøn Friis' omsetjing av Snorre, utg. av Ole Worm, som er aktuell (men den boka står ikkje i bibliografien): *Snorre Sturlesøns Norske Kongers Chronica*. Kiøbenhafn 1633. – Eit liknande tilfelle er tilvisingar til P. C. Friis i bd.4: 46, note 22; 112, note 75; 131, note 86; 195, note 104; 238, note 122: Friis 1632/1727/1881. Det er lett å slå fast at 1727 er einaste aktuelle utgåva.

Eitt døme til får greie seg m.o.t. kommentarane. I bd. 2 og 3 står det korrekt at Sturla Tordsson skreiv saga om Hákon Hákonsson. I bibliografien for 2: 379 er det vist frå Sturla Tordsson til *Fornmannasögur*. 1825-37: 9-10. København [> *Fornmanna sögur*. 1835. 9–10. Kaupmannahöfn]. Bd. 3: 499 har Sturla Tordsson. 1835. Saga Hákonar Hákonarsonar. *Fornmannasögur* IX-X. København og 3: 497 *Fornmannasögur*. 1825-37: 9–10. København. Ikkje den store akribien alto. Men ankepunktet til meldaren er at utgjevaren ikkje har teke det vesle bryet med å slå fast kvar dei ymse tekstforfattarane i 1743 har tilvisingane sine ifrå. Det er lett: «Kong Hagen Hagenson/Kong Suerris Sønnesøn» er overskrifta på saga som står i Friis si omsetjing frå 1633, s. 587–795 (sjå tittelen ovanfor).

So litt om registra. – Saksregisteret er imponerande og er berrsynt tufta på eit tidkrevjande analyse- og registreringsarbeid. Meldaren har ikkje kontrollert registret. – Stadnamnregistret er også svært imponerande og er i prinsippet moderne skrivemåtar. Stundom kunne det lette identifikasjonen dersom sterkt avvikande former som t.d. *Jerangen* (2: 319 og 360) for *Geiranger* hadde kome med som krystilvisingar. Men det er vel eit skjønnsspørsmål.

Bibliografiane er langt frå feilfrie eller konsekvente: – Bd. 1: 435 ff.: Diefenbach, Laurentius. 1857. *Glossarium Latino-Germanicum*, ... dukkar opp att på neste sida med berre tittelen: *Glossarium* ... Det er same verket. – Mattiulus, Petrus Andreas. 1563. *Herbaria Medicina* har meldaren ikkje greidd å verifisere. – Paulli, Simon. 1648. *Flora Danica*, ... er OK, men 12 liner under står Simon Paulli. 1648. *Flora Danica!* – Strøm, Hans. 1906. *Physisk og Oekonomisk Beskrivelse* ... Faksimilieutgave [!]. Ålesund. Nei, dette er eit avisopstrykk. Faksimilieutgåva kom i 1957. – Thormod Torfæus. 1711. *Historia rerum* ... København [>Hafniæ].

Bd. 2: [377] ff.: Flück. Hans. 1977. *Medicinalväxter*. Schweiz [> Stockholm]. – *Glossarium Latino-Germanicum*, ... (men no er Diefenbach fjerna). – Paulli, se Simon. – Simon Paulli. 1648. *Flora Danica*, ... – Strøm, Hans. 1906. *Physisk og Oekonomisk* ... Faksimilieutgave. Ålesund. – Thormod Torfæus. 1711. *Historia rerum* ... København.

Bd. 3: 496 ff.: *Bergweks* [> *Bergwerks*] *Lexicon* ... Stockhom [!]. – Flück, Hans. 1977. *Medicinalväxter*. Schweiz. – *Glossarium Latino Germanicum*, ... (utan Diefenbach). – Milzow, Gert Henriksson. 1679. *Presbyterilogia Norwegico Woss-Hardangriana*. Hafnia [> *Presbyterologia Norwegico-Wos-Hardangriana*. Hafniæ]. – Paulli, se Simon. Simon Paulli. 1648 *Flora Danica*, ... Strøm, Hans. 1906-1907. *Physisk og Oekonomisk* ... Ålesund. – Thormod Torfæus. 1711. *Historia rerum* ... København. – Wolff, Jens Lauritzson. 1651. *Norrigia illustrata*.

Bd. 4: 349 ff.: Flück, Hans. 1977. *Medicinalväxter*. Schweiz. Milzow, Gert Henriksson. 1679.

Presbyterilogia Norwegico Woss-Harangriana. Hafnia. – Paulli, Simon. 1648. *Flora Danica*. – Strøm, Hans. (1726–97 [er levetida hans!]) 1906–1907. *Physisk og Oekonomisk ...* Ålesund. – Torfæus, Thormod. 1711. *Historia rerum ...* København. – Wolff, Jens Lauritzson. 1651. *Norriga illustrata*.

Bd. 5: 357 ff.: Strøm, Hans (1762) 1906 – 1907. *Physisk og Oekonomisk ...* Det er merkeleg at originalutgåva ikkje er nytta: Strøm, Hans. 1762–66. *Physisk og Oekonomisk ...* 1–2. Sorøe. – Wolf, Jens Lauritzson. 1651. *Norriga Illustrata, ...*

Personnamnregistra har meldaren lite godt å melde om. Dei er oppsette utan noko skjønelg prinsipp. Svært ofte er personar registrerte to gonger, t.d. Ole Iversen og Iversen, Ole. Eller berre ein gong, anten døypenamn eller slektsnamn. Tilsynelatande kaotisk. Personane har ofte inkonsekvente oppføringar i teksta. Døme: 3: [7] og 500: Mikael Malling, 83 og 505: Michael Malling. – 3: 8, 313 og 318: Abraham Sørensson Flinthrough, 500: Flinthoug. – 3: 8 og 376: Lars C. >Brøndlund, 381 og 500: Brøndlund. Ei mengd andre eksempel av same sorten trengst ikkje radast opp.

Normeringane av namna i forfataroversiktane er det heller ikkje råd å skjønne prinsippa for. Heller ikkje er det klart kvifor den framifrå historiske innleiinga til dåverande riksarkivar John Herstad i bd. 1, med mange namngjevne personar, ikkje har gjeve tilfang til personnamnregistret. Han har elles avvikande former, t.d. Cornelius Cornelissen for Kornelius Korneliussen (i personnamnregistret i bd. 4: 31).

Frå personnamnregistra kjem me til forfataroversiktane. Det seier seg sjølv at opplysningane om forfatarane er svært viktige for å vurdere dei meir eller mindre subjektive fråsegnene. Det er av interesse å vite om forfatarane er norsk eller dansk, gammal eller ung, har vore lang eller kort tid i embetet, fødestad i Noreg. – I alt har dei fem banda 173 forfataroppslag. Men meldaren meiner at mange av opplysingane er altfor ufullstendige eller upålitelege, og har teke på seg å fylle ut etter evne ved hjelp av biografisk og lokalhistorisk litteratur og den uvurderlege hjelperåda *Digitalarkivet*. *Skannede kirkebøker*. Til saman gjeld det 68 forfataroppslag, eller nesten 40%! Til hjelp for andre brukarar av *Norge i 1743* kjem no namna som er kommenterte (med korreksjon etter kolon [;]).

Bd. 1 (22 av 49 oppslag): – **Bech**, Christian Petersen: Fødd i Danmark. – **Blegggraf**, Peder Pedersen: Fødd i Jylland, Danmark. – **Dorff**, Peder Frantssen (1: 441) (1703–67). Forfatar av ordliste i 1: 145–48 (og prenta i Kolsrud 1920: 12–16). Etter kyrkjeboka for Land død 06.05.1767 som Peter Fransen Dorf. Fødd i Christiania. Fut på Hadeland, Toten og Valdres 1742–64. – **Gamborg**, Michael Jensen: (1698–1763 [ikkje 1716–63]). Fødd i Modum. Fut på Øvre Romerike 1716–63. – **Halvor Thommassen**: Bør vere Thommassen, Halvor (ca. 1700–50). – **Herfordt**, Fredrik Johansen: Johannessen (1701–52). Fødd i Aker. – **Hiort**, Hans Andreas Anderssen: Fødd i Modum. – **Jakob Tobiessen**: Bør vere Tobiessen, Jakob (1697–1766). Fødd i Kristiansand. – **Koefoed**, Johannes: Fødd i Haderslev i Jylland, Danmark. – **Krog**, Jakob Erikssen: (1700–60). Fødd i Danmark. **Lassen**, Albert Christiansen: Fødd i Vendsyssel i Jylland, Danmark. – **Niemann**, Lars/Laurits: (1678–1754). Gravlagd 15.01.1754, «75 aar». Fødd i Helsingør på Sjælland, Danmark. – **Paus**, Johan Ludvig Christian Ludvigen: (1683–1745). Fødd i Kjøllefjord. – **Pipper**, Johan E.: Johan Anderssen (1707–68). Døypt 04.06.1707. Fødd i Christiania. – **Povel Hanssen**: Bør vere Hanssen, Povel (–1776). Fut i Moss 1728–76. – **Schiøtz**, Christian: (ca. 1690–1749). – **Schnore**, Peter Joachimssen: (1702–56). Gravlagd 09.02.1756. Fødd i Tyrstrup, nær Kolding i Jylland, Danmark. – **Sigholt**, Jens Thommassen: (1698–1745). Død 47 år gammal i november 1745. Fødd i Danmark. – **Thommassen**, se Halvor: Uskjønleg. – **Tobiessen**, se Jacob [!]: Uskjønleg. – **Werner**, Jochum: (1684–1744). Kanskje norsk. – **Aalborg**, Jens Jenssen: (1708–81). Fødd i Skiptvet.

Bd. 2 (8 av 34 oppslag): – **Ancker**: Ancher. – **Frisak**, Hans: Fødd i Ålborg, Jylland i Danmark. – **Hauritz**, Nils Jensen: (1684–1757). Kanskje fødd i Trondheim. – **Jenssen**, Hieronimus: (ca.

1690–1747). I ministerialbok 1734–1809 for Vang (s. 239) er alderen hans feilskreven: «1 ½ aar!» Fødd i Trondheim. Sorensskrivar 1713–43. – **Pram**, Christen: (1701–71). Fødd i Danmark. – **Wisløff**, Nils: (ca. 1676–1753). Død 77 år gammal i april 1753. Fødd i Trondheim, ikkje Kongsberg. **Ziegler**, Jens: (1714–65). – **Aagaard**, Andreas: Fødd i Danmark.

Bd. 3 (27 av 43 oppslag): – **Anchersen**, Peder Jensson: Fødd i Danmark (jf. 3: 262). – **Bang**, Valdemar Vilhelm: (1710–56). [Gift 20.11.1738 med Margrethe Elisabeth Schweder, døypt 31.05.1724!] (Hundrup 1875: 57). **Bjerregård**, Nils Nilsson: Bjerregaard. Fødd i Danmark. **Bredal**, Kristian Fredrik: Christian Fredrik (ca. 1697–1746). Død 49 år gammal. – **Brønlund**, Lars C.: Døypt Lauritz Brønlund. Son til Nicolai Lemmel. Fødd i Trondheim. – **Baar**, Andreas Pedersson: Fødd i Skien. – **Clausson**, Peter: (ca. 1682–1749). Fødd i Christiania (Unneberg 1961: 89). – **Coch**, Nils Karlsson: Kapellan og prest i Heddal (ikkje Hitterdal). – **Engelstrup**, Frederik Olsson: (1697–1756). Død 59 år og 4 mnd. gammal i september 1756. – **Fabricius**, Laurits Sørensson: (1695–1761). Fødd i Danmark. – **Faye**, Markus Davidsson: Fødd i Bergen. Sokneprest i Tønsberg 1726–51 (ikkje –53!). – **Holst**, Paul Kristiansson: Paul Christian (1698–1775). Fødd i Jylland, Danmark. Sokneprest i Røyken 1726–75 (jf. 3: 319, 322). – **Krog**, Jens Trulsson: Fødd i Ørskog. – **Malling**, Mikael: Michael (1705–62). Fødd i Skien. – **Mandal**, Ole Jørgensson: Fødd i Borre. – **Pauldan**, Kristen Mikkelsøn: Christian Michelsson (1696–1773). Visst fødd i Danmark (men ordvalet er ofte norsk). – **Paus**, Peder Hansson: (1691–1759). Fødd i Kviteseid. – **Ribe**, Nils: (1700–1751). Sokneprest i Ål 1740–51. – **Schmidtler**, Nils Jørgensson: Nils Jørgen (1699–1777). Son til Nils Schindtler. Byfut i Tønsberg frå 1732. – **Stabel**, Nils Bastiansson: Fødd i Lardal. – **Steenbloch**, Enevold Vilhelmsson: (1700–47). Fødd i Jylland, Danmark (Kirkeby 1985: 207–09). – **Tønder**, Peter: Fødd i Vikedal, Rogaland. – **Winge**, Gerhard Gertsson: Fødd i Tønsberg. – **Wirring**, Henrik Kristian Blichfeldt: Fødd i Århus, Jylland i Danmark. – **Wolff**, Peter Henrik: (1700–70). Fødd i Hamburg. Sokneprest i Sandsvær 1725–64. – Ørsted, Henrik Wissing Sørensen: Fødd i Danmark. – **Aal**, Andreas Nilsson: Anders Nilsson (jf. 3: 276).

Bd. 4 (11 av 32 oppslag): – **Arentz**, Fredrik: Frederik (1702–79). «Ao. 1702 den 20de September kom han til Verden paa Stadsbøygden Præstegaard i Trunhiems Stift» (Grav-Skrift 1779: [2]; ingen andre biografiske verk har rett opplysning) og etter kyrkjeboka for Stadsbygd døypt 22.09.1702. Skriven *Fridrich* i 1702 og *Frideric* i 1779. – **Christi**, Edvard: Christie. – **Dahl**, Vilhelm Frimann: Fødd i Halsnøy, men skriv utruleg nok at han «icke her i stiftet er fød!» – **Daæ**, Anders: (1680–1763). Etter kyrkjeboka død 18.05.1763, 82 år, 4 mnd og 20 dagar gammal (= fødd 20.12.1680 etter juliansk kalender, som opplyst i Lampe 1896: 88). – **Geelmuyden**, Kristoffer: Christoffer (1692–1759). Fødd 15.06.1692 (Olafsen 1921: 272). – **Harberg**, Ananias Kristoffer: Annanias Christoffer (1696–1760). Fødd i Ulstein (Hamre 1961: 24). – **Heiberg**, Gabriel: (1708–68). Døypt 16.06.1708. – **Korneliussen**, Kornelius: Korneliussen, Cornelius (1695–1748). Fødd i Brevik. Fut i Råbyggelag 1722–47 (Engelstad 1967; Herefoss 1988: 253–54). – **Krogh**, Tomas Georg: Fødd i Ørskog. – **Veile**, Johannes: Bør vere Weyle, Johannes. Jf. 3: [7], 205, 209. – **Verdal**, Ole: Bør vere Werdal, Ole (1702–69). Gravlagn 23.02.1769 som «Ole Werdal». «Hans Alder var 66 ½ aar 21 Dage», fortel kyrkjeboka.

Bd. 5 (0 av 15 oppslag!). Mønstergyldig forfataroversikt.

Her lyktar denne lange meldinga av *Norge i 1743*, eit storvegs tiltak som diverre syner seg å ikkje stette dei vitenskaplege krava som bør stellast til ein kjeldepublikasjon som er utgjeven av Riksarkivet. Summa summarum ein prestasjon som kan få den akademiske karakteren veik haud illaudabilis (ikkje urosverdig).

Oddvar Nes

Litteraturliste

- Djupedal, R. (red.) 1953: Meldingar frå prestane i Nordfjord 1743 til Det danske Kanselliet. Årbok for Nordfjord 3. 66–119.
- Djupedal, R. (red.) 1955: Ei skildring av Lom prestegjeld frå 1743. Årbok for Gudbrandsdalen 23. 83–102.
- E[ngelstad], S. 1967: Cornelius Corneliusen. *Norsk slektshistorisk tidsskrift* 21. 58–59.
- Grav-Skrift 1779: *Grav-Skrift Over Salig Hr. Biskop ARENTZ, Tilligemed Et kort Udtog af Hans Levnets-Løb*. Bergen.
- Hamre, H. 1950: Det fyrste offentlege opptaket til norsk målgransking. *Dagen* 29.06. (kronikk).
- Hamre, H. 1961: *Vestnorske ordsamlingar frå 1700-talet*. (Skrifter utgitt av Institutt for nordisk filologi, Universitetet i Bergen. IV.) Bergen–Oslo.
- Hannaas, T. (red.) 1923: *Professor Knud Leems Norske Maalsamlingar fraa 1740-aari*. (Skrifter utgjevne for Kjeldeskriftfondet. 48). Kristiania.
- Herefoss, H. 1988: Herefoss bygdesoge. 2. [Herefoss.]
- Hundrup, F. E. 1875: *Stamtavle over Oluf Bangs Efterkommere paa Sværdsiden*. Kjøbenhavn.
- Kalkar, O. 1902–07: *Ordbog til det ældre danske sprog (1300–1700)*. 4. København.
- Kirkeby, B. 1985: *Bygdebok for Sauherad*. 3. [Sauherad.]
- [Kolsrud, S. (red.) 1915–17]: *Gamalt austlandsmaal*. Litlehamar. (Utklippsbok i «Bonden».)
- K[olsrud], S. (red.) [1920]: *Gamalt austlandsmaal. Upplandsmaal*. Litlehamar.
- Kruken, K. 2006: Noreg i 1743. *Nytt om namn* 43. 46–49. – Melding av bd. 1–3 av *Norge i 1743*.
- Lampe, J. F. 1896: *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen*. 2. Kristiania.
- Norlin, B. og B. Rugaas (red.) 1986: *Universitetsbiblioteket i ord og bilder*. [Oslo.]
- Olafsen, O. 1921: *Kvam i fortid og nutid*. [Kvam.]
- Sørli, M. (red.) 1953: Sorenskrivar Niels Wisløffs melding frå 1743 om Hadeland, Land og Valdres. *Tidsskrift for Valdres historielag* 7. 81–118 (1952–57).
- Thorson, P. (red.) 1952: *Bendix de Fine. Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse*. Med eit tillegg. Stavanger. (Prenta opp att fotografisk i 1987 med eit noko brigda tittelblad.)
- Unneberg, S. H. 1961: *Våle bygdebok*. 1. [Våle.]

Tilsend litteratur

- Hoel, Kåre 2014: Bustadnavn i Østfold 12. Rødenes og Rømskog. [Utgitt ved Margit Harsson]. Oslo: Novus.
- Hoel, Kåre 2014: Bustadnavn i Østfold 13. Hvaler. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus.
- Maal og Minne 2013, hefte 2, 2014 hefte 1.
- Namn och Bygd 101. [Uppsala] 2013.
- Nyman, Eva m.fl. (red.) 2014: Den heliga platsen. Handlingar från symposiet Den heliga platsen. Härnösand 15–18 september 2011. Sundsvall. (Skrifter i Humaniora vid Mittuniversitetet, nr 1).
- Nytt om namn. Meldingsblad for Norsk namnelag 58. 2013.
- Studia Anthroponymica Scandinavica 31. [Uppsala] 2013.
- Vannebo, Kjell Ivar 2014: Fra egennavn til fellesnavn. Klondyke, Kneipp og Quisling. Oslo: Cappelen Damm.

Medarbeidarar i årgang 31

- Alhaug, Gulbrand, f. 1942. Cand.philol. 1971 (Bergen). Professor em. Universitetet i Tromsø.
E-post: gulbrand.alhaug@uit.no
- Fridell, Staffan, f. 1952. Pol.mag. 1975 (Lund), fil.kand. 1986 (Uppsala), fil.dr. 1992 (Uppsala).
Professor. Uppsala universitet. Adr.: Institutionen för nordiska språk, Box 527, SE- 75120
Uppsala, Sverige.
- Heide, Eldar. f. 1966. Mag.art. 1998 (Oslo), dr.art. 2006 (Bergen). Adr.: Kringlebotn 120, 5225
Nesttun. E-post: eldar@online.no, nettside <http://eldar-heide.net/>
- Kinn, Torodd, f. 1967. Cand.philol. 1993 (Bergen), dr.art. 2002 (Bergen). Professor. Adr.: Institutt
for lingvistiske, litterære og estetiske studium, Universitetet i Bergen, Postboks 7805, 5020
Bergen. E-post: torodd.kinn@lle.uib.no
- Leibring, Katharina, f. 1959. Fil.kand 1984 (Uppsala), fil.dr. 2000 (Uppsala). Første forsknings-
arkivarie, docent. Adr.: Namnarkivet i Uppsala. Institut för språk och folkminnen. Box 135,
SE-751 04 Uppsala. E-post: katharina.leibring@sofi.se
- Olsen, Leiv, f.1950. Cand.philol. 1998 (Bergen). Pensjonert lektor. Adr.: Admiral Cruys gate 24,
4012 Stavanger. E-post: leolsen@online.no
- Smith, Eivind, f. 1947. Cand.med.vet. 1972 (Hannover). Veterinær/seniorrådgiver ved Mattilsynets
hovedkontor, Tilsynsavdelingen, Seksjon for animalsk mat. Kyrkjevegen 332. Sandnes.
E-post: eivind.smith@lyse.net
- Windt-Wal, Benedicta, f. 1952. Cand.philol. 1999 (Oslo), dr.philos. 2010 (Oslo). Navnegransker og
oversetter. Adr.: Fornes, 8484 Risøyhamn. E-post: benwin1@nordlysnnett.no

Manuskript til Namn og nemne

Redaksjonen vil helst ha manus elektronisk som vedlegg til e-post. Blir det brukt spesialteikn, ønskjer vi også ei pdf-fil av artikkelen.

Artiklar på skandinaviske språk skal ha eit samandrag på engelsk eller tysk. Samandraget skal kort gje innsyn i dei viktigaste momenta i artikkelen.

Sitat som er lengre enn tre liner, skal skiljast frå teksten ved innrykking.

Fotnotar (merknader) bør brukast så lite som råd; dei bør oftast takast inn i teksten. Eventuelle fotnotar skal plasserast nedst på sida. Nummertilvisingane i teksten skal ikkje ha parentes kring seg, og dei skal plasserast etter skilje-teikn.

Litteraturlitvisingane skal om mogleg gjerast ved forfattarnamn og utgjevingsår. Døme: ... (Indrebø 1924: 98), eller: Gustav Indrebø (1924: 98) meiner ... , eller: Som opplyst i Indrebø 1924: 98, ... Arbeid som er fotografisk oppattprenta, skal siterast etter originalutgåva (av forskingshistoriske grunnar), altså ikkje Olsen 1978. Torp 1963, Aasen 1918 eller 1977. Allment kjende tidsskrift bør ha forkorta titlar (t.d. ANF, APhS, MM, NoB, SvLm); det same gjeld kjende seriar (t.d. DS [Danmarks Stednavne], NG [Norske Gaardnavne]). Undertitlar og serieopplysningar trengst til vanleg ikkje.

Døme:

Andersson, Thorsten 1983: Personnamn. Till begreppets avgränsning. Göran Hallberg m.fl.

(red.): *Personnamnsterminologi. NORNA-rapporter 23*. 9–23.

Hovda, Per 1966: *Norske elvenamn*. Oslo–Bergen.

[Hovda, Per] 1978: *Frå hav til hei*. Oslo–Bergen–Tromsø.

Indrebø, Gustav (red.) 1920: *Sverris Saga etter Cod. AM 327 4°*. Kristiania: Den Norske Historiske Kildeskriftkommission.

Indrebø, Gustav 1921: Stadnamn i ei fjellbygd. *MM* 1921.113–210.

Indrebø, Gustav 1924: *Norske Innsjønamn*. 1. *Upplands fylke*. Oslo.

Indrebø, Gustav 1936a: Hordaland–Hordafylke. *Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936*. 72–77. Lund–Köpenhamn.

Indrebø, Gustav 1936b: Nokre fjellnamn i Sogn. *MM* 1936. 36–75.

Indrebø, Gustav 1938: Þinghá. *NoB* 25. 1–17.

NG = Oluf Rygh m.fl.: *Norske Gaardnavne* 1–18. Kristiania 1897–1924. *Fællesregister* ved A. Kjær, Oslo 1936.

NG Indl. = Oluf Rygh: *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania 1898.

Rygh, Oluf: Sjå NG.

Olsen, Magnus 1926: *Ættegård og helligdom*. Oslo.

Sigmundsson, Svavar, 2002: Nafngiftir útlendra sjómanna á íslenskum stöðum. Anfinnur Johansen m.fl. (red.): *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á sexti ára degi hansara 25. apríl 2002*. 353–359. Tórshavn.

Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.

Aasen, Ivar 1873: *Norsk Ordbog*. [2.] Udg. Christiania.